

ฐานเศรษฐกิจและโครงสร้างส่วนบนก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

1. ประวัติศาสตร์แบบวัตถุนิยม (The Materialist Conception of History)

ความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์แบบวัตถุนิยม เริ่มจากการผลิตชีวปัจจัยของมนุษย์ถัดจากการผลิต ก็คือ การแลกเปลี่ยนสิ่งของที่ผลิตขึ้นมา นั่นคือ ฐานของโครงสร้างสังคมทั้งหมดในสังคมซึ่งผูกขึ้นในประวัติศาสตร์ และภายในสังคมนั้น โภคทรัพย์จะแบ่งปันกันอย่างไร ตลอดจนสังคมจะถูกแบ่งเป็นชนชั้นหรือลำดับชั้นใด ย่อมขึ้นอยู่กับสิ่งที่มนุษย์ผลิต วิธีการผลิตและวิธีแลกเปลี่ยนผลผลิตกัน จากแนวคิดดังกล่าวมา สาเหตุที่แท้จริงของการปฏิวัติทางการเมือง และการเปลี่ยนแปลงสังคมทั้งหลาย จะต้องค้นหาในการเปลี่ยนแปลงแบบของการผลิตและการแลกเปลี่ยน มิใช่จากมันสมองมนุษย์ สิ่งที่มนุษย์สามารถหยั่งรู้ได้ ความเป็นจริงอันนิรันดร และความยุติธรรม สิ่งที่จะต้องค้นหาจึงไม่ใช่ปรัชญา หากเป็นในเศรษฐกิจของแต่ละยุค โดยเฉพาะมีความเข้าใจมากขึ้นทุกทีว่า สถาบันที่ดำรงอยู่ในสังคมไม่ชอบด้วยเหตุผล ไร้ซึ่งความยุติธรรม สิ่งที่มีเหตุผลใดกลายเป็นสิ่งที่ไร้เหตุผล สิ่งถูกโคกกลายเป็นสิ่งที่ผิด สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงข้อพิสูจน์ว่าในรูปแบบของการผลิตและการแลกเปลี่ยนในสิ่งที่ผลิตได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเงี้ยว ๆ ระเบียบของสังคมซึ่งสอดคล้องกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจเดิม ไม่สามารถติดตามทันความเปลี่ยนแปลงต่อไปได้ หรือกล่าวได้ว่า สิ่งที่ซัดความไม่กลมกลืนต่าง ๆ ซึ่งทำให้เห็นเด่นชัด ก็ต้องมีอยู่แล้วเช่นกัน ในเรื่องเงื่อนไขที่มีการพัฒนาไม่มากก็น้อย ภายในรูปแบบการผลิตที่ได้เปลี่ยนแปลงไป สิ่งที่ซัดความไม่กลมกลืนนี้มีสิ่งประจักษ์ชัดคั่นจากการพิจารณาเหตุผลบนหลักการพื้นฐานใด แต่จะถูกค้นพบได้จากระบบการผลิตที่เป็นอยู่¹

¹ Friedrich Engel, Socialism : Utopian and Scientific essential works of marxism (New York : Bantam Books, 1961), p. 64.

ในการผลิตของสังคมซึ่งมนุษย์ค่าเนนอยู่นั้น มนุษย์จะเข้าสู่ความสัมพันธ์ที่แน่นอนซึ่งไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ และไม่ขึ้นอยู่กับเจตจำนงของมนุษย์เอง ความสัมพันธ์ทางการผลิตเหล่านี้จะสอดคล้องกับขั้นพัฒนาที่แน่นอนระดับหนึ่งของกำลังผลิตวัตถุในขณะนั้น ผลรวมของความสัมพันธ์ในการผลิตเหล่านี้ ก่อรูปขึ้นเป็นโครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคม ซึ่งเป็นรากฐานที่แท้จริง และรากฐานนี้ก็จะก่อให้เกิดโครงสร้างส่วนบนของกฎหมายและการเมือง และมีรูปแบบเฉพาะสอดคล้องกับโครงสร้างส่วนบน แบบวิธีการผลิตชีวปัจจัยจะกำหนดลักษณะทั่วไปของสังคม การเมือง กระบวนจิตใจแห่งชีวิต ไม่ใช่จิตสำนึกของมนุษย์กำหนดความเป็นอยู่ของมนุษย์ แต่ความเป็นอยู่ทางสังคมของมนุษย์จะเป็นตัวกำหนดจิตสำนึกของมนุษย์ในขั้นที่แน่นอนของการพัฒนาแห่งมนุษย์ พลังการผลิต ก็จะเกิดความขัดแย้งกับความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เป็นอยู่ ซึ่งในทางกฎหมาย ความสัมพันธ์ทางการผลิตก็คือ ความสัมพันธ์ทางกรรมสิทธิ์ทรัพย์สิน ซึ่งพลังการผลิตได้ทำงานอยู่ในนั้นตลอดมาจากรูปแบบของการพัฒนาของพลังแห่งการผลิต จะทำให้ความสัมพันธ์การผลิต เป็นเครื่องผูกพันพลังการผลิตไว้ จากนั้นจะเข้าไปสู่ยุคแห่งการปฏิวัติสังคม พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของ รากฐานทางเศรษฐกิจ¹ โครงสร้างส่วนบนอันใหญ่โตมหิทพาาร จะเปลี่ยนแปลงตามไม่ช้าก็เร็ว ในการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ความแตกต่างจะต้องแยกการเปลี่ยนทางวัตถุ ซึ่งเกิดจากเงื่อนไขของการผลิตทางเศรษฐกิจ ซึ่งถูกกำหนดได้จากความแน่นอนของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ กับการเปลี่ยนแปลงทางกฎหมาย การเมือง ศาสนา สุนทรียศาสตร์ หรือปรัชญา กล่าวโดยย่อ แบบของความคิดซึ่งก่อให้เกิดความสำนึกในการขัดแย้ง และหาทางที่จะให้ความขัดแย้งนี้หมดไป เช่นเดียวกัน เมื่อเราพิจารณาคคลหนึ่งนั้น ไม่ได้ตั้ง

¹ การผลิตจะค่าเนนได้ก็โดยเฉพาะภายในเอกภาพระหว่างพลังการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิต ซึ่งเอกภาพดังกล่าวเรียกว่า แบบวิธีการผลิต (Mode of Production) ซึ่งแบบวิธีการผลิตก็คือโครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคม หรือรากฐาน ซึ่งก่อให้เกิดความสัมพันธ์อย่างอื่นของสังคม ได้แก่ ความคิด และสถาบันต่าง ๆ ของสังคม ซึ่งทั้งความคิด และสถาบัน ก็คือโครงสร้างส่วนบนนั่นเอง

อยู่บนรากฐานว่าเขาคนนั้นคิดอะไรโดยตัวเขาเอง ตรงกันข้าม จิตสำนึกที่ว่านี้จะถูกอธิบายได้จากความขัดแย้งของการดำรงชีวิตทางวัตถุ จากความขัดแย้งที่เป็นอยู่ระหว่างพลังการผลิตทางสังคม และความสัมพันธ์แห่งการผลิต ไม่มีระเบียบสังคมใดจะสูญหาย ถ้าพลังการผลิตซึ่งอยู่ในสังคมนั้นยังพัฒนาอยู่ และความสัมพันธ์ทางการผลิตระดับสูงอันใหม่จะไม่เกิดขึ้นก่อนที่เงื่อนไขทางวัตถุของความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เป็นอยู่ จะสุกบ่มอยู่ในอุทรของสังคมเก่า¹

2. ฐานเศรษฐกิจไทยก่อนปี 2475

2.1 พลังการผลิต คือ สมรรถภาพแห่งการสร้างสรรค์ชีวปัจจัยทางวัตถุของมนุษย์ พลังการผลิตของมนุษย์ที่อยู่ในสังคมที่ต่างกัน จะมีสมรรถภาพแห่งการสร้างสรรค์ชีวปัจจัยทางวัตถุในระดับที่ไม่เท่ากัน สาเหตุที่สำคัญที่กำหนดระดับการขยายตัวของพลังการผลิตมีอยู่สองประการ ประการแรกคือ เครื่องมือทำงานของมนุษย์ซึ่งสามารถปรับปรุงให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ ประการที่สอง คือคนงานที่มีความชัดเจน และมีเทคนิคในการทำงาน² พลังการผลิต (Productive forces) คือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ คือวิธีการที่มนุษย์ขัดแย้งเอาชนะธรรมชาติ เรียกว่าวิธีการผลิต หรือเทคโนโลยี³

ก่อน พ.ศ. 2398 ลักษณะของแรงคนมีความผูกพันต่อรัฐ ต่อเจ้านายที่ตนสังกัด เวลาที่เหลือจึงใช้ในการเพาะปลูกเพื่อหาอาหารเลี้ยงตนเอง ถ้ามีผลผลิตส่วนเกินก็เอาไปแลกกับผลิตผลที่ตนผลิตเองไม่ได้ โดยไม่ต้องใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน การใช้เงินตราในการแลกเปลี่ยนจึงมีน้อย ภัยเหตุนี้ พลังการผลิตที่สำคัญจึงทับ แรงงานและเทคนิคการผลิต จึงมี เครื่องมืองาน ๆ เช่น ครกกระโถนเครื่องนวดครอน

¹ Karl Marx, A Contribution To The Critique of Political Economy (New York : International Publishers, 1972), pp. 20 - 21.

² อธิคม กรองเกรกเพชร, ลัทธิวัตถุนิยมทางประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการทางสังคม ชมรมหนังสือดาวเหนือ (ไม่ระบุแหล่ง และ พ.ศ. ที่พิมพ์), หน้า 21.

³ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง (อักษานา), หน้า 216.

เป็นต้น ในสมัยที่การคมนาคมและการค้าขายระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศยังไม่เจริญ ชาวไทยก็ยังไม่เป็นสินค้าที่แพร่หลาย ต่อมาเมื่อการคมนาคมระหว่างไทยกับจีนสะดวกขึ้น จึงมีการส่งข้าวออกไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าของจีนบ้างเป็นครั้งคราว และในสมัยก่อนการลี้ขาก็กทำแต่เฉพาะคราวที่ต้องการเท่านั้น ที่เรียกกันว่า "คำข้าวสารกรอกหม้อ" ครั้นเมื่อข้าวเป็นสินค้าที่มีผู้ต้องการมากขึ้น การลี้ขาก็กทำกันเป็นครั้งคราว ก็เปลี่ยนสภาพเป็นโรงลี้ข้าว เมื่อรัฐบาลเป็นผู้ตั้งขึ้นเรียกว่า โรงสีหลวง ใช้คนเป็นจำนวนมาก ๆ เพราะสมัยก่อน การสีฝัด กระทบ การค้ำช้อม ครกกระเดื่อง ฝัดรำ และร่อน ต้องใช้แรงงานคนทั้งสิ้น¹

การก่อตัวของการปฏิวัติอุตสาหกรรมนั้น ได้มีมาแต่สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 และสืบเนื่องต่อมาจนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 และก็นับเป็นการเริ่มของการมุ่งมั่นพยายามที่จะสนองความต้องการผลิตภัณฑ์สินค้า ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวที่จะคิดประดิษฐ์สร้างสรรคสิ่งต่าง ๆ ติดต่อกันเป็นระยะเวลาเรื่อย ๆ มาโดยทางทฤษฎี แบบการปฏิวัติอาจทำเป็นรูปลักษณะแบบการหมุนเวียน คือ การเพิ่มความต้องการทางผลิตผล นำมาสู่การคิดค้นประดิษฐ์ ซึ่งทำให้เกิดการลดกำลังแรงงานด้วยการมีเครื่องจักรแทน เพราะสามารถผลิตสินค้าต่าง ๆ ได้รวดเร็วกว่า เพื่อสนองความต้องการได้ทัน²

การหาวิธีการผลิตใหม่ ๆ เพื่อการผลิต ทำให้การค้าและอุตสาหกรรมเจริญรุ่งเรืองไปอย่างมาก และการคมนาคมที่รวดเร็ว ราคาถูกขึ้น ทำให้มีการออกไปแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในดินแดนที่ห่างไกลจากยุโรป เพื่อเสาะหาวัตถุดิบ และเพื่อเปิด

¹ สงวน อึ้งคง, สิ่งแรกในเมืองไทย เล่ม 1 (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2514), หน้า 348.

² พุทธชาติ พลาพงศ์, การปฏิวัติอุตสาหกรรม บันทึกประกอบคำบรรยายวิชา ม.ช. 1112 อารยธรรมยุคใหม่ (ภาคหนึ่งกับภาคสี่) เรียบเรียงโดยผู้บรรยายวิชา ม.ช. 1112 (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516), หน้า 209.

ตลาดการค้าให้กว้างขวางออกไป เพื่อขายผลิตผล ซึ่งเป็นผลจากการขยายตัวของอุตสาหกรรม และการผลิตอย่างรวดเร็วมากขึ้น ก่อให้เกิดระบบจักรวรรดินิยม (Imperialism) ซึ่งทำให้ยุคของยุโรปภายหลัง ค.ศ. 1870 นั้นเป็นประวัติศาสตร์โลก ไม่ใช่เฉพาะประวัติศาสตร์ยุโรปเท่านั้น เพราะเกี่ยวข้องกับประเทศอื่น ๆ ด้วย¹

เมื่อระบบทุนสมัยใหม่ได้เกิดขึ้นในยุโรปตะวันตก แล้วก็ได้พัฒนาเป็นทุนใหญ่มหาศาลยิ่งขึ้นเป็นบรมชนาภาพ หรือจักรวรรดินิยมที่ได้แผ่อำนาจมาในประเทศไทย และประเทศก่อกำเนิดอื่น ๆ ประเทศไทยได้ถูกบังคับให้จำต้องทำสนธิสัญญากับประเทศทุนนิยมต่าง ๆ²

✓ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมัยที่เมืองไทยจะต้องเปลี่ยนแปลง เพราะมีเหตุบอกอำนาจบางอย่างบังคับให้เปลี่ยนแปลง ต้นเหตุเกิดเมื่อยุโรปใช้เครื่องจักร เครื่องกล นำเข้าของออกจำหน่ายเป็นการใหญ่ คิดทำเรือกลไฟแทนกำปั่น เครื่องจักรยิ่งเจริญขึ้น สิ่งของที่ทำสำหรับขายยิ่งมีจำนวนมากขึ้น เหลือที่จะขายในตลาดใกล้เคียง ส่วนวัตถุดิบที่จะใช้ป้อนเครื่องจักรก็ต้องการมากขึ้น ดังนั้น การค้าขายของชาวยุโรปก็ต้องขยายวงกว้างออกเป็นธรรมชาติ ให้มีที่จำหน่ายสินค้าและหาของดิบ และเมื่อวิชาการต่อเรือเจริญขึ้นด้วย การไปมาสะดวกรวดเร็วขึ้น ก็ยิ่งช่วยให้วงการค้านั้นแผ่เร็วเข้า และกว้างขวางออกไปอีก³

เมื่อเสรีรัฐอังกฤษแล้ว ฝรั่งเศส อเมริกา และชาติอื่น ๆ ก็เข้ามาทำสัญญาต่อกันเป็นลำดับ เป็นอันว่าประเทศไทยเปิดการค้าทั่ว ๆ ไปแก่ฝรั่งตั้งแต่รัชกาลที่ 4

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 208.

2 ปรีดี พนมยงค์, บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎร และระบบประชาธิปไตย (พระนคร โรงพิมพ์นิติเวช, 2516), หน้า 9.

3 ชุนวิจิตรมาตรา, "ประวัติการค้าไทย" (พระนคร บัณฑิตการพิมพ์, 2516) หน้า 332.

เป็นต้นมา และการค้าซึ่งเคยเป็นการผูกขาดของรัฐบาลนั้น แค้นไปคือตกเป็นของประชาชน รัฐบาลเปลี่ยนเป็นเก็บภาษีจากสินค้าเขารอยชักสามตามสัญญา เครื่องอุปโภคบริโภคสินค้าซึ่งเกิดขึ้นในสมัยนั้น มีเรือกลไฟ การพิมพ์ หนังสือ โรงกระดาษทำเหรียญเงินแทนเงินพดด้วง โรงสี โรงเลื่อย¹

ข้าวและไม้สักได้เริ่มเป็นสินค้าสำคัญของไทย แต่จำนวนข้าวสารที่ผลิตได้ไม่พอกับความต้องการของพ่อค้า เพราะใช้แรงงานคนในการผลิต ดังนั้น จึงมีพ่อค้าชาวอเมริกันนำเอาเครื่องจักรมาใช้แทนแรงงานมนุษย์ โดยให้เครื่องจักรไปหมุนเพลาลูกเบี้ยว บดให้กระเบื้องโพลกข้าวในครกได้เท่านั้น ต่อมาก็มีผู้คิดทำหินสำหรับสีข้าวกลอง และข้าวขาว พร้อมด้วยการฝึกช่วยแรงเครื่องจักร และการตัดข้าว ใช้ตะแกรงกลมแทนกระตัง ในระยะนี้เอง โรงสีข้าวที่ใช้เครื่องจักรแทนแรงคนทุกอย่างก็ได้อุบัติขึ้นในประเทศไทย โรงสีจักรที่ไค้เข้ามาตั้งแต่เดิมนั้น ตั้งอยู่ปากคลองบางกอกน้อย มีชื่อว่า "โรงสีจักรเมืองอเมริกา"²

มีหลักฐานที่ยืนยันได้แน่นอนว่า โรงสีไฟแห่งแรกในประเทศไทยได้ตั้งขึ้นก่อน พ.ศ. 2402 เพราะโรงสีไฟของอเมริกัน มีเรื่องราวปรากฏในพระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นพระราชสาส์นถึงประธานาธิบดีคืออเมริกาที่ 24 ชื่อ แฟรงคลิน เพียร์ซ เมื่อปีมะแม พ.ศ. 2402 ซึ่งใจความในพระราชสาส์นตอนหนึ่งได้กล่าวถึงเรื่องโรงสีไฟดังนี้³

"...มีลูกค้าชาวอเมริกันพวกหนึ่ง ได้เอาเครื่องจักรสีข้าวเข้ามาตั้งโรงสีข้าวอยู่ในแขวงกรุงเทพมหานครนี้แห่งหนึ่ง..."

1 ครูเทพ (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี), ความเรียงเรื่องต่าง ๆ ของครูเทพ พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาเสนาโท พระยาสุรรรณศิริ (พระนคร : ไม่ระบุแหล่งพิมพ์, ไม่ระบุ พ.ศ.), หน้า 165 - 178.

2 สรวง อินคง, เรื่องเดิม, หน้า 352.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 356.

นับแต่ประเทศไทยทำสนธิสัญญาเบาริงเป็นต้นมา พลังการผลิตก็เปลี่ยนไป จากเดิม เช่น การสีข้าวที่ใช้แรงคนก็เปลี่ยนเป็นการใช้เครื่องจักร ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการ พัฒนาพลังการผลิตที่คลี่คลายขยายตัวในขอบเขตที่ใหญ่ขึ้น ถือได้ว่าฐานเศรษฐกิจเริ่มเข้าสู่ ระบบทุนนิยม เพราะผลของการขยายตัวของพลังการผลิตเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ความสัมพันธ์ ทางการผลิตขยายตัวไปควย

ความสัมพันธ์ทางสังคมเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับพลังการผลิต ในการได้มาซึ่ง พลังการผลิตใหม่ มนุษย์ก็จะเปลี่ยนแบบวิธีการผลิต เปลี่ยนวิธีการทำมาหาเลี้ยงชีพของเขา มนุษย์เปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมด โรงสีที่ไข่มื้อ ทำให้เกิดสังคมที่มีเจ้าที่คินคักกินา โรงสีไฟ (โรงสีใช้เครื่องจักรไอน้ำ) ก็ให้เกิดสังคมแห่งนายทุนอุตสาหกรรม¹

ปริมาณโรงสีและโรงเลื่อยก็เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จากหนังสือราชอาณาจักรสยาม (The Kingdom of Siam) ของซีซิล เอ คาร์เตอร์ (Cecil A. Carter) อธิบายว่า² "ในปี 2447 โรงสีและโรงเลื่อย เป็นโรงงานที่มีลูกจ้างรายวันมากที่สุด โรงสีข้าวใน กรุงเทพฯ มีทั้งหมด 36 แห่ง และโรงเลื่อย 11 แห่ง โรงสีข้าวที่ไข่น้ำทำงานทั้งกลางวันและกลางคืน การจ้างก็แบ่งเป็น 2 กะ แต่โรงเลื่อยทำงานชั่วเวลากลางวันเท่านั้น คนงานที่มีความชำนาญงานจะได้รับค่าจ้างต่อเนื่องไป ส่วนผู้ไม่ชำนาญงานก็จะได้รับค่าจ้าง รายวัน ไม่ได้รับจ้างบางวัน คนงานส่วนมากเป็นจีน โดยเฉพาะคนงานที่ขนข้าวขึ้นจากเรือ และขนข้าวลงเรือ ซึ่งทำโดยใช้แรงงานคนทั้งนั้น มีคนงานรวมทั้งที่ชำนาญงานและไม่ ชำนาญงานเป็นจำนวนมาก"

¹ Marx, *Poverty of Philosophy* (1847), pp. 109 f, Quoted in Reader in Marxist Philosophy From the writing of Marx, Engels and Lenin selected and edited with introductions and notes by Howard Selsam and Hawy Martel (New York : International Publisher, 1963), p.188.

² Cecil A. Carter, The Kingdom of Siam (New York : Knicker Bocker Press, 1904), p. 264.

แม้ว่าจะมีโรงสีที่ใช้เครื่องจักรเพิ่มขึ้น แต่ก็ยังมีโรงสีที่ใช้แรงคนปรากฏอยู่
ในปี พ.ศ. 2454

"ในกรุงเทพฯ มีโรงสีใหญ่ และโรงสีเล็ก ๆ จนถึงสี่ค้วมื่ออย่างโบราณ
โรงสีใหญ่เปลืองค่าใช้จ่ายในการสีข้าว้นน้อยกว่าโรงสีเล็ก"¹

นอกจากจะมีโรงสีและโรงเลื่อยแล้ว ก็ยังมีโรงงานประเภทอื่น ๆ เพิ่มขึ้น
อีก ในปี พ.ศ. 2462 กงศุลอังกฤษรายงานว่ "มีโรงงานอยู่ 7 แห่งเท่านั้นในกรุงเทพฯ
คือ โรงปูนซีเมนต์ 1 โรง โรงงานน้ำอัดลม 3 โรง โรงงานยาสูบ 1 โรง โรงงานบุหรี
1 โรง โรงงานหนังสัตว์ 1 โรง ทั้งนี้ต่างหากจากบริษัทไฟฟ้าสยามซึ่งทำไฟฟ้า และเกิน
รดวง กับการรถไฟ โรงพิมพ์ โรงซ่อมเครื่องจักรกล การทำเกลือ การทำน้ำตาล ทำสุรา
คั้งนั้น ที่กล่าวว่ามี 7 โรงงาน จึงออกจะน้อยไปมาก แต่อย่างไรก็ตาม อุตสาหกรรมการ
ผลิตก็อยู่ในขั้นน้อยมาก²

อุตสาหกรรมของเอกชนทั้งหลาย ก็เป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็กเบา ใช้เทคนิคการ
ผลิตที่ล้าสมัย

"อุตสาหกรรมของเอกชนทั้งหลาย ผลิตสิ่งของอุปโภคบริโภคขนาดเล็กเบาทั้งนั้น
กล่าวได้ว่า ไม่มีอุตสาหกรรมหนักเลย ทำกันในบ้านและโรงงานเล็ก ๆ มีเป็นส่วนมาก โดย
จ่ายค่าแรงระหว่างญาติอย่างต่ำมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่คนจีน กรรมวิธีการผลิตทันสมัย
สมัยเอามาใช้น้อยที่สุด"³

นับแต่ปี พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา ทำให้ประเทศไทยต้องเปิดเมืองท่าค้าขาย
กับอังกฤษอย่างเสรี มีผลให้โครงสร้างเศรษฐกิจของไทยเปลี่ยนจากแบบเลี้ยงตนเองได้
มาเป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้าขาย

¹ พระยาสุรียานุวัตร, ทวีปศาสตร์ (พระนคร : โรงพิมพ์พิชเนศ, 2518), หน้า 314.

² James C. Ingram, Economic Change in Thailand Since 1850
(Stanford : university press, 1954), p. 133.

³ Ingram, op. cit., p. 135.

"ประเทศไทยขายสินค้าได้มากขึ้น ทำให้พลเมืองค่อย ๆ เห็นทางจากระบบ
ทำอะไร ๆ ช่วยตัวเองก็น้อยลง โดยเอาไปใช้ผลิตสิ่งที่เป็นสินค้าขายนั้นมากขึ้น อุตสาห-
กรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็ก ๆ หรืออุตสาหกรรมในครอบครัว ก็เริ่มลดลง
ในอัตราที่ถูกกระทบกระเทือน แตกต่างกันไปตามสภาพของอุตสาหกรรมและคมนาคม การทอ
ผ้าลดลงเป็นอย่างมากกว่าชนิดอื่น ๆ"¹ อุตสาหกรรมพื้นเมืองมิได้เสียหายลงหมดทุกอย่าง
เมื่อมีสินค้าต่างประเทศเข้ามา พวกที่ราคาต่ำ ยากแก่การขนไปไกล สิ่งของที่เป็นไทยแท้ ๆ
เช่น เครื่องเงิน ทอง ยังคงทำกันอยู่ และค้าขายกันอยู่ตามหมู่บ้าน²

การปลูกข้าวหรือการผลิตข้าวมีความสำคัญที่สุดในเศรษฐกิจของประเทศไทย
มาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 13 ในสมัยที่เทคนิคในการเพาะปลูกยังล้าหลังอยู่ การปลูกข้าวอาศัย
กินฟ้าอากาศเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ น้ำฝน และน้ำที่นองท่วมที่ลุ่มริมฝั่งแม่น้ำใหญ่เท่านั้น ซึ่ง
ก็คงจะปลูกข้าวไค่น้อย และผลที่ได้รับก็ต่ำ เพราะปริมาณน้ำฝนที่ตกในฤดูฝนมักจะไม่สม่ำเสมอ
กันทุกปีในภูมิภาคแต่ละแห่งของประเทศไทย ฉะนั้น การปลูกข้าวทำนาจึงต้องอาศัยทั้งน้ำฝน
ที่ตกลงมาตามธรรมชาติ และทั้งน้ำที่หคเข้าในนา³

คนไทยโบราณรักการทำนา เมื่อฝนมา น้ำมา ก็คิดจะทำนาให้ได้ ไม่เลือกว่า
พื้นที่จะมีลักษณะประการใด ฉะนั้น การทำนาจึงแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ นาในทุ่งราบ
ไค่แก พื้นที่กรุงเกา อ่างทอง ลพบุรี สุพรรณบุรี พอฝนมาราษฎรลงมือไถ ทำพินนาให้ปราศ-
จากวัชพืช แล้วหว่านเมล็ดข้าวไว้ ฝนตกเรื่อย ๆ ลงมา ข้าวที่หว่านงอกงาม จนกระทั่งข้าว
สูงพอควร น้ำเหนือมาท่วมทุ่ง ข้าวงอกงามต่อไปจนเก็บเกี่ยวได้ ผลนาหว่านเช่นนี้ไค้ทั้งน้ำฝน

¹ Ibid., p. 112.

² Ibid., pp. 47 - 128.

³ ชี เกษารุ ทานาเบ้, "การชลประทานเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ
ของไทย" วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 5 เล่มที่ 2 (ตุลาคม 2518 - มกราคม 2519),
หน้า 70.

น้ำท่า เรียกว่า "นาคูโค" พันธุ์นี้ขึ้นน้ำขังเป็นประจำ หรือที่แม่น้ำขึ้นน้ำลง เมื่อฝนมาราษฎร
ลงมือไถที่เขื่อนนี้เหมือนกัน แต่หวานข้าวไม่ไค้ เขาจึงใช้วิธีตกกล้า เมื่อกกลางออกงามพอ
สมควร เจ้าของจะนำไปปลูกหรือปักลงในที่นา ที่ใดคราคไว้ค้แล้ว พอค้หน้าเห็นอม่าท่วม
ข้าวงอกเต็มโตค้ไปจนเก็บเกี่ยวไค้ นาปลูกปักอย่างนี้เรียกว่า "นาฟางลอย"¹

เนื่องจากมีความล่าหลัง และอยู่ในระดับต่ำของเครื่องมือในการผลิต และ
ความสามารถในการผลิตของสังคม เป็นผลิตผลอันแน่นอนของเศรษฐกิจธรรมชาติแบบทำเอง
ใช้เอง เศรษฐกิจของสังคมทั้งสังคมที่สำคัญนั้น เป็นไปในรูปเศรษฐกิจครอบครัวที่คับแคบ แม้
กระทั่งในปี 2454 เครื่องมือการผลิตและวิธีการผลิตก็ยังไม่เปลี่ยนแปลง

"มีการใช้แรงคน โค กระบือ ไถคราค เมื่อลงมือไถคราคไปจนไค้ตกกล้า
ค่านาแล้ว ยังจะต้องคอยไปอีกหลายเดือนจนกว่าข้าวจะสุก"²

พระยาสุรียานุวัตร ใค้เสนอแนะไว้ในหนังสือทรัพย์สินศาสตร์ ให้มีการใช้เครื่อง
จักรแทนแรงงานคนและสัตว์ในการท่นา เพื่อผลค้ในการผลิตข้าว โดยค้ดแปลงเครื่องให้
เหมาะสมกับภูมิประเทศ "...เครื่องไถ เครื่องคราค เครื่องเกี่ยว และเครื่องนวดข้าว
ซึ่งต่างประเทศค้ค้หาใช้ค้มแรงงานคนและสัตว์ไค้เป็นอันมาก ก็มีอยู่พร้อมทุกอย่างแล้ว ส่วน
เครื่องจักรที่จะใช้เป็นแรงขับเครื่องต่าง ๆ เหล่านี้ นอกจากที่ใค้ควยกำลังไอน้ำร้อน ก็ยัง
มีเครื่องที่ใค้ควยแรงไฟฟ้าและแรงน้ำมันค้ต่าง ๆ ซึ่งค้ค้หาถ้กันขึ้นใหม่อยู่เสมออีกหลายชนิด
แล้วแต่จะเลือกเครื่องอย่างใด ให้ใค้ใค้เหมาะสมกับที่ค้ดินของประเทศเรา หรือจะแ่ใค้
ค้ดแปลงเครื่องอย่างอื่นใค้ขึ้นให้ใค้ใค้พอค้กับที่นานั้น"³

1 พระวรภคค้พิบูล, "การเก็บเงินค่านา" วารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม, 2508), 42.

2 พระยาสุรียานุวัตร, เรื่องเดิม, หน้า 14.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 58 - 59.

แม้ว่าภาคอุตสาหกรรมผลิตการผลิตรจะขยายตัว แต่ภาคเกษตรกรรมแทบจะ
 กลาวได้ว่ายังไม่มีเปลี่ยนแปลง นอกจากบางแห่งในภาคกลางที่นำเครื่องจักรมาช่วยใน
 การทำนาบ้าง จากการสำรวจของ คาร์ล ซี ซิมเมอร์แมน เมื่อ พ.ศ. 2473¹ "...
 ชาวนาภาคเหนือโดยมากทำการเพาะปลูกด้วยตนเอง เว้นแต่ผู้มีอันจะกินที่ใช้ลูกจ้างเป็น
 ส่วนมาก ไร่ที่ราษฎรใช้เป็นไร่ไม่ เว้นแต่ผลทำด้วยเหล็ก ชาวนาส่วนมากทำไร่ขึ้นเอง
 ไร่ต่อไร่เท่านั้น ผลนี้ราคาประมาณ 50 สตางค์ ไร่หนึ่งคนใช้ได้เฉพาะพื้นที่และ ไร่
 ทำด้วยไม้ชนิดแข็ง นอกจากเครื่องมือที่กล่าวนี้ ไร่ใช้เครื่องมืออื่น ๆ อีกเลย การทำนา
 ของราษฎรในภาคนี้ใช้ทั้งโคและกระบือ ใช้โคสำหรับลากเกวียน และไถนาเฉพาะที่คอน
 โคทนแดดได้ดี แต่ถาดฝนหรือน้ำขังในนาที่ใช้ไม่ได้ กระบือชอบทำงานในพื้นที่ซึ่งมีน้ำขัง
 กระบือทนทำงานหนักได้ดีและแข็งแรงกว่าโค...ชาวนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ราษฎร
 ใช้ไร่ไม่คล้ายกับไร่ที่ใช้ในภาคกลาง ผลทำด้วยเหล็ก ชาวนาส่วนมากทำไร่ขึ้นเอง ราษฎร
 ใช้โคและกระบือในการลากเข็นและไถนาอย่างในภาคอื่น...ในภาคใต้ ไร่ที่ราษฎรใช้ใน
 ภาคนี้เป็นไร่ใช้ผลทำด้วยเหล็ก ไร่ไม่สู้จะแข็งแรง สัตว์พาหนะที่ใช้มีโคและกระบือ
 ราษฎรใช้โคไถนาเป็นส่วนมาก ใช้กระบือเฉพาะในที่ลุ่ม...ในภาคกลาง ไร่ที่ชาวชนบท
 ในภาคนี้ใช้เป็นไร่ไม่ หนักประมาณ 28 ปอนด์ ผลทำด้วยเหล็ก ไร่ทำด้วยไม้ และใช้
 กระบือลาก ชาวจีนบางคนใช้ระหัดไม้ บางแห่งใช้ระหัดวิกน้ำเข้านา โดยอาศัยลมพัดระหัด
 ชาวนาบางคนใช้เครื่องย่นคู้สน้ำ"

ความสำคัญของอุตสาหกรรมการผลิตในเศรษฐกิจของประเทศไทย ยังเป็น
 ส่วนน้อย ปริมาณของคณงานในกิจการอุตสาหกรรมมีน้อยมาก โดยไม่นับแรงงานหญิงในการ
 เกษตร กรรมกรมีอยู่ 3.7% ในปี พ.ศ. 2472² ทั้งนี้ยังรวมกรรมกรโรงสี โรงเลื่อย

1 คาร์ล ซี ซิมเมอร์แมน, การสำรวจเศรษฐกิจตามชนบทสยาม (Carl C. Zimmerman, Siam Rural Economic Survey 1930 - 1931) แปลและเรียบเรียง
 ขึ้นโดย ชิม วีระไวทยะ (พระนคร : โรงพิมพ์ศรีหงส์, 2477), หน้า 94 - 142.

2 Ingram, op. cit. p. 75.

เซไว้ก็ควย รวมความว่าอุตสาหกรรมการผลิตของเอกชนนั้น มีแต่ของชาวจีนและชาว
ต่างประเทศ ส่วนของเอกชนคนไทยนั้นกล่าวได้ว่าน้อยที่สุด¹

เทคนิคในทางสถิติกรรมและทางเศรษฐกิจยังล้าหลังอยู่มาก ที่เป็นเช่นนี้เพราะ
ประเทศไทยมีโภคทรัพย์ต่าง ๆ อุดมสมบูรณ์ แต่มีพลเมืองเบาบาง ชาวชนบทจึงไม่มีใครจะ
มีมาใช้ในการบำรุงกำเนิดผล และใช้หลักวิชาแห่งเศรษฐกิจให้ค้ำยั้งขึ้น นอกจากวิธีต่าง ๆ
ที่ได้รับช่วงมาจากพวกขอมในครั้งโบราณ หรือจากภาคกลางแห่งทวีปเอเชีย²

จากหนังสือความมั่งคั่งของชาติ (The Wealth of Nations) บรรพ 4
(Book IV) ของ อาคัมสมิธ (Adam Smith) กล่าวว่า³

"การค้าระหว่างประเทศย่อมจะเกิดประโยชน์อย่างชัดเจนอยู่ 2 ประการ
คือ ทำให้ระบายผลผลิตส่วนเกินที่ได้จากที่ดินและแรงงาน ซึ่งไร้อุปสงค์ให้ออกไปได้สำเร็จ
และนำผลผลิตชนิดอื่นที่ภายในประเทศต้องการเข้ามาแทน โดยการแลกเปลี่ยนกัน ทำให้ผล
ผลิตส่วนเกินที่เหลือความต้องการมีค่าขึ้น ซึ่งนอกจากจะสนองความต้องการของตนแล้ว ยัง
ทำให้มีความสุขเพิ่มขึ้นอีก ด้ววิธีนี้ ความคับแค้นตกภายในประเทศ จะไม่เป็นสิ่งขัด
ขวางการแบ่งแรงงานในสาขาหนึ่งสาขาใดโดยเฉพาะ ไม่ว่าทั้งศิลปะหรืออุตสาหกรรม เพื่อ
บรรลุถึงความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยขยายตลาดให้กว้างขวางสำหรับผลผลิตที่ได้จากแรงงาน ซึ่ง
มีมากเกินกว่าการบริโภคภายในประเทศ ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้มีการปรับปรุงผลผลิต
ได้ค้ำยั้งขึ้น และเป็นการเพิ่มพูนผลผลิตรายปีให้สูงสุดก่าดัง โดยเหตุนี้ จึงเป็นการเพิ่มพูน
รายได้ และความมั่งคั่งอันแท้จริงสู่สังคม

¹ Ibid., p. 146.

² คาร์ล ซี ชิมเมอร์แมน, เรื่องเดิม, หน้า 217.

³ Adam Smith, An Inquiry into the Nature and Causes of the
wealth of Nations (New York : Random House, Inc., 1937), p. 145.

แนวคิดอาคัมสมิซ แบ่งออกเป็นสองแนว คือ "ทางระบายส่วนเกิน" (Vent for surplus) และทฤษฎีว่าด้วยผลิตภาพ (Productivity Theory) สำหรับประเทศไทย หลังจากที่มีสนธิสัญญาเบาริงแล้ว ก็ก้าวเข้ามาสู่แนวคิดทางระบายส่วนเกิน แต่ยังไม่ก้าวเข้าไปสู่ขั้นทฤษฎีว่าด้วยผลิตภาพ ทั้งนี้เพราะการโยกย้ายแรงงานจากเศรษฐกิจที่พอยังชีพ ไปสู่การผลิตเพื่อขาย โดยทำนา ชุกแคว หรือการทำป่าไม้ โดยใช้แรงงานที่ยังไม่ได้รับการฝึกฝน และมีความล่าช้าทางเทคนิค ทั้งนี้เพราะเป็นการผลิตเพิ่มขึ้นโดยใช้การเพิ่มเนื้อที่ทำนามากขึ้น ส่วนวิธีเพาะปลูกยังใช้แบบการผลิตที่ง่าย ๆ ซึ่งเป็นแบบดั้งเดิมที่ใช้อยู่ในภาคเศรษฐกิจพอยังชีพนั่นเอง ซึ่งไม่มีการปรับปรุงพลังการผลิตให้ดีขึ้น

นับตั้งแต่ประเทศไทยทำสนธิสัญญาเบาริง เมื่อ พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา ผลของการทำสัญญามีส่วนทำให้มีการพัฒนาพลังการผลิตของประเทศ โดยเฉพาะทางค่านอุตสาหกรรมอยู่บ้าง แต่ในคานเกษตรกรรม กล่าวได้ว่า เกือบจะไม่มีการพัฒนาพลังการผลิตเลย ทั้งนี้ เมื่อผลของการพัฒนาการผลิตมีน้อย ก็ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิตอย่างจำกัด เป็นที่น่าสังเกตว่า การพัฒนาพลังการผลิตภายในประเทศเกิดจากเงื่อนโซ่ที่ได้รับจากภายนอกประเทศ พลังการผลิตไม้ไผ่เกิดภาวะวิสัยที่มีอยู่ภายในประเทศ ดังนั้น จึงเกิดชนชั้นตัวแทนซึ่งเป็นเจ้าของพลังการผลิตที่ก้าวหน้ามาจากภายนอกด้วย เนื่องจากเครื่องจักรก่อให้เกิดผลผลิตส่วนเกินมากกว่าเครื่องมือการผลิตแบบเดิม อีกทั้งภายใต้สนธิสัญญาเบาริง และสนธิสัญญาทางไมตรีกับประเทศอื่น ๆ ซึ่งทำในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทำให้บุคคลต่างชาติมีสิทธิ์เข้ามาค้าขายภายในประเทศ ดังนั้น ชนชั้นที่เป็นตัวแทนพลังการผลิตที่ก้าวหน้า จึงนำเครื่องจักรเข้ามาดำเนินการผลิตภายในประเทศ ด้วยเหตุนี้ จะต้องมียูมองเห็นผลประโยชน์จากการใช้เครื่องจักรนี้ภายในประเทศเช่นกัน ซึ่งผู้ที่สามารถซื้อเครื่องจักรได้ จะต้องเป็นผู้มีทุนทรัพย์ในสังคม

2.2 ความสัมพันธ์ทางการผลิตในประเทศไทย ก่อนปี พ.ศ. 2475

การผลิตทุกยุค ไม่เคยกระทำภายนอกสังคม จะต้องดำเนินการภายในสังคม ภายใต้ความสัมพันธ์ทางการผลิตที่แน่นอนอันหนึ่งอยู่เสมอ พลังการผลิตของสังคมเป็นเพียงแง่เดียวของการผลิตเท่านั้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามนุษย์มีความสัมพันธ์ต่อเครื่องมือการผลิต ซึ่ง

เขาใช้ผลิตชีวปัจจัย ลักษณะอื่นของการผลิตก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ ในแบบวิธีการผลิต ซึ่งก็คือความสัมพันธ์ทางการผลิต¹ ซึ่งความสัมพันธ์ในการผลิต (Production relations) คือโครงสร้างเศรษฐกิจ หรือระบบกรรมสิทธิ์ ซึ่งกำหนดว่าใครเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตนี้จะกำหนดต่อไปว่าใครจะได้ส่วนเกินที่เหลือจากการบริโภค²

ในกระบวนการผลิต การทำงานของมนุษย์ไม่เพียงแต่ขึ้นอยู่กับธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับมนุษย์ด้วยกันเองอีกด้วย เขาทั้งหลายผลิตร่วมกันในแบบจำเพาะหนึ่ง และแลกเปลี่ยนในกิจกรรมซึ่งกันและกัน เพื่อที่จะทำการผลิต เขาทั้งหลายก็เข้าไปสู่การเชื่อมโยงและความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันที่แน่นอน และเพียงแต่การเข้าเชื่อมโยงและสัมพันธ์กับภายในสังคมของมนุษย์เท่านั้น เขาก็มีอิทธิพลเหนือการปฏิบัติของธรรมชาติ ดังนั้น การผลิตจึงเกิดขึ้น³

หลักในการวิเคราะห์ลักษณะของสังคม คือ กำลังผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิต หรือพิจารณาให้แคบ หลักในการวิเคราะห์ลักษณะของสังคม คือ เครื่องมือการผลิตกับกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิต นั่นคือ กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตที่อยู่ในฐานะครอบงำสังคมนั่นเอง เป็นผู้กำหนดลักษณะสังคมระบอบกรรมสิทธิ์ ซึ่งครอบงำสังคม หรือเป็นส่วนสำคัญในสังคมที่เจ้าทาสครอบครองเครื่องมือการผลิต ครอบครองที่ดิน และครอบครองทาสนั้น สังคมนั้น คือ ระบอบทาส ระบอบกรรมสิทธิ์ซึ่งครอบงำสังคม หรือเป็นส่วนสำคัญในสังคมเจ้าของที่ดิน ซึ่งครอบครองที่ดิน และอาศัยที่ดินไปซื้อครีคแรงงานของไพร่หรือชาวนานั้น สังคมนั้นเป็นระบอบศักดินา ระบอบกรรมสิทธิ์ซึ่งครอบงำสังคมเป็นส่วนสำคัญในสังคมที่นายทุนเป็นเจ้าของ

1 อธิคม กรองเกรคเพ็ชร, เรื่องเดิม, หน้า 21.

2 ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, เรื่องเดิม, หน้า 21.

3 Karl Marx, Wage-Labour and Capital-Value Price and Profit, (New York : International Publishers, 1933), p. 28.

เครื่องมือการผลิต และทุน และอาศัยเครื่องมือการผลิตและทุนไปซื้อครุภัณฑ์แรงงานของกรรมกรนั้น สังคมนั้นคือ ระบบทุนนิยม มนุษย์มีความสัมพันธ์กับปัจจัยการผลิตที่แตกต่างกันอยู่สองแบบ มนุษย์จำพวกหนึ่ง มีกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิต อีกพวกหนึ่งไม่มีปัจจัยการผลิต ความแตกต่างของความสัมพันธ์สองชนิดนี้ เป็นสิ่งแบ่งแยกมนุษย์ในสังคม ความขัดแย้งของผลประโยชน์ระหว่างมนุษย์สองประเภทนี้ เป็นความขัดแย้งหลัก

นับตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงได้รับความสำเร็จในการปฏิรูปการปกครอง โดยรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ทรงตั้งอัครมหาเสนาบดีชั้น 2 ตำแหน่ง คือ สมุหกลาโหม มีหน้าที่รับผิดชอบฝ่ายทหารและสมุหนายกรับผิดชอบฝ่ายพลเรือน ภายใต้อำนาจของสมุหนายก ยังมีเสนาบดี 4 คน คือ เสนาบดี เวียง วัง คลัง และนา ส่วนการปกครองหัวเมือง ทรงแบ่งหัวเมืองต่าง ๆ ออกเป็น 4 ชั้นด้วยกัน คือ หัวเมืองเอก โท ตรี จัตวา และมีข้าหลวง ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครอง ตำแหน่งเหล่านี้จะไม่สืบทอดเป็นมรดก เพราะขึ้นอยู่กับความพอพระทัยของพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ ยังมียศขุนนาง 6 ชั้นด้วยกัน คือ เจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ขุน หมื่น¹

สมัยอยุธยา ลักษณะระบบเศรษฐกิจศักดินาปรากฏชัดเจน สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ใ้ค้ออกกฎหมายจัดแบ่งจำนวนที่นา ให้แก่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการไปถือครอง กุลแล โดยมีชาวนาผู้เป็นไพร่รับช่วงการถือครองไปทำนา และส่งส่วยผลผลิตให้แก่เจ้านาย ข้าราชการ พระอัยการ ตำแหน่งนา ทหาร และพลเรือน ใน พ.ศ. 1998 จัดแบ่งที่นาให้ตำแหน่งมหาอุปราชถึง 100,000 ไร่ ตำแหน่งอื่นได้รับลดหลั่นกันลงมา ดังปรากฏในกฎหมายตราสามดวง ว่า

¹ ยูพา ชุมจันทร์, "การแบ่งยุคสมัยของประเทศไทย" จุลสารโครงการตำราสังคม - ศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 (เมษายน, 2518), 91 - 92.

"พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสตรัสเหนือเกล้า
เหนือกระหม่อม สั่งว่า สมเด็จพระอนุชาธิราช ทรงศักดินา 20,000 พระเจ้าลูกเธอทรง
ศักดินา 15,000 มหาอุปราชทรงศักดินา 100,000"¹ "...ไพร่² หัวงาน นา 25 ไพร่
มีคร้ว นา 20 ไพร่ราพ นา 15 ไพร่เลว นา 10 ส่วนยาจก วรรณพิท ทาส ลูกทาส
นา 5"³

ในสมัยอยุธยา ประเทศไทยรับเอาแบบขอมมาใช้ คือ ให้พระมหากษัตริย์ทรง
เป็นเจ้าของทุกสิ่งทุกอย่าง โดยมีพิธีราชาภิเษกนั้น ซึ่งต้องใช้พร้าหมเป็นผู้นประกอบทำ และ
ในพิธีราชาภิเษกนั้น เมื่อพระมหากษัตริย์ได้ทรงรับพระสุพรรณบัฏมหาพิชัยมงกุฎ และเครื่อง
ราชกกุธภัณฑ์ แล้วก็มีพิธีการต่าง ๆ คือ สมุหกลาโหมถวายกองทัพ ช้าง ม้า เรือรบ และ
เครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ สมุหนายกถวายช่างคน ม้าคน เมืองเอก โท ศรี จัตุวา พร้อมทั้ง
ไพร่บ้าน พลเมือง ซึ่งมีผลทำให้พระมหากษัตริย์มีอำนาจเหนือชีวิตของพลเมืองทั่วไป ราช-
ยาน เครื่องสูง จตุสดมภ์ เมือง ถวายกรุงเทพมหานคร จตุสดมภ์นา ถวายฉันทูอาหาร แคน

¹ กฎหมายตรา 3 ดวง, ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ 1 ประชุมหนังสือ ประกอบวิชา
ประวัติศาสตร์ กฎหมายไทย เล่ม 1, หน้า 178.

² ผู้ที่มีอายุครบ 18 ปี ต้องไปขึ้นทะเบียนสังกัดมูลนายแห่งเดียว ที่พ่อแม่สังกัดอยู่
เรียกว่า ไพร่สม ถ้าใครมีอายุถึง 20 ปี มูลนายทำบัญชีหางว่าว ขึ้นต่อสัสดี สัสดีก็แบ่งสัน
ปันส่วน ให้เป็นไพร่อยู่กับเจ้านายคนนั้นคนนี้ ผู้ที่ถูกแบ่งออกไปนี้ เรียกว่า ไพร่หลวง ซึ่ง
ไพร่หลวง ก็ถูกแบ่งออกไปตามความสามารถในการงาน คือ ไพร่หัวงาน ไพร่มีคร้ว ไพร่
ราบ ไพร่เลว โดยไพร่หัวงาน หมายถึงพลเมืองที่สามารถจะเป็นหัวหน้างานได้ ไพร่มี
คร้ว คือพลเมืองที่ไม่สามารถจะเป็นหัวหน้างานได้ เป็นได้แต่คนธรรมดา แต่เป็นคนมีครอบครัว
ไพร่ราบ คือพลเมืองที่เป็นได้แต่คนงานธรรมดา และไม่มีครอบครัวด้วย ส่วนไพร่เลว
คือพลเมืองที่เป็นได้แต่คนงานชั้นต่ำสุด ไม่มีความรู้ ไม่มีฝีมืออะไรเลย หนังสือประวัติศาสตร์
เศรษฐกิจของไทย ของหลวงวิจิตรวาทการ หน้า 22 - 26.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 228.

สถานโรนา ทุกขอบเขตประเทศตำบล ซึ่งมีผลทำให้พระมหากษัตริย์มีฐานะเป็น "พระเจ้าแผ่นดิน" คือ เป็นเจ้าของแผ่นดินทั่วประเทศ และในที่สุด จตุสดมภ์คลังถวายราชสมบัติเงินทองทั้งสิบสองพระคลัง¹

ชนชั้นปกครองประเทศเป็นผู้มีกรรมสิทธิ์ และอำนาจควบคุมกรรมสิทธิ์ของปัจจัยการผลิต พระมหากษัตริย์ที่เป็นประมุขของสังคม ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุด คือ เป็นเจ้าของชีวิตของสมาชิกแห่งสังคม และทั้งเจ้าของที่ดินที่ปรากฏอยู่ในลักษณะกฎหมายเบ็ดเสร็จครึ่งศรัทธาหรือยุชยาเป็นราชธานี และเป็นหลักที่ถือต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์² หลักฐานที่แสดงว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของที่ดินทั่วราชอาณาจักร ปรากฏในบทพระอัยการเบ็ดเสร็จเป็นพระบรมราชวินิจฉัยของพระมหากษัตริย์ในต้นสมัยรัตนโกสินทร์ ในกรณีพิพาทเรื่องหนึ่งเนื่องจากข้อพิพาทเรื่องคนท้าวมาหากินอยู่ในที่ดินแห่งหนึ่ง จนได้สิทธิครอบครอง แล้วก็ตั้งถิ่นฐานไปเป็นเวลานาน จนมีคนอื่นเข้ามาทำกินในที่นั้น ผู้ครอบครองเดิมกลับมา ชับไล่คนที่อยู่ใหม่ออก เพราะถือว่าเป็นที่ดินของตัวเอง คนที่มาอยู่ใหม่ไม่ยอมออก เกิดเป็นคดีกัน³ จึงทรงพระราชวินิจฉัย "ที่ในแคว้นกรุงเพมหานครศรัทธาหรือยุชยามหาศิลาภพรัตนราชธานี บุรีรัมย์ เป็นที่แห่งพระเจ้าอยู่หัว หากให้ราษฎรทั้งหลายผู้เป็นข้าแผ่นดินอยู่จะได้เป็นที่ราษฎรหากินได้ และมีพิพาทแก่กันดังนี้ เพราะมันอยู่แล้ว มันละที่บานสวนมันเสีย และมีผู้หนึ่งเข้ามาอยู่ แลล้อมทำเอง แลปลูกสร้างอยู่ ให้เป็นสิทธิแก่มัน⁴

¹ หลวงวิจิตรวาทการ, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทย คณะรัฐมนตรี พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2505), หน้า 14.

² ปรีดี พนมยงค์, ข้อเขียนทางปรัชญา (พระนคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2518), หน้า 18.

³ หลวงวิจิตรวาทการ, เรื่องเดิม, หน้า 15.

⁴ มงสิเออ เคร์ แลงกาค์ "ประชุมหนังสือประกอบวิชาประวัติศาสตร์กฎหมายไทย ม.ธ.ก. ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา 3 ควาง เล่ม 2 บทพระอัยการเบ็ดเสร็จ, หน้า 215 - 216.

หลวงวิสุทฐิวัตตทศพร อธิบายว่า¹ กฎหมายในสมัยอยุธยา บัญญัติไว้ข้อความสำคัญว่า พระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงดำรงพระยศ ซึ่งหมายความว่า ที่ดินทั้งหมดเป็นของพระองค์ จะอ้างกรรมสิทธิ์ขึ้นกับพระองค์มิได้ และลักษณะอาญาหลวงบทที่ 47 ก็บัญญัติเอาโทษ 6 สถาน แก่ผู้ที่ยังอาจเข้าไปเล็กร้างกันสร้างตามอำเภอใจ ซึ่งปรากฏข้อความในบทบัญญัติว่า "ผู้ใดโค่นสร้างเล็กร้างที่ไร่นาเรือกสวนนั้นห้าม ให้ไปบอกแก่เสนา นายรวาง นายอากร กำนันพื้นที่ ให้ไปอยู่ที่เรือกสวนไร่นาอันโกนร้างนั้น ให้รู้วามกแล่น้อย ให้เสนา นายรวาง นายอากรเขียนฎีกาโดนฎ ให้ไว้แก่ผู้เล็กร้างโกนร้างใหม่นั้นแล ให้รู้วามผู้นั้น อยู่บ้านนั้น โกงร้าง เล็กร้างที่ตำบลนั้นขึ้นใหม่ในปีนั้นไว้เป็นสำคัญ ถ้าแลผู้ใดลักลอบ โกงร้างเล็กร้างเอาแต่อำเภอใจเองมิได้บอกแก่เสนา นายอากร นายอากรจับได้ก็ตี มีผู้มาฟ้องร้องก็ตี พิจารณาเป็นสัจ ทานให้ลงโทษ 6 สถาน...อนึ่ง เรื่องอย่างเดียวกันนี้ ในสมัยอยุธยาต่อมาจนสมัยรัตนโกสินทร์ ก็ยังมีข้อบัญญัติไว้ในพระราชกำหนด แต่ว่าด้วยผู้โกนร้างเล็กร้างทำนา ต้องบอกเสนา กำนันให้รู้ และให้มีโฉนดเป็นสำคัญ...อนึ่ง ลักษณะเบ็ดเสร็จในกฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 2 หน้า 216 วรรค 2 มีความตอนหนึ่งว่า "...ถ้ามันซัดที่เสียชานานถึง 9 - 10 ปี ไซ้ให้แขวงจกให้ราษฎรซึ่งหาที่มิไค้นนั้นอยู่ อย่าให้ที่นั้นเปล่าเป็นท่าเนเสีย."² กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จบัญญัติว่า หรืออย่าไว้ทำนองเดียวกับลักษณะอาญาหลวง คือ เบ็ดเสร็จบทที่ 45 ว่า ถ้าผู้ใดไม่บอกกล่าวเจ้าหน้าที่เป็นค่านับเสียก่อน แล้วให้บทลงโทษ 6 สถาน และเบ็ดเสร็จบทที่ 45 นี้ กำหนดอำนาจหน้าที่เจ้าพนักงานผู้ออกหนังสือสำคัญแก่ผู้ทำเรือกสวนไร่นาค่าย

ในสมัยอยุธยาตอนต้น ระบบที่ดินมีหลักอยู่ว่า พระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของที่ดิน ในพระราชอาณาจักร แลแบ่งปันที่ดินให้แก่ราษฎรตามยศฐาบรรดาศักดิ์ การที่พระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของที่ดิน เกิดประโยชน์ในการเก็บภาษีอากรจากที่ดินอย่างเกี่ยว และการที่จะขับไล่

¹ หลวงวิสุทฐิวัตตทศพร, คำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมาย พิมพ์ครั้งที่ 5 (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514), หน้า 74 - 75.

² หลวงวิสุทฐิวัตตทศพร อธิบายว่า ท่าเน ต่อมาเขียนว่า ท่าเล หมายความว่า ทั้งให้ไร่ประโยชน์ หรือทั้งให้วาง

ผู้ถือครองที่ดินออกจากที่ อย่างไรก็ตามสิทธิของราษฎรไม่มั่นคง เพราะผูกพันถึงการครอบครอง หากละทิ้งที่นั้นเสีย เจ้าของเดิมก็หมดสิทธิในการครอบครอง ดังนั้น ฐานะของเจ้าของที่ดินจนกระทั่งถึงศักราชโกสินทร์ จึงไม่มั่นคง และไม่มีหลักฐานในค่านกรรมสิทธิ์เพียงพอ และแน่นอน ทำให้เกิดฟ้องร้องเกี่ยวกับที่ดินกันมากขึ้น เนื่องจากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการชุกคลอง ทนน้ำเข้าน้ำ ทำให้ที่ดินที่จะจับจองมีประโยชน์มากขึ้น ประกอบกับสนธิสัญญาเบาริง ทำให้ค่านค่าต่อชาวไทยเพิ่มมากขึ้น ผลก็คือ ราคาที่ดินเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังในจดหมายเหตุของกรมพระยาคำรงราชานุภาพ¹ ความว่า "ข้าพระพุทธเจ้า ได้ตรวจบัญชีที่นาพระราชทานในคลองนี้ มีพระนามพระราชโอรส และพระราชธิดา ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ประสูติแต่ในประภา ครีศก ขึ้นไป เป็นเจ้าของนาทุกพระองค์... ส่วนเจ้าของก็ยังทรงพระเยาว์อยู่โดยมาก ไม่สามารถจะเป็นพระธุระอย่างไฉน ทราบว่ามีนาที่ได้รับพระราชทานอยู่ในคลองนั้นแห่งหนึ่ง ต้องปล่อยแล้วแต่ผู้จัดการ หรือผู้ทำนานจะทำกันไป... เวลานั้น คนทำนานยังมีน้อย ที่รกร้างว่างเปลามีมาก ผู้ที่ไปตั้งทำนานก็ทำแต่พอกำลัง ไม่เต็มเนื้อที่ ที่พระราชทานในชั้นแรกจึงเป็นการเรียบร้อย ไม่ลวงล้ำกัน ครั้นต่อมาภายหลังชาวมีราคา และที่นารายันมาค้ำขึ้นตั้งแต่ ร.ศ. 115 มา มีผู้ไปตั้งทำนานมากขึ้นจนเต็มเนื้อที่ จึงได้เกิดรุกล้ำกันค่านข้างปลายนาเป็นหลายราย จนต้องไปรคเกล้าฯ ให้ออกไปจัดการปักปัน..."

เหตุผลที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการตั้งกรมทะเบียนที่ดินขึ้นในกระทรวงเกษตราธิการ ใน พ.ศ. 2444 สำหรับทำการจดทะเบียนที่ดินในพระราชอาณาจักร ก็เพื่อจุกมุ่งหมายในการเก็บภาษีอากรประการหนึ่ง และการป้องกันการวิวาท บุกรุกที่ดินซึ่งกันและกันของราษฎรอีกประการหนึ่ง ดังบันทึกความทรงจำ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕ กระทรวงเกษตราธิการ 3.3/31 กรมหลวงคำรงราชานุภาพ เรื่องที่นาในคลองมหาสวัสดิ์ กรมหลวงคำรงราชานุภาพ เสนาบดี กระทรวงมหาดไทย รายงานกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (14 พ.ศ. 121 - 7 มิ.ย. 122).

เรื่อง การออกโฉนดที่ดินในสมัยแรก ของพระยาวิสุทรเกษมศิลป (ชำ ศ. ลีคุปต์)¹
ความตอนหนึ่งว่า

"พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เรียกประชุมเสนาบดี ทรง
ปรึกษาว่า การออกหนังสือสำคัญสำหรับที่ดินเป็นสิ่งที่จำเป็นแล้ว ไม่ควรจะหยุด ควรต้อง
ทำต่อไป เพราะบ้านเมืองก็เจริญขึ้น และที่ดินก็มีราคาขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก เมื่อออกหนังสือ
สำหรับที่ดินแล้ว การเก็บเงินค่าอากรก็สะดวก การวิวาทบุกรุก แย่งชิงที่ดินกัน ก็จะเบา
บางลง"

การที่พระมหากษัตริย์ทรงกระจายกรรมสิทธิ์ที่ดินให้ราษฎร โดยความหมาย
ของกรรมสิทธิ์กว้างขวางกว่าเดิม ซึ่งกรรมสิทธิ์เดิมนั้นมีแค่เพียงสิทธิ์ในการครอบครอง ทำ
ประโยชน์เท่านั้น ผลจากการที่ราษฎรมีกรรมสิทธิ์ ทำให้ราษฎรต้องเสียภาษีอากรให้รัฐบาล
โดยรัฐบาลเก็บอากรได้สะดวกขึ้น และเมื่อรัฐบาลมีความประสงค์จะซื้อที่ดิน ก็เรียกเอาคืน
จากราษฎรได้ ดังประกาศพระบรมราชโองการ ลงวันที่ 15 ก.ย. ร.ศ. 120 (พ.ศ.
2445) วางระเบียบเรื่องโฉนดข้อที่ 6² ว่า "...ที่ดินซึ่งได้ออกโฉนดให้ ให้เจ้าของมี
กรรมสิทธิ์ แต่ไม่เป็นเหตุให้พ้นจากความรับผิดชอบ และความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติตาม
กฎหมายในการเสียภาษีอากร และการที่รัฐบาลจะต้องการเพื่อราชการ หรือเพื่อสาธารณ-
ประโยชน์...นอกจากนั้น ประกาศฉบับนี้ยังแสดงให้เห็นถึงการที่รัฐบาลยอมให้มีการซื้อขาย
ให้มีการแลกเปลี่ยน หรือโอนกรรมสิทธิ์กันได้ ดังข้อที่ 7 ...ผู้ใดได้รับประโยชน์เกี่ยวของ
กับเรื่องที่ดินซึ่งได้รับโฉนดนี้ โดยการซื้อขาย ให้แลกเปลี่ยน รับมรดก เช่า จำนอง หรือ
ไถถอน เป็นต้น ต้องนำโฉนดมาให้เจ้าพนักงานทะเบียนสอบ แก่ทะเบียน การกระทำนั้น ๆ
จึงจะสมบูรณ์ตามกฎหมาย"

¹ ประพัฒน์ ตริณรงค์, พระประวัติและงานสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ
(พระนคร : โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, 2516), หน้า 495.

² ประวัติกระทรวงเกษตร พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานเปิดศึกที่ทำการกระทรวงเกษตร
1 เมษายน 2508, หน้า 61 - 62.

อย่างไรก็ดี ทว่าที่กินเป็นของพระเจ้าแผ่นดินนั้น เมื่อไม่กี่สิบปีมานี้ (ร.ศ. 116 - 118) กรมหลวงราชบุรี ทรงอธิบายไว้ว่า สิทธิที่กินเป็นสิทธิชั้นระหว่างราษฎรด้วยกันเท่านั้น เพราะในหลวงเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่กินทั้งหมด จึงเป็นของพระองค์ท่าน¹

สำหรับพลเมือง ภายใต้ระบบการปกครองแบบอยุธยา นั้น มีทางเลือกได้เพียงสองทาง คือ เป็นไพร่ หรือทาส และพวกไพร่ พวกทาส เหล่านี้ ต้องไปทำงานให้เจ้านาย โดยไม่มีสินจ้าง ต้องทำให้เปล่า ซ้ำยังต้องเอาข้าวปลาอาหารของตัวเองไปกิน ส่วนผลที่ทำไ้ค้ต้องตกเป็นของเจ้านายจริง ๆ... ลูกคนยากจน มีสิทธิเป็นเสวีชน มีอิสระภาพอยู่ได้เพียงอายุ 18 ปี พอครบอายุ 18 ปี ต้องไปขึ้นทะเบียนสังกัดมูลนายตลอดชีวิต หรือตลอดเวลาที่ไพร่มี พลเมืองไทยมีสิทธิที่จะทำงานประกอบอาชีพอยู่ในบ้านหรือในที่กินตน เพื่อประโยชน์แก่ตนเองได้เพียงเดือนหนึ่ง² ทำงานให้เจ้านายได้เดือนเว้นเดือน

เรื่องศักดินา เป็นเรื่องให้ที่กินกันจริง ๆ งานที่ไพร่ไปทำก็เป็นงานซึ่งทำในที่กินที่มีเจ้านายอยู่มาก เช่น การเพาะปลูกให้ไ้ค้ผล ผลที่ทำไ้ค้ค้ต้องเป็นของเจ้านายทั้งหมด ตัวเองไม่มีสิทธิแม้แต่จะกิน เพราะในระหว่างที่ไปทำงานให้เจ้านายนั้น ก็ต้องเอาอาหารของตัวเองไปกิน ถ้าเป็นระยะทางไกล ครอบครัวยังบ้านก็เอาอาหารไปส่ง ถ้าเป็นทางไกล ก็ต้องเตรียมอาหารของตัวเองไปให้พวกไ้ค้ตลอดเดือน ครั้นเมื่อทำงานครบเดือนแล้ว ก่อนที่จะกลับบ้าน ต้องไปรับเอกสารฉบับหนึ่ง เรียกว่า "ตราภูมิคุ้มห้าม" ซึ่งเป็นเอกสารแสดงว่าไ้ค้มาทำงานให้แก่เจ้านายครบ 1 เดือน แล้วมีสิทธิที่จะรอกพันการเกณฑ์ไ้ค้ไปไ้ค้ 1 เดือน ถ้าไม่รับตราภูมิคุ้มห้ามอย่างนี้ ก็อาจจะถูกเกณฑ์ไ้ค้มาทำงานในระหว่างเดือนออกนั้น เป็นอันว่าไม่มีเวลาจะทำมาหากินส่วนตัวเลยไ้ค้³

¹ หลวงสุทริวาทนฤพิช, เรื่องเดิม, หน้า 75.

² หลวงวิจิตรวาทการ, เรื่องเดิม, หน้า 25.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าตากสิน พวกไพร่มีภาระปกคิต้องเข้าราชการหนึ่ง
เดือน ออกไปทำมาหากินของตนหนึ่งเดือน แล้วกลับเข้ามารับราชการ ตามเวรเข้าเวรออก
คราวละเดือนเช่นนี้ตลอดไปตามแบบอย่างกรุงศรีอยุธยา เรียกว่า "เข้าเดือนออกเดือน"
ครั้นถึงแผ่นดินสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พวก
ไพร่เข้ามารับราชการเดือนหนึ่ง ออกเป็นอิสระแก่ตนสองเดือน เป็นแบบรัตนโกสินทร์ เรียก
ไควว่า "เข้าเดือนออกสองเดือน"... ครั้นถึงแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พวกไพร่เข้าเวรเดือนหนึ่งออกเวรสามเดือน ปีหนึ่ง ๆ พวกไพร่
จึงมีหน้าที่เข้ารับราชการเพียงสามเดือน มีอิสระเป็นไทแก่ตนถึงเก้าเดือน สิทธิของไพร่
ที่จะเป็นไท เป็นอิสระแก่ตน คงอยู่ในเกณฑ์ 9 เดือนในปีหนึ่ง เช่นนี้ตลอดรัชกาลที่ 2 และ
รัชกาลที่ 3¹

เนื่องจากสนธิสัญญาเบาริง ทำให้สถาบันศักดินาต้องปรับปรุงสถาบันภายใน
ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับสัญญาที่ได้ทำไว้กับต่างประเทศ การทำหนังสือสัญญากับ
ต่างประเทศนั้น ย่อมเป็นปัจจัยต่อการเก็บภาษีอากรเป็นสำคัญในเวลาต่อไป เหตุที่ขอยอม
ให้ชาวต่างประเทศที่เข้ามาค้าขาย เมื่อเสียภาษีตามพิกัดอัตราอันกำหนดไว้ในหนังสือสัญญา
แล้วซื้อขายได้โดยสะดวก ตักการค้าขายของหลวงในพระคลังสินค้า และทางการค้าขายของ
ผู้มีบรรดาศักดิ์ ซึ่งเคยทำมาก่อน รัฐบาลจำต้องตั้งภาษีอากรหาผลประโยชน์แผ่นดิน และ
แบ่งส่วนพระราชทานผู้มีบรรดาศักดิ์ซึ่งขาดตกไป เพราะการทำหนังสือสัญญากับต่างประเทศ
ดังกล่าวแล้ว การที่ได้ทำหนังสือสัญญากับต่างชาติครั้งนั้น เป็นเหตุให้ต้องจัดแก้ไขเปลี่ยนแปลง
ในบ้านเมืองหลายอย่าง เป็นต้นว่า แก้ไขวิธีเก็บภาษี เลิกผูกขาดอย่างแตกอน เปลี่ยน
เป็นวิธีเก็บตามจำนวน และต้องตั้งภาษีต่าง ๆ ขึ้นใหม่ทดแทนจำนวนเงินที่ขาด ทั้งคิดอ่าน
บำรุงการกสิกรรม และเบิกที่ให้คนทำไรนา คือคลองมหาสวัสดิ์ คลองภาษีเจริญ เป็นต้น²

¹ ขจร สุขพานิช, "ฐานันครไพร่" ประวัติศาสตร์และการเมือง (พระนคร :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516), หน้า 95 - 97.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5
(พระนคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ไม่ปรากฏ พ.ศ.), หน้า 122.

จะเห็นว่า ปัจจัยการผลิตและการแลกเปลี่ยน ซึ่งเป็นรากฐานของนายทุนได้ก่อตัวขึ้น และแพร่ไปในสังคมศักดินา ตามลำดับขั้นที่แน่นอนในการพัฒนา ปัจจัยการผลิตและการแลกเปลี่ยนเหล่านี้ ภายใต้สังคมศักดินา ซึ่งได้ผลิตและได้แลกเปลี่ยน การจัดองค์การของศักดินาคานเกษตร และอุตสาหกรรมประเภทหัตถกรรม หรือจะกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ทางกรรมสิทธิ์ทรัพย์สินของศักดินานั้น ไม่สามารถสอดคล้องกับพลังการผลิตซึ่งได้พัฒนาไปแล้ว ซึ่งความสัมพันธ์นี้จะเป็นโซ่ตรวนผูกมัดพลังการผลิต ในที่สุดความสัมพันธ์นี้ก็จะระเบิดออกเป็นชิ้น ๆ ถูกทำลายไป และแล้วการแข่งขันโดยเสรีก็เข้ามาแทนที่ ซึ่งจะมีการปรับระเบียบทางสังคมและการเมืองให้สอดคล้องกับการแข่งขันโดยเสรี และอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง ก็จะเป็นของชนชั้นนายทุน¹

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพยายามอย่างเร็วที่สุดในการลดเกณฑ์พวกศักดินาให้น้อยลง²

และส่วนหนึ่งของรัชกาลที่ 5 กฎหมายซึ่งออกในพุทธศักราช 2420 ก็ยืนยันว่าพวกไพร่ยังต้องเข้ามารับราชการในปีหนึ่งเป็นเวลา 3 เดือน กฎหมายฉบับนี้เรียกว่า "ประกาศที่จะหักไพร่ สมตาย ชราพิการ"³

¹ Karl Marx Friedrich Engels, The Communist Manifesto, edited with an introduction by A.J.P. Taylor (Great Britain : Penguin Books, 1974), p. 85.

² โสภาส เสวีกุล, พระราชบิดาแห่งการปฏิรูป (พระนคร : โรงพิมพ์แจ่มเจริญการพิมพ์, 2513), หน้า 417.

³ ขจร สุขพานิช, เรื่องเค็ม, หน้า 97.

สำหรับทาส¹ อ่านาจนายเหนือทาสนั้น กฎหมายให้ใช้อย่างกว้างขวาง คือ นอกจากจะใช้งานไ้ทุก ๆ อย่างแล้ว ยังมีอ่านาจเขียน ชั่ง²

ในรัชสมัยที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเสวยราชย์นั้น มีนักจกหมายเหตุที่อยู่ในเมืองไทยเวลานั้น เช่น สังฆราชปาเลกัวซ์ได้คำนวณว่ามีจำนวนทาสอยู่ถึงหนึ่งในสี่...บางบ้านมีทาสตั้ง 5 ถึง 10 คน บางบ้านมีตั้ง 10 ถึง 20 คน บางบ้านมีถึง 40 - 50 คน และมากกว่านั้น ตามปกติค่าตัวของทาสคนหนึ่งตกราว 100 บาท หรือ 300 ฟรังก์ ปรากฏบ่อยครั้งเหมือนกันว่าทาสหลบหนี...เมื่อไ้ตัวมาแล้ว ก็นำมาลามาโซไว้ไม่ปราณีเลยทีเดียว³

การปลดปล่อยที่สำคัญก็คือการเลิกทาส ซึ่งเป็นพระราชกรณียกิจอันสืบเนื่องมาจากพระราชดำริที่จะขจัดความกดขี่ ไม่ยุติธรรมในสังคม ให้หมดสิ้นไป จึงจะเห็นได้จากพระราชปรารภในพระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณอายุทาส ลุกไทย ซึ่งทรงเห็นว่า ถ้าธรรมเนียมใดไม่เป็นการเจริญแก่ประชาชนนคร ไม่เป็นคุณประโยชน์ ไม่เป็นยุติธรรม ก็อยากจะทรงเลิกถอนเสีย แต่จะต้องคอยคัดกรองผ่อนไปที่ละเล็กละน้อยตามกาลเวลาว่าจะเรียบร้อย

¹ กฎหมายลักษณะทาส ไ้ตราขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2177 กล่าวถึงทาสไว้ว่ามีอยู่ 7 จำพวก คือ ทาสสินไ้ ลูกทาสที่เกิดในเรือนเบี้ย ทาสซึ่งไ้จากมิดา มารดา ทาสทานไ้ ทาสอันไ้มาด้วยช่วยกังวลทุกขร้อน ทาสที่ไ้มาเลี้ยงเมื่อเกิดทุกข์ภัย และทาสเชลย บรรดาทาสทั้ง 7 ประเภทที่ไ้กล่าวถึงในกฎหมายลักษณะทาสนั้น ต่อมาไ้สาปสูญสิ้นไปหลายประเภท คงเหลือต่อมาเฉพาะทาสสินไ้ คือ ทาสที่ช่วยมา ลูกทาสที่เกิดในเรือนเบี้ย และทาสชายฝาก คือ ทาสที่นายเงิน หรือพ่อแม่นำไปขายฝากไ้ หนังสือแผนดินสมเด็จพระปกเกล้าฯ ของ วิชัย ประสังสิศ หน้า 562.

² หลวงวิจิตรวาทการ, งานขึ้นเคิม, หน้า 31.

³ สังฆราชปาเลกัวซ์ (Mgr. Palle goix), เล่าเรื่องเมืองไทย สันต์โกมลบุตร แปล (พระนคร : อักษรสัมพันธ์, 2506), หน้า 214.

ไปได้ พระราชดำริในเรื่องเลิกทาสเป็นการชั้คต่อประเพณีของไทยแต่โบราณ ซึ่งบุคคลชั้นสูงต้องอาศัยแรงงานทาสเป็นหลัก ความตอนหนึ่งจากประกาศเกษียณอายุลูกทาสลูกไทย มีว่า¹

"พึงทราบพระราชดำริพระราชประสงค์เถิดว่า ซึ่งทรงโปรดมีพระราชบัญญัติครั้งนี้ เพื่อจะแบ่งหนักให้เป็นเบาไว้มาก่อน เพราะจะผ่อนลูกทาสลูกไทย ซึ่งเกิดในปีมะโรงเป็นต้นอายุได้ 21 ปี พ้นหนักคำตัวเป็นไท และไม่ให้ชายกันใดต่อไปนั้น เพราะจะหักทำการหาวิชา เป็นที่ท้าวหาภิน วิชาในศิลปศาสตร์ต่าง ๆ จะได้เป็นลูกจ้างหาภินต่อไป เมื่อธรรมเนียมจ้างกันหนาซุกซุ่มขึ้น แล้วยังเห็นว่า ธรรมเนียมใช้ทาสก็คงจะลดน้อยถอยลงทุกครึ่ง ทุกปี"

แม้ว่าการเลิกทาสเป็นพระราชกรณียกิจอันสำคัญประการหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังมีการปลดปล่อยที่สำคัญยิ่งกว่าการเลิกทาส กล่าวคือการเลิกระบบไพร่ การเลิกทาสเป็นการขจัดการกดขี่ในบ้านเมือง แต่ทาสเป็นเพียงคนกลุ่มน้อยในสังคมไทย ส่วนการเลิกไพร่ เป็นการปลดปล่อยที่แท้จริง เพราะเป็นการแปลงสภาพของคนไทยทั่วประเทศให้พ้นจากสถานะไพร่² เป็นการทำลายพันธะทางสังคมและเศรษฐกิจของคนไทย และเป็นการปลดปล่อยให้คนมีอิสระในแรงงานของตน พ้นจากพันธะของการ "เข้าเวร" รัชการ หรือรับใช้เจ้าสังกัดมุลนาย แต่อย่างไรก็ดี การปลดปล่อยไพร่นั้น เป็นเพียงการปลดปล่อยในค่านแรงงาน แต่ก็ยังคงมีพันธะที่จะต้องเสียในรูปเงินช่วยราชการ

¹ ประกาศเกษียณอายุลูกทาสไทย จุลศักราช 1236, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 8, หน้า 220.

² เกษม สิริสัมพันธ์ และ นีออน สนิทวงศ์, "แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ประวัติศาสตร์และการเมือง (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516), หน้า 199.

แผ่นดิน ซึ่งพวกไพร่มีหน้าที่ต้องชำระเป็นค่าตัวรายปี ดังกฎหมายในรัชกาลที่ 5 ระบุไว้ว่า¹
 "โบราณราชประเพณีที่มีมาแต่ก่อน เลขไพร่หลวง เลขไพร่สม ต่อ ๆ มาเป็นสองจำพวก
 พวกไพร่หลวงรับราชการปีหนึ่งสามเดือน เดือนหนึ่งค่าลึงกึ่ง ปีหนึ่งสี่ค่าลึงกึ่ง ไปร่สมรับ
 ราชการปีละ 3 เดือน ๆ ค่าลึงกึ่ง" คืออัตราเป็นกำหนดตายตัวว่า ให้ไพร่หลวงมาทำ
 งานสามเดือน หรือจ่ายเงิน 18 บาท อย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่จะเลือกเอง ส่วนไพร่สม
 ให้ทำงานเดือนหนึ่ง หรือจ่ายเงิน 6 บาท²

การที่ให้มีการออกโฉนดที่ดิน การให้ไพร่เลือกเอาว่าจะทำงานหรือเสียเงิน
 ช่วยราชการ ตลอดจนถึงการปลดปล่อยทาสก็ตี แสดงถึงการคลี่คลายเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์
 ทางการผลิต ให้สอดคล้องกับสนธิสัญญาเบาริง ซึ่งให้มีการค้าขายโดยเสรี หรือจะพิจารณา
 ทางด้านการคลัง ก็ปรากฏชัดว่า การออกโฉนดที่ดินก็ตี การปลดปล่อยแรงงานไพร่โดยให้
 เสียค่าวิชาชีพการ หรือการปลดปล่อยทาส ก็เป็นการปรับปรุงเพื่อเพิ่มรายได้ของแผ่นดินอีก
 ทางหนึ่ง สำหรับการปลดปล่อยทาสนั้น เนื่องจากทาสนั้นไม่ต้องเสียค่าช่วยราชการแผ่นดิน
 ถ้าทาสมีจำนวนมากก็จะทำให้เจ้าทาสร่ำรวย แต่รัฐบาลจะเก็บภาษีจากเจ้าทาสโดยตรงมาก
 ไม่ได้ เพราะเกี่ยวคองเป็นพระญาติวงศ์ เป็นขุนนาง ชำราชการ ส่วนใหญ่ พระคลังก็ขาด
 รายได้ไปไม่น้อย แต่หากทาสนั้นเป็นอิสระ ก็จะเรียกเก็บภาษีได้ดังในพระราชปรารภของ
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ว่าควยทาสและเกษียณอายุ³ ความตอนหนึ่งว่า
 "...แต่การซึ่งคิดมานี้ ข้าพเจ้าที่เป็นผู้คิด ก็แลเห็นอยู่ว่า จะไปไม่ตลอดที่
 เดียว เพราะการอื่น ๆ ฝั่งกคอยู่มาก เหมือนหนึ่งไม่อยากจะให้เป็นทาส คนก็คงอยากเป็น

¹ ประกาศที่จะหักไพร่ สมตaylor ธาราพิการ, จุลศักราช 1239 ประชุมกฎหมายศก
 เล่ม 9, หน้า 196.

² ขจร สุขพานิช, เรื่องเดิม, หน้า 99.

³ พระราชปรารภ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าควยเรื่องทาสและ
 เกษียณอายุ จุลศักราช 1236, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 8, หน้า 285 - 286.

หาสอยู่ เพราะเหตุที่เป็นการไม่ต้องเสียคาราการมากนัก แล้วไม่ต้องทำมาหากินสิ่งไร
อาศัยกินข้าวของนายไปบ้อ ๆ หนึ่ง เมื่อการมากทำ เมื่อไม่มีการกินนอนอยู่เฉย ๆ ถ้ามีทุน
รอนบ้างเล็กน้อย ก็คิดเล่นไป เล่นหวย ลองเคราะห์ดี เคราะห์ร้าย คุที่หนึ่ง เมื่อมันเสีย
ไปแล้วอยู่ไปคงมีข้าวกิน ก็การที่จะให้หาสหมคไปนั้น ถ้าคนเหตุยังไม่สิ้น ปลายเหตุก็ยังคงมี
แต่คิดเห็นว่า การสิ่งใดที่เป็นขวงเป็นคราว ควรจะไปได้ก็ให้เป็นไปทีละเล็กละน้อย ๓
เมื่อไรได้แก่ตนรากเหยา คือ อย่าให้ไพร่เสียเงินสูง ๆ ค่า ๆ มาก ๆ น้อย ๆ เฉลี่ยที่สูง
มาหาที่ค่า เฉลี่ยที่ค่าขึ้นไปหาที่สูง ให้เสมอหน้ากัน ถึงจะเป็นหาสเป็นไทยอย่างไร ก็คง
ต้องเฉลี่ยให้เสมอหน้ากัน..."

ผลของการทำสนธิสัญญาค้าขายกับต่างประเทศ ทำให้คนไทยได้มีโอกาสได้
รับจ้างทำงานกับชาวต่างประเทศ ถึงกับมีประกาศอนุญาตให้ชาวกรุงรับจ้างฝรั่งได้ โดยไม่
ต้องเกรงว่าจะมีโทษมีภัย ดังข้อความที่ประกาศเมื่อวันที่เสาร์ เดือน 11 ขึ้น 5 ค่ำ ปีมะโรง
พ.ศ. 2399¹ ความตอนหนึ่งว่า

"...บัดนี้ มหานครใหญ่นอกประเทศถึงสามเมือง ได้เข้ามาทำสัญญาทาง
พระราชไมตรี และการค้าขายกับด้วยพระมหานครนี้ การหนังสือสัญญาก็ทำสำเร็จแล้ว บัดนี้
มีลูกค้าวนิช คนผิวขาว ที่เรียกว่าฝรั่ง หลายพวกหลายคน เอาเงินทองเป็นอันมาก เข้ามา
แล้วคิดอานจักซื้อสินค้า แลหาที่ทางจะซื้อจะเช่า...พระเจ้าแผ่นดินและเสนาบดี ก็มีความ
ยินดีว่าราษฎรฝ่ายไทยที่ยากจน จะไคของเพื่อจะค้าขาย และรับจ้างทำงานหาเงินทองเป็น
ประโยชน์แก่บ้านเมือง..." ในประกาศพระราชกฤษฎีกา ลงวันที่ 17 เมษายน พ.ศ.
2400² ทรงอนุญาตให้คนในบังคับของประเทศไทย ทำงานกับกงสุลอังกฤษ ความว่า

¹ ประกาศอนุญาตให้ทำการกับฝรั่ง จ.ศ. 1218 (ร.ศ. 75 หรือ พ.ศ. 2399),
ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 5, หน้า 215 - 216.

² ประกาศว่าด้วยกงสุลอังกฤษ จะทำศึก อนุญาตให้คนทั้งปวงรับจ้าง แลขายสิ่งของ
ได้ จ.ศ. 1219, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 5, หน้า 257.

"...บัดนี้ กงสุลอังกฤษจะสร้างตึกขึ้นในที่ซึ่ง โปรคพระราชทานให้ไต่บานกงสุลโปรตุเกสนั้น จึงไต่คิดจะให้ลูกจ้างรับเหมาทำการก่อสร้างตามตัวอย่างนี้ กงสุลอังกฤษคิดไว้แล้วนั้น ให้แล้ว โดยเร็ว เมื่อผู้ใดจะขายไม้ ทรายอิฐ ทรายปูน และของอื่น ๆ แก่กงสุล หรือผู้ใดจะรับจ้าง ทำการของกงสุล ก็ให้ไปหากงสุล วาถลาวราคาค่าจ้างให้ตกลงกัน แล้วจึงขาย และรับจ้างทำการตามชอบใจเถิด ในหลวงไม่ทรงพระราชดำริติเตียนอันใดคอก จะทรงยินดีด้วย ผู้ชายของและรับจ้างซึ่งเป็นคนในพระราชอาณาจักร จะไต่เงินตราค่าจ้างเป็นผลประโยชน์ ของตัวเองเลี้ยงชีวิต จะไม่มีความผิดอันใด เพราะขายของรับจ้างคองสุลนั้นเลย"

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงโปรดเกล้าให้จัดงานแสดงกลสิกรรม และพาณิชยกรรมขึ้น โดยพระองค์มีพระราชดำรัส¹ เป็กงานว่า

"...เรายอมเห็นปรากฏอยู่ด้วยไต่เห็นตัวอย่างประเทศอื่น ในเมื่อเปิดตา แล้วว่า ความคิดเดิมซึ่งหมายว่าแต่อาณาเขตไต่กว้างขวางเป็นอำนาจที่ยิ่งใหญ่นั้น เป็นการไม่จริง อำนาจใหญ่แลความสมบูรณ์ย่อมมีแก่ประเทศที่เจริญด้วยกลสิกรรม และพาณิชยกรรม เพราะเหตุฉะนั้น ถึงว่าจะเป็นการที่หายากปานใด เราควรที่จะพยายามบำรุงกลสิกรรมและพาณิชยกรรมให้เจริญขึ้น เพราะเป็นที่ตั้งแห่งความสมบูรณ์ ความสมบูรณ์เป็นที่ตั้งแห่งกำลัง กำลังย่อมเป็นที่ตั้งแห่งอำนาจ"

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อการค้าขายเจริญขึ้น หลังจากที่เจ้าพระยายมราช เสนาบดี กระทรวงนครบาล กราบบังคมทูลพระกรุณาเบิกกรรมการชาวยุโรป ประเทศซึ่งเข้ามาค้าขายในพระนคร เฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัส² ตอบชาวยุโรป ความตอนหนึ่งว่า "...อันความเจริญแห่งบ้านเมือง

¹ พระราชดำรัส สมเด็จพระปิยะมหาราช ในการเปิดแสดงกลสิกรรมและพาณิชยกรรม พ.ศ. 2453. พระราชหัตถเลขาทรงสั่งราชการ ในรัชการที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พระนคร : โรงพิมพ์พาพระจันทร์, 2517), หน้า 23.

² ทวี มุขชระโกษา, พระมหาธีรราชเจ้า (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2506), หน้า 259 - 260.

ยอมมีมาโดยทางพาณิชย์การมากกว่าอย่างอื่น เมื่อพาณิชย์การเจริญอยู่แล้ว อันทรัพย์ก็
บริบูรณ์ขึ้นเป็นลำดับ ก็ความเจริญแห่งพาณิชย์การนั้นแล้ว ก็ยอมจะประกอบไปได้โดยสะดวก
โดยอาศัยความไมตรีระหว่างพาณิชย์ทุกชาติ ทุกภาษา ทำมาค้าขายเป็นที่ปรองดองกัน...
เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้ารู้สึกว่าเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะอนุเคราะห์หาหนทางหลาย ให้ได้
ประกอบพาณิชย์การ โดยปราศจากอุปสรรค..."

กล่าวได้ว่า พระมหากษัตริย์ ทรงมีส่วนสนับสนุนให้เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์
ทางการผลิต แตระเบียบประเพณี ความสัมพันธ์การผลิตเดิม เป็นอุปสรรคขัดขวางมิให้ชาว
ไทยได้มีโอกาสเข้าสู่การประกอบการพาณิชย์ และอุตสาหกรรมใดนัก เพราะราษฎร
ยังมีข้อผูกพันกับเจ้าหมมูลนายเดิม การจะออกไปทำงานรับจ้าง ทำการงานต่าง ๆ หรือหา
สินค้าขาย จะต้องได้รับความเห็นชอบจากเจ้านายเสียก่อน คงประกาศให้ค้าขาย แลรับ
จ้างทำการต่อคนนอกประเทศ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความตอน
หนึ่งว่า¹

"...บัดนี้ โปรคให้ประกาศให้ราษฎรทั้งปวง มีความเพียรอุตสาหกรรม หาสิ่ง
ของแลสินค้าต่าง ๆ ไปขายกับคนชานนอกประเทศ ให้มีผลประโยชน์ตามชอบใจ ถ้าจะรับ
ทำการจ้างสิ่งใด ๆ ในบ้านเรือนคนนอกประเทศก็ดี ก็ให้รับจ้างทำโดยสะดวกสบาย ไม่
ห้ามปราม แต่เมื่อแรกจะไปรับจ้างนั้น ให้พกจาวากล่าวกับเจ้าหมมูลนาย นักหมายเสียให้
ตกลงกันด้วยราชการแลการของนาย ให้รู้กันไว้แต่เดิม ภายหลังอย่าให้มีเกี้ยวข้องต่องทุ้ง(๕๓)
(อักษรสมัยนั้น—ผู้เขียน) เดียงกัน"

เวอร์จิเนีย ทอมสัน (Virginia Thomson) วิจัยว่า "...ก่อนรัชกาล
ที่ 6 ฐานะของชาวไทยมีสถาบันที่จำกัดอิสระและความเคลื่อนไหว มิให้ประกอบการเศรษฐกิจ
กรรมใดสะดวก ยิ่งกว่านั้น ยังบั่นทอนการพัฒนาในทางหัตถกรรมและการช่างฝีมือ โครมมี

¹ ประกาศให้ค้าขายแลรับจ้างทำการต่อคนนอกประเทศ จ.ศ. 1218, ประชุม
กฎหมายประจำศก เล่ม 5, หน้า 218.

ฝีมือก็ถูกเกณฑ์ให้เข้าไปสังกัดอยู่ในบ้านในวังของเจ้านาย สภาพความเป็นอยู่จึงแร้นแค้นใน
 คานเศรษฐกิจและสังคม"¹ ส่วนการช่างฝีมือหรือการพาณิชย์ อุตสาหกรรม ในรัชกาลที่ 4
 จนถึงปลายรัชกาลที่ 5 เมืองไทยเรามีหรือไม่ เห็นได้ว่า พวกช่าง พวกศิลปินเท่าที่มีอยู่
 ส่วนมากเขาสังกัดอยู่ในกรมช่างสิบหมู่ ใครที่มีฝีมือในทางใด ก็ปฏิบัติงานเข้าเวรในทางนั้น
 ครั้นเมื่อออกเวร จะมารับจ้างสร้างงานศิลป์ให้ผู้อื่น ก็ยอมทำได้ แต่งานอิสระคงว่าต้อง
 รับทำให้เสรีจนถึงคราวเข้าเวร งานประณีต ใช้นเวลานาน จึงยอมทำไม่ได้โดยเด็ด ส่วน
 การพาณิชย์ อุตสาหกรรม เห็นได้ชัดว่ายอมทำไม่ได้ นอกจากจะตั้งแผงลอย หรือหาของ
 ขายไปวันหนึ่ง ๆ การจะเปิดห้างร้านค้าขาย หรือโรงงานใด ๆ 3 เดือนแล้วปิดเดือนหนึ่ง
 เพื่อเข้าเวร เป็นงานที่เข้าออกเช่นนี้ ยอมทำไม่ได้โดยเด็ด ๆ สภาพของไพร่จึงกระทบ-
 กระเทือนต่อสถานะการพาณิชย์ อุตสาหกรรม ตลอดจนงานประณีตศิลป์ทั้งหลาย²

สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้ความสับสนทางการผลิตแบบทุนนิยมขยายตัว
 ใค่น้อย ซึ่งทำให้การพาณิชย์กรรมของเราไม่ก้าวหน้า แม้ว่าโอกาสที่จะรับความก้าวหน้า
 จากการขยายตัว พลังการผลิตจากภายนอกจะอำนวยอยู่ นั่นก็คือ การขาดคนชั้นกลาง เนื่อง
 จากมีการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จาก
 ขุนนางและเจ้านครต่าง ๆ ในต้นสมัยรัชกาลที่ 5 หลวงวิจิตรวาทการ อธิบายไว้ในหนังสือ
 การเมืองการปกครองกรุงสยาม ว่า³ "...พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ต้องทรงใช้เวลาหลายปีที่จะทรงต่อสู้กับพวกขุนนาง สำหรับยึดอำนาจเข้ามาเป็นของพระองค์
 ทรงเห็นว่า ถ้าพิจารณาอันใดได้ ปรึกษากับที่ประชุมของคนมากแล้ว อัครมหาเสนาบดี ก็คง

¹ Virginia Thomson, Thailand : The New Siam (New York: Paragon Book Reprint Corporation, 1967), p. 600.

² ขจร สุขพานิช, "มรดกกรรมของ นายอินเสน" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ 6 (กันยายน - พฤศจิกายน, 2511), 63 - 64.

³ ประพัฒน์ ตรีณรงค์, เรื่องเดิม, หน้า 601.

ไม่กลัว กลับเป็นการคัดรอนอำนาจของอัศวินเสนาบก็ลงไปในตัว ฉะนั้น รัฐมนตรีสภา
ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งขึ้น จึงเพื่อประโยชน์ที่จะพยุงอำนาจของกษัตริย์ แต่
ในชั้นนี้จะคิดพระองค์ไม่ได้ เพราะในสมัยนั้น ใคร ๆ ก็ต้องทำอย่างนั้น พระเจ้าแผ่นดินทั่ว
โลกกำลังพยายามคัดรอนอำนาจขุนนาง และเจ้านครต่าง ๆ เพื่อชิงเอาอำนาจสิทธิขาดเข้า
มาไว้ในพระหัตถ์..."

จึงทำให้มีแต่พระมหากษัตริย์กับขุนนางฝ่ายหนึ่ง และราษฎรชาวสวน ซึ่งเป็น
ไพร่อีกฝ่ายหนึ่ง เมื่อมีการเบียดคึกคอกค้าขายอย่างเสรีกับต่างชาติแล้ว จึงมีแต่พระมหากษัตริย์
กับขุนนาง ที่กลายเป็นผู้ลงทุนค้าขายไป ส่วนราษฎรที่ทำนา ทำสวนตามวิถีชีวิตเดิม ซึ่งทำ
ให้ปริมาณการลงทุนในการผลิตและค้าขายน้อยไป จึงเป็นโอกาสให้ชาวต่างชาติเข้ามาสอด
แทรกกระหนาบพระมหากษัตริย์กับขุนนาง และราษฎรทั่ว ๆ ไป นี่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การ
ค้าขายของไทยส่วนใหญ่ตกอยู่ในกำมือของคนต่างชาติ ซึ่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ได้
อธิบายสาเหตุของการขาดคนชั้นกลางของไทย ดังนี้¹

"...ลัทธิฟิวคัล (Feudalism) คือลัทธิที่ถือที่ดินโดยเป็นข้ารับที่ดินมาจาก
เจ้า หรือลูกสมุนรับที่ดินจากมูลนายนั้น ในญี่ปุ่นได้เป็นไปตามท่านองยูโรป กล่าวคือ มีพวก
อัศวิน (Knights) หรือมูลนายชั้นกลางอยู่ด้วย ในญี่ปุ่นเรียกซามูไร (Samurai) แต่ใน
เมืองไทยเวลานี้แต่เดิมตามลัทธิไทย กษัตริย์เป็นพ่อเมือง ทรงดำรงพระชนม์ไม่ต่างกว่า
พลเมืองเท่าไฉน แต่เมื่อมาเป็นใหญ่ในสยามประเทศแล้ว ได้เอาอย่างลัทธิขอม และ
พราหมณ์ ซึ่งได้ตั้งเป็นราชาธิปไตยสิทธิขาดขึ้นมีแก่พระมหากษัตริย์ กับขุนนางฝ่ายหนึ่ง และ
ราษฎรหรือชาวสวนอีกฝ่ายหนึ่ง ขุนนางเป็นข้าราชการนั้นมีได้เป็นสวามิน (Lords) หรือ
อัศวิน (Knights) ซึ่งมีที่ดินของตนเองต่างหากจากที่พระมหากษัตริย์โปรดให้ หรือโปรด
อนุญาตให้ มี ตามหลักกฎหมายไทย ที่ดินเป็นของพระเจ้าแผ่นดินทั้งสิ้น เราจึงไม่มีชนชั้นกลาง

¹ พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, วิทยาวรรณกรรม
วิทยาสารานุกรม (พระนคร : เกษตรสัมพันธ์การพิมพ์, 2514), หน้า 955 - 956.

เลย เมืองต่าง ๆ นอกจากพระมหานครแล้ว แทบจะไม่มีที่ว่างได้ แต่คนชั้นกลางนั้นเป็นชาวนครโดยแท้ คิงฝรั่งเศสเรียกว่า bourgeois ชาวบุรีรัตน์เขามีบุรีเนื่องมาจากบุระ (Astle) ของสวามิน พิวกัล และม้อศวิน หรือข้าราชการชั้นกลาง ซึ่งเมื่อเลิกนิยมการรบ ในเมื่อเขาคิดต่อกับยุโรปแล้ว ก็กลายเป็นพ่อค้าพาณิชย์ไป ถ้าตรวจดูประวัติของอังกฤษและประเทศอื่น ๆ ก็จะได้เห็นความจริงเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น ฐานะของประชาชาติไทยเราผิดกว่าอารยะประเทศอื่น ๆ เพราะว่าไม่เคยมีชนชั้นกลาง ครั้นเราคิดต่อกับยุโรปเข้า ชาวนาก็ทำนา ตอมา และข้าราชการก็เป็นข้าราชการต่อไป และพ่อค้าพาณิชย์ ซึ่งจำเป็นต้องมีเพื่อการค้าขายระหว่างประเทศ ก็เป็นชาวต่างประเทศ เป็นกรรมกร"

ผู้นำไทยแต่เดิมมีรากฐานทางเศรษฐกิจและการเมืองจากการเกณฑ์แรงงานจากระบบไพร่ และผูกขาดการค้า ตอมาเมื่อเกิดมีผู้ประดิษฐ์เครื่องมือพลังไอน้ำในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ผู้นำไทยส่วนหนึ่งก็อาศัยทุนสมบัติที่สะสมไว้นั้นเป็นเจ้าของอุตสาหกรรมและวิสาหกิจสมัยใหม่ต่อไป

ผู้นำไทยรุ่นใหม่ ได้หันเหไปสนใจที่จะสร้างฐานะคนด้วยระบบเศรษฐกิจแผนใหม่ คือ การค้าทั้งภายในและภายนอกประเทศ มีการเก็บภาษีอากร และการทำเกษตรกรรมในรูปการค้าอย่างจริงจัง เช่น ในเรื่องตลาดอ้อย และมีทัศนคติการค้าแบบเสรีแบบอังกฤษ เข้ามามีบังคับผู้นำไทยรุ่นนี้ที่ดำเนินการ ดังจะเห็นได้ว่า จากสนธิสัญญาเบาริง ซึ่งได้เปลี่ยนระบบเศรษฐกิจผูกขาดของไทยไป ผู้นำไทยรุ่นใหม่ได้เล็งเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ที่ว่า และก็เป็นความจริงที่วรายไค้ของรัฐบาลในรัชกาลที่ 4 เพิ่มขึ้นจาก 12 ล้านบาท ในรัชกาลที่ 3 เป็นราว ๆ 15 ล้านบาท ทั้งนี้ โดยการทำการเกษตรมากขึ้น ในเรื่องการเพาะปลูกและส่งชาวออกต่างประเทศ ส่งเสริมให้คนบุกเบิกที่ทำกินใหม่ นอกจากนี้ ยังเพิ่มรายได้จากการเก็บภาษีการพนัน และภาษีเงิน ซึ่งเป็นรายได้สำคัญถึง 40% ของภาษีรายได้ทั้งหมด¹

¹ ชาตวิทย์ เกษตรศิริ, "ผู้นำแต่ละรุ่นในประวัติศาสตร์ไทย" วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 3 เล่มที่ 3 (พฤษภาคม, 2517), 94 - 95.

เมื่อ พ.ศ. 2499 ได้มีชนชาติเคนมาร์ก รวมทุนกันตั้งเป็นบริษัทเพื่อเปิดทำการเดินรถไฟในประเทศไทย จึงได้ทำหนังสือทูลเกล้าถวาย เพื่อขอพระบรมราชานุญาตตั้งบริษัทเดินรถไฟ ซึ่งพระองค์ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งบริษัท เปิดการเดินรถไฟตามประสงค์ เมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2499 ตามสัมปทานที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต มีกำหนด 50 ปี พอครบกำหนดตามสัญญา ทางบริษัทจะคงโอนกิจการให้กับประเทศไทย แต่เนื่องจากบริษัทยังขาดเงินที่จะลงทุนในการสร้างทางรถไฟ จึงทำให้การสร้างทางรถไฟต้องหยุดชะงักมาหลายปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทางบริษัทกู้ยืมทุนทรัพย์ที่ยังขาดจนเพียงพอ แต่การสร้างทางรถไฟยังปรากฏตามรายงานที่พระยาชลยุทธโยธิน ผู้จัดการ¹ ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาในการเปิดรถไฟ ความตอนหนึ่งว่า

"...เนื่องตนได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้รับสัญญาสร้างทางรถไฟสายนี้ และภายหลังเมื่อได้พบความซึ่งจะเป็นไปไม่ได้ในครั้งนี้ ที่จะหาผู้เข้าหุ้นส่วนให้เต็มจำนวนพอที่จะสร้างทางรถไฟสายนี้ขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินทุนที่คงการ..."

ในสมัยก่อน เมื่อเพชรบุรีได้ชื่อว่า เมืองน้ำตาล ก็เพราะแทบทุกครัวเรือนต่างก็ทำน้ำตาลเก็บไว้ขาย ครั้นต่อมา เมื่อรัฐบาลศักดินาเสียอำนาจทางการค้าลง โดยการค้าถูกต่างชาติบีบบังคับให้ยกเลิกการค้าผูกขาด โดยพระคลังสินค้าตามสนธิสัญญาเบาริงกลุ่ม "คนชั้นสูง" ในระบบนั้นก็คงคั้นร่นหารายได้เพื่อรักษาอำนาจตน... โดยเฉพาะสมเด็จพระเจ้าพระยามหาคหรัสุริยวงศ์นั้น มีโรงงานน้ำตาลที่เพชรบุรี ซึ่งมีคนงานนับพันคน และมีอุตเรือขายที่จันทบุรี มีคนงานเป็นเรือนพัน² เช่นเดียวกัน นี้แสดงว่ามีการขยายตัวความสัมพันธ์ทางการผลิตทุนนิยมเช่นกัน

¹ สงวน อึ้งคง, สิ่งแรกในเมืองไทย เล่ม 2 (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2514), หน้า 320 - 323.

² สุกชัย มนัสไพบุลย์, กรรมกรในระบบนายทุน (พระนคร : สำนักพิมพ์สมพงษ์, 2517), หน้า 63.

ความจริงนั้น แต่เดิมมา ประชาชนคนไทยส่วนมากมีความสามารถในการประกอบวิสาหกิจอุตสาหกรรมมาแล้ว แต่เป็นอุตสาหกรรมในครอบครัว ซึ่งมักจะใช้เวลาว่างจากการทำไร่ ไถนา มาทำงานประเภทนี้เป็นส่วนใหญ่ หรืออุตสาหกรรมประเภทหัตถกรรม เช่น การทอผ้า การตีเหล็ก การจักสาน การแกะสลักไม้ การทำเครื่องเงิน เครื่องทอง รูปพรรณ การทำเครื่องเงิน ฯลฯ สำหรับการตั้งเป็นโรงงานอุตสาหกรรม โดยใช้คนงานเป็นจำนวนมากนั้น มีทำกันอยู่น้อยเต็มที่ ตัวอย่างที่รู้จักกันแพร่หลายได้แก่ โรงงานสุรา โรงงานทำน้ำตาลทรายแดง โรงงานอุตสาหกรรมที่ใช้เครื่องจักรกลเข้าช่วยแรงงานคน เริ่มมีผู้จัดตั้งขึ้นในประเทศไทย ในรัชสมัยแห่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394 - 2411) ซึ่งในขณะนั้น เครื่องจักรไอน้ำเท่าที่มีอยู่ในสมัยนั้น ก็ได้แก่ โรงสีข้าว โรงเลื่อยจักร โรงพิมพ์ และโรงงานน้ำตาลทราย ที่ทำจากอ้อย แต่ก็มีอยู่ไม่กี่โรงนัก และมีอยู่ในบริเวณกรุงเทพฯ และนครไชยศรี เท่านั้น ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ (2411 - 2453) โรงงานอุตสาหกรรมประเภทโรงสีข้าว และโรงเลื่อยจักรได้เพิ่มขึ้น แต่ไม่ปรากฏว่ามีโรงงานอุตสาหกรรมประเภทใหญ่ ๆ เกิดขึ้นอีก จะมีแต่โรงงานทอผ้า ซึ่งผลิตเงินเหรียญของรัฐบาลแห่งเดียว¹

สำหรับเจ้านายไทยประกอบอาชีพหารายได้พิเศษอยู่บ้าง ส่วนมากมักทำการค้าขายแบบมือเกี๊ยว เช่น แดงสำเภา หรือฝากขายสินค้าไปกับสำเภาที่ไปค้าขายกับต่างประเทศเป็นต้นมา ก็ปรับตัวเข้าหาระบบใหม่โดยเป็นชนชั้นใหม่ที่สอดคล้องกับพลังการผลิตที่ขยายตัวมาจากภายนอก เข้าสู่แบบวิธีการผลิตอันใหม่

นับตั้งแต่มีฝรั่งและจีนตั้งบริษัททำการค้าขาย และการอุตสาหกรรม แพร่หลายขึ้น เช่น ตั้งบริษัทเดินเรือ บริษัทเดินรถ บริษัทป่าไม้ บริษัทโรงเลื่อย และบริษัทค้าขายกับต่างประเทศ เจ้านายบางพระองค์ก็ริเริ่มทำการอุตสาหกรรมขนาดค่อนข้างลงทุนมาก เป็นการช่วยพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าทางหนึ่ง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

¹ ประวัติกระทรวงอุตสาหกรรม, อนุสรณ์ครบรอบ 25 ปี กระทรวงอุตสาหกรรม
หน้า 1 - 2.

เป็นเจ้าพระองค์แรกที่ริเริ่มตั้งบริษัท ชื่อ บริษัทรตรางพระพุทธรูปทองคำ ทำการเดิน
 รตรางจากท่าเรือริมแม่น้ำป่าสัก แขวงเมืองสระบุรี ไปยังพระพุทธรูป สระบุรี อันเป็น
 สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งประชาชนนิยมไปนมัสการในเดือนสามเดือนสี่ทุกปี
 เมื่อตั้งบริษัทนี้ ในปี พ.ศ. 2442 แล้วต่อมาอีกสองปี เจ้าสามองค์ คือ กรมหมื่นสรรพ-
 ศาสตร์สุภกิจ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ กับกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ก็ตั้งบริษัทรตราง
 ไทยทุน จำกัด ทำการเดินรตรางบริการประชาชนในพระนคร ตั๋วรตรางสีแดง โรงเก็บรถ
 อยู่หน้าวัดราชาธิวาส...ใน พ.ศ. 2448 มีการตั้งบริษัทใหม่บริษัทหนึ่ง ซึ่งมีชื่อเจ้านาย
 สองพระองค์ เป็นผู้ริเริ่มตั้งบริษัทใหม่ มีชื่อว่าบริษัทรถไฟแมกลองลงทุน จำกัด เจ้านายผู้
 ก่อตั้งคือ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอกรมขุนนครสวรรค์วรพินิต กับพระเจ้าอนงยาเธอกรมขุน-
 สมมตอมรพันธ์ ใน พ.ศ. 2451 มีการตั้งบริษัทประกอบอุตสาหกรรมมากกว่าปีก่อน ๆ คือมี
 ถึง 5 บริษัท...มีเจ้านายชั้นหม่อมเจ้าองค์หนึ่งทำการอุตสาหกรรมแปลกกว่าใคร ๆ คือซื้อ
 เครื่องจักรไอน้ำมาคูดทรายกันในแม่น้ำที่ตำบลบางฟุ้งขึ้นมาขาย เครื่องจักรคูดทรายนี้ ตั้ง
 ขึ้นบนแพ ซึ่งตีป่าและมุงหลังคาด้วยเหล็กกลูฟูกอบสังกะสี เจ้าองค์นี้เป็นโอรสของพระ-
 วรวงศ์เธอ กรมขุนราชสีหวิกรม¹ เจ้านายอีกพระองค์หนึ่ง คือ พระองค์เจ้าสายสนธิทวงษ์
 ซึ่งได้ตั้งบริษัทชุกคลองและคunasยาม คังหนังสือของหลวงปฏิบัติราชประสงค์² กราบบังคม
 ทูลต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ความว่า³ "...ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราช-

¹ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย 2352 - 2453 ตอนที่ 1 ค้านสังคม
 (ไม่ระบุแหล่ง และ พ.ศ. ที่พิมพ์), หน้า 477 - 478.

² หลวงปฏิบัติราชประสงค์ เป็นผู้ถือหุ้นส่วนในบริษัทชุกคลอง หลังจากที่ มีสเคอร์
 คราซี ขอลออกจากหุ้นส่วน หลวงปฏิบัติราชประสงค์ ก็ได้เป็นผู้เข้าถือหุ้นส่วนในบริษัทชุกคลอง
 อีกคนหนึ่ง และต่อมาได้รับตำแหน่งเป็นผู้จัดการบริษัทชุกคลองและคunasยาม.

³ กจช., เอกสาร ร. 5 กษ 9.4 (1-6)/1 เล่ม 1, บริษัทชุกคลองและคunasยาม
 (พ.ย. 107 - 4 ธ.ค. 118) เรื่องหนังสือขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาต สำหรับ
 ชุกคลองเล็ก รวม 43 คลอง และขอทรงพระกรุณาอุดหนุนบริษัทของหลวงปฏิบัติราชประสงค์
 กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

ท่านพระบรมราชาอนุญาต แก่พระวรวงษ์เชอพระองค์เจ้าสายสนิทวงษ์ กับ มิสเตอร์คราซี
 แลท่านผู้ขอ (พระนันทพิภพ และนายยม - ผู้เขียน) ให้ชุกคลองชอมคลองในพระราช-
 อาณาเขตสยาม ถ้าและบริษัทจะชุกชอมคลองในตำบลใด ให้บริษัทนั้นแทนที่ต่อผู้ให้อนุญาต
 ทุกคราว แลในการที่ผู้รับอนุญาตได้ออกทุนชุกคลองใหม่นั้น ถ้าได้ชุกคลองแล้วเสร็จเมื่อใด
 ที่แผ่นดินสองฝั่งคลองที่ไม่มีผู้ใดจับจองเป็นเจ้าของไว้แต่เดิม ให้ผู้รับอนุญาตถือเอาได้ว่า
 เป็นผู้รับอนุญาตได้จับจองไว้ แล้วตั้งแต่วันที่ไคลงมือชุกคลองนั้นมา ผู้ใดหนึ่งจะมาจับจอง
 ที่นาในกำหนดนั้น นอกจากผู้รับอนุญาตยอมให้จองนั้นไม่ได้... การชุกคลองเหล่านี้มีประโยชน์
 มากกว่าหาที่เปรียบมิได้... ทรัพย์ในแผ่นดินก็จะมามากขึ้น แลเงินขึ้นคลังมหาสมบัติก็จะทวี
 มากขึ้น โดยเงินค่านา ภาษีเข้า แลสรรพภาษีอากร ซึ่งเกิดขึ้นใหม่ในจังหวัดที่เดิมเป็นป่า
 พง ที่บริษัทชุกคลองขึ้นนั้น นอกจากนั้นแผ่นดินยังได้ประโยชน์ในส่วนกำไรของบริษัท
 100 ละ 20 แ่นดินก็ไม่ต้องเป็นรุกระมาก แลไปต้องลงทุนเลย มีแต่ได้ประโยชน์ฝ่ายเดียว"

สำหรับขุนนางที่หันมาทำการค้าอุตสาหกรรม ก็คือ เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศรีดำรง
 ในรัชกาลที่ 5 ได้ซื้อโรงสีไฟแห่งหนึ่ง เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2409 นับว่าเป็นคน
 ไทยคนแรกที่ได้ตั้งโรงสีไฟขึ้นในประเทศไทย ซึ่งทำการสีข้าวขายแข่งกับฝรั่ง¹

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เจ้าพระยายมราช ได้ริเริ่มตั้ง
 บริษัทปูนซิเมนต์ขึ้น โดยได้ตรวจพบดินขาวใกล้ทางรถไฟสายเหนือ ในตำบลที่เคยได้ชื่อว่า
 เมืองเสนานคร หรือเมืองซีคชิน ใกล้สถานีบ้านหมอ ระหว่างสระบุรีกับลพบุรี เป็นบริษัทที่
 มีทุนหนึ่งล้านบาท และอยู่ในจำพวกแรก ๆ ที่มีทุนส่วนมากเป็นของไทย และจดทะเบียนเป็น
 ของไทย แม้ว่าบริษัทไทยโดยมากจะตั้งไม่ใคร่คึกคักเวลานั้น ก็มีแต่บริษัทปูนซิเมนต์ไทยนี้
 คำนึงการสำเร็จเรียบร้อยตลอดมา²

1 สวาง อินคง, เรื่องเดิม (สิ่งแรกในเมืองไทย เล่ม 1), หน้า 348 - 349.

2 สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) กับประวัติเจ้าพระยายมราช ในส่วนประวัติเจ้าพระยายมราช
 พระวรวงษ์เชอพระองค์เจ้าธานีนิวัติ ทรงแต่งพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยา-
 ยมราช 10 เมษายน 2482 (พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงธรรม, 2482), หน้า 122 - 123.

ขุนนางอีกท่านหนึ่ง คือ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) ไค้ขาย ที่ดินเพื่อลงทุนทำกิจการป่าไม้ และตั้งโรงเลื่อยขึ้น จากหนังสือประวัติของท่าน มีใจความ ตอนหนึ่งว่า¹ "...ข้าพเจ้าออกไปทำป่าไม้ ณ ที่ศรีมหาธาตุนั้น ทุนรอนก็หาไม้...จึง ไค้แบ่งขายที่เสียราคาตก...เพื่อเอาเงินมาลงทุนทำบริษัทป่าไม้กับหลวงอุคร (อากรเต็ง) นายห้างกิมเซงหลี ไค้ลงมือทำกันมาตั้งแต่ พ.ศ. 2443...ครั้นปราบเงี้ยวสงบราบคาบลง ...จึงกราบบูชาบังคมลาออกมาทำการป่าไม้ตามเดิมอีก และขอพระบรมราชานุญาต ตั้ง เป็นบริษัทศรีมหาธาตุน จำกัด..."

ในปี พ.ศ. 2440 ได้มีธนาคารของคนไทยแห่งแรกก่อตั้งขึ้น มีชื่อว่า "บริษัทแบงก์สยามกัมมาจล จำกัด" หรือ (The Siam Commercial Bank Co.) และ ไค้ขยายกิจการออกไปยังต่างจังหวัด คือ ไค้เปิดทำการสาขาจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2470 ที่ลำปาง พ.ศ. 2473 ธนาคารนี้ตั้งขึ้นโดยพระบรมราชานุญาตในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2443 โดยก่อตั้งเป็นรูปร่างขึ้นมาโดยพระคำริของพระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เสนาบดี กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ในสมัยนั้นทรงเริ่มกิจการธนาคารขึ้นโดยตั้งสำนักงานขึ้นแห่งหนึ่ง ที่ตำบลบ้านหม้อ ในกรุงเทพฯ โดยประธานชื่อว่า "บุคคัลย์" หรือ (Bookclub) ทั้งนี้ เพราะ พระองค์ทรงเกรงว่าจะไม่ได้รับความสนับสนุนจากประชาชนทางด้านการรับฝากเงิน ถ้าตั้ง เป็นธนาคารเต็มตัว และหากดำเนินการไปไค้ไม่ตลอด ก็จะเป็นการเสียหาย² ปรากฏว่า ธนาคารแห่งนี้ มีคนจีนร่วมถือหุ้นกับเจ้านายด้วย คั้งหนังสือกราบบังคมทูลของพระยาศรีสุนทร-โวหาร ถึงพระเจ้าอนงยาเธอ กรมขุนสมบคอมรินทร์ ความตอนหนึ่งว่า³ "...ด้วยบริษัท

¹ ประวัติการของจอมพลและมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต), รวบรวมครั้งสุดท้าย เมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2515 (พระนคร : ศรีหังส์ : 2504) หน้า 651 - 652.

² สงวน อันคง, งานชิ้นเดิม, หน้า 277 - 280.

³ กจข., เอกสาร ร. 5 กษ 12.2/12, หนังสือที่ 7/1280 ลงวันที่ 26 เมษายน ร.ศ. 128 ของพระยาศรีสุนทรโวหาร ปลัดทูลฉลองกระทรวงเกษตราธิการ กราบทูลพระเจ้าอนงยาเธอ กรมขุนสมบคอมรินทร์ราชเลขานุการ.

แบงค์สยามกัมมาจลทุน จำกัด มีหนังสือมาว่า พระมนตรี พจน์กิจ กรรมการอำนวยการ รับ
หน้าที่มาครบกำหนด 3 ปี ขอลาออกตามข้อบังคับของบริษัท ที่ประชุมใหญ่ได้ตกลงยอมให้
ออกแล้ว แลเลือกจีน ซ. ยูเสง ผู้ถือแชร์ของบริษัท ให้รับตำแหน่งแทนต่อไป..."

ไถ่กลาวมาแล้วว่า ประเทศไทยมีอยู่ 2 ชั้น คือ ชั้นเจ้านาย ข้าราชการ-
การ กับราษฎร ซึ่งเป็นไพร่ นอกจากจะคิดชดเชยเรื่องระเบียบประเพณีกฎหมายเกี่ยวกับไพร่
ต้องเข้าเวร หรือมีดะนั้น จะต้องเสียค่าช่วยราชการ ทำให้ไพร่ต้องเสียเวลาของตน และ
ขาดเงินออมที่จะลงทำการค้า หรือการผลิตสินค้า อันเป็นอุปสรรคต่อการพาณิชย์ และการ
อุตสาหกรรม ซึ่งมีผลทำให้ประเทศขาดคนชั้นกลางเพื่อทำการค้าขาย จึงเป็นเหตุให้ชน
ต่างชาติเข้ามาทำการค้าขายแทน ส่วนคนไทยก็เพียงแต่รับจ้างทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ แม้แต่
กรรมกรก็เป็นชาวจีน อาชีพของชาวไทยทั่วไปจึงได้แก่การทำนา ทำสวน ในค่านการค้า
ขาย การผลิต การค้า การส่งออก จึงตกอยู่ในกำมือของชาวต่างชาติทั้งสิ้นสมัย ร. 6
"...การค้าภายในเมืองไทยสมัยนั้น ส่วนมากยังอยู่ในมือฝรั่ง จีน หรือชาวอินเดีย..."¹

เมื่อแบ่งประเภทของการควบคุมกิจการของชาวต่างชาติแล้ว ชาวจีนเป็น
เจ้าของ และคนงานโรงสีข้าวเสียส่วนใหญ่ ส่วนชาวยุโรปควบคุมกิจการโรงเลื่อย และ
เหมืองแร่ไว้เกือบหมด พ่อค้าชาวจีน ยุโรป และอินเดีย เป็นผู้ทำการติดต่อในค่านสินค้าเข้า
และออกแทบทั้งสิ้น² ในค่านการส่งออก จากบันทึกของกงสุลอังกฤษ กล่าวว่า 94% ของ
สินค้าออก ขนส่งไปโดยเรือชาวตะวันตก การค้าเฉพาะในกรุงเทพฯ 26% อยู่ใน
การควบคุมของบริษัทอังกฤษ และ 62% ตกอยู่ในกำมือของคนจีน³

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
อักษรสมัย, 2514), หน้า 582.

² Ministry of Commerce and Communications, Siam : Nature
and Industry (Bangkok, 1930), p. 214.

³ Pierre Fistic, L'Evolution de la Thaïlande con temporaire
(Paris, Librairie Armand Colin, 1967), p. 66.

นับตั้งแต่ได้มีการค้าขายอย่างเสรีกับต่างชาติเป็นต้นมา มีผลทำให้รัฐบาลต้องปรับตัว เพราะขาดรายได้จากการค้าผูกขาดในการเก็บภาษีอากร จึงมีการปรับปรุงการเก็บภาษีอากร การชุกคลอง ให้ประชาชนบุกเบิกในการทำนา แล้วรัฐบาลก็ออกโฉนดที่ดินให้ เพื่อหวังผลในการเก็บอากรค่านา สำหรับการปลดปล่อยทาส และการปลดปล่อยแรงงานไพร่นั้น จริงอยู่ เป็นการปลดปล่อยคนแรงงาน แต่ทว่าแรงงานนั้นมีข้อผูกพันจะต้องเสียค่าช่วยราชการจากการได้รับการปลดปล่อยนั้นเป็นการตอบแทนทุกปี นอกจากนั้น เจ้ายังคงเป็นเจ้าของที่ดินดี ๆ โดยเฉพาะริมฝั่งคลองและแม่น้ำ ดังนั้น ความสัมพันธ์ทางการผลิตระบบศักดินายังไม่เปลี่ยนแปลง ยังมีเจ้ามีไพร่ ส่วนกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งราษฎรได้รับนั้น เป็นเพียงสิทธิใช้ยันกันระหว่างราษฎร พระมหากษัตริย์ยังทรงเป็นเจ้าของที่ดินอยู่ ตลอดรัชสมัยรัชกาลที่ 4 - 5 และ 6 ทุกพระองค์ มีส่วนส่งเสริมให้ความสัมพันธ์ทางการผลิตและการแลกเปลี่ยนแบบทุนนิยมขยายตัว ดังจะเห็นได้จากพระบรมราชโองการ พระราชคำรัสเปิดงาน และในพิธีเกี่ยวกับการพาณิชย์ต่าง ๆ นอกจากนั้น พระมหากษัตริย์ พระญาติวงศ์ และขุนนางหลายท่าน ก็ได้หันมาประกอบการพาณิชย์อุตสาหกรรมในระบบใหม่ แม้จะเป็นส่วนน้อย ก็เพราะข้อจำกัดอันเกิดจากการขาดทุนชั้นกลาง เพราะกฎหมายบางอย่างในระบบสังคมยังกีดขวางต่อการขยายตัวของความสัมพันธ์ทางการผลิต อย่างไรก็ตาม ถือได้ว่าความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมได้ขยายตัวมาบ้างแล้ว แม้ว่าพลังการผลิตทางอุตสาหกรรมที่พัฒนามาจะทำให้ความสัมพันธ์ทางการผลิตระบบทุนนิยมขยายตัว (ซึ่งห้วงพลังการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิตรวมกันแล้วเป็นฐานเศรษฐกิจ) ทำให้ฐานเศรษฐกิจขยายตัวตาม ก็เป็นเพียงฐานเศรษฐกิจแบบทุนนิยมชนิดอุตสาหกรรมส่งออก ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากฐานเศรษฐกิจเหล่านี้ จึงเป็นชาวต่างชาติ ไม่ว่าจะเป็นการผลิต เช่น โรงสี โรงเลื่อย และการส่งออกของสินค้าเหล่านี้ ทั้งนายจ้างและลูกจ้างก็เป็นชาวต่างชาติทั้งสิ้น รัฐบาลก็ได้รับประโยชน์จากการเก็บภาษีอากรจากการส่งออก และส่งสินค้าเข้า และการให้สัมปทานป่าไม้ เหมืองแร่ เป็นต้น ดังนั้น ประเทศไทยในช่วงเวลาดังกล่าว จึงมีฐานเศรษฐกิจทุนนิยมต่างชาติเข้ามาเกาะกับฐานเศรษฐกิจเดิม อันเป็นฐานเศรษฐกิจแบบศักดินาซึ่งขยายตัวออกเพราะการปลดปล่อยทาสในสมัยรัชกาลที่ 5

2.3 การแจกแจงผลผลิต

ลักษณะการแจกแจงผลผลิตและบริการ กระทำโดยอาศัยอำนาจทางการเมือง เป็นสำคัญ โดยใช้แรงงานส่วนเกินในรูปราชพิธี การบำรุงรักษาเครื่องอาวุธยุทโธปกรณ์ ตลอดจนชอบสนองความต้องการในการบริโภคของเจ้านายเอง การสร้างปราสาทราชมนเฑียร วิศวกรรมหลวง ฯลฯ

เพื่อรักษาความเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจของพระนครที่ว่ามีอาณาเขตปกครอง ที่กว้างใหญ่ไพศาล จึงจำเป็นต้องสร้างศูนย์อำนาจย่อยลดหลั่นกันลงไป โดยการจัดหัวเมือง ออกเป็นหัวเมือง เอก โท ตรี ตามความสำคัญ เพื่อให้อำนาจจากศูนย์กลางได้ครอบคลุม ไปทั่วถึง แม้จะมีการยอมรับอำนาจการปกครองจากพระนคร เจ้าเมืองก็มีลักษณะค่อนข้าง เป็นอิสระที่จะใช้อำนาจจากกรรมสิทธิ์ในศักดินาของตน ให้ตอบสนองความต้องการของคนใต้ ปกครองของตน ชอบเขตอำนาจเจ้าเมืองแต่ละแห่ง จะมีกว้างขวางมาก เพื่อรักษาอำนาจ ของส่วนกลาง ให้มีเสถียรภาพ ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนกลางและส่วนภูมิภาคที่ห่างไกล จึงจำเป็นต้องมีลักษณะความสัมพันธ์ทางครอบครัว เช่น ให้พระญาติที่สนิทไปปกครองหัวเมืองชั้น นอก ในพงศาวดาร หรือซอลูกสาวเจ้าเมืองห่างไกลมาเป็นมเหสี ดังนั้น เสถียรภาพของ ระบบศักดินาไทย จึงกลายเป็นเสถียรภาพความสัมพันธ์ทางราชวงศ์ และความสามารถของ พระมหากษัตริย์ในการปกครองขุนนาง¹

การปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ 5 มิได้เปลี่ยนแปลงลักษณะภายนอกของสถาบัน พระมหากษัตริย์ พระองค์ทรงเป็นราชาธิปไตยเช่นเดิม อันมีผลทำให้อำนาจในระบบการ เมืองของสังคมไทย มารวมอยู่ที่พระมหากษัตริย์ คือทรงเลิกระบบไพร่ เป็นการยกเลิกระบบ การกระจายแรงงานไพร่ ซึ่งสังกัดเจ้าขุนมูลนาย มาสังกัดกับพระองค์ ความจงรักภักดีของ พลเมืองกลายมาเป็นความจงรักภักดีโดยตรงต่อรัฐ ซึ่งหมายถึงพระมหากษัตริย์นั่นเอง²

¹ เพชร ชำระรงค์, "วิเคราะห์โครงสร้างเศรษฐกิจไทย" เพื่อน นิตยสารวิเคราะห์ เศรษฐกิจการเมืองและสังคม ปีที่ 2 ฉบับที่ 10 (ธันวาคม, 2517), 56.

² เกษม ศิริสัมพันธ์ และ นีออน สนิทวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 201.

ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เรื่องที่จะเก็บภาษีอะไรบางอย่างนั้น ทางราชการไม่ต้องคิด เพราะชาวจีนที่ต้องการเป็นเจ้าของภาษีนายอากร คิดให้เอง ชาวจีนพวกนี้เที่ยวสำรวจการทำมาหากินของพลเมือง เห็นราษฎรทำอะไรที่พอจะรั้งเอาภาษีได้ ก็หลอกล่อวาทย์กาแนะนำไปเก็บภาษีนั่น และเสนอตัวเองขอเป็นเจ้าของภาษี การประมูลภาษีอากรก็คือการแข่งขันกันรับเหมาผูกขาดจากการจัดเก็บภาษีอากรประเภทต่าง ๆ ไปจากท้องพระคลัง โดยที่ผู้ประมูลสัญญาว่าจะแบ่งเงินผลประโยชน์ที่เก็บได้คอปัจจุบันหนึ่ง ให้กับแผ่นดิน ผู้ใดเสนอยอดเงินสูงกว่าบุคคลอื่น ก็จะได้เป็นผู้ผูกขาดการจัดเก็บภาษีอากร เรียกว่า "เจ้าภาษีนายอากร" เจ้าภาษีนายอากรมีลักษณะแตกต่างกัน เจ้าภาษีเป็นผู้เก็บภาษีจากราษฎร ไม่ว่าภาษีอะไรสุดแต่จะคิดประคิษร์กันขึ้น ส่วนนายอากรเป็นผู้ผูกขาดทำรังนก ผูกขาดเก็บฟองเตา ผูกขาดการทำนาเกลือในบางแห่ง ผูกขาดเก็บรังผึ้งในป่า ตั้งโรงการพนัน และต้มกลั่นสุรา เป็นต้น¹ จากจดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1161 เลขที่ 6 บัญชีเงินจากสุราอบนเบี้ย การผูกขาดการจัดเก็บภาษีอากรปรากฏหลักฐานว่า เริ่มนับมาตั้งแต่รัชสมัยรัชกาลที่ 1 แล้ว เพราะในจดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 พ.ศ. 2352 อันเป็นปีแรกของการเสด็จขึ้นครองราชย์ ได้ระบุถึงการผูกขาดประมูลการทำภาษีอากรประจำปี ซึ่งต่อเนื่องมาจากปี พ.ศ. 2251 อันเป็นรัชสมัยของรัชกาลที่ 1 โดยได้กล่าวถึงอากรอบนเบี้ยเมืองพิจิตร ซึ่งเงินเดียว เป็นหมื่นพันน์ ทำปีละ 3 ชั่ง และอากรสุราเมืองจันทบูรณ์ พยาจันทบูรณ์รับทำปีละ 200 ชั่ง ซึ่งตั้งแต่ก่อนหน้ารัชกาลที่ 1 จะเสด็จสวรรคต และจะครบปีในตอนรัชกาลที่ 2 เสด็จขึ้นครองราชย์ อันเป็นเวลาที่จะต้องส่งเงินให้กับเจ้าจำนวนแล้ว² เจ้าภาษีนายอากร โดยมากแล้วจะเป็นคนจีนแทบทั้งสิ้น ที่เป็นคนไทยรับทำภาษีอากรก็มีบ้าง แต่่น้อย เพราะเรื่องที่จะเก็บมีภาษีอากรผูกขาดขึ้น ก็เนื่องมาจากคนจีนเป็นผู้เสนอขอรับทำสิ่งของหลายอย่าง³

¹ หลวงวิจิตรวาทการ, เรื่องเดิม, หน้า 133.

² ณรงค์ พวงพิศ, "บทบาทของคนจีนในการประมูลภาษีอากร" วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 5 เล่มที่ 2 (ตุลาคม 2518 - มกราคม, 2518), 95.

³ พระยาอนุমানราชชน, ตำนานสุลกากร, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาเสวตวรายุคต์ (พระนคร : 2506), หน้า 30.

เมื่อได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าภีษฐานายอกรแล้ว ก็มีอำนาจเท่ากับเจ้าบ้านผ่านเมือง และมีเอกสิทธิ์มากมาย ตัวเจ้าภีษและนายอกรกับคนในครอบครัวและวงงานของเขา ได้รับผลประโยชน์การกะเกณฑ์เข้าทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นการสร้างอิทธิพลยิ่งใหญ่ให้แก่เจ้าภีษนายอกร เพราะทำให้คนวังเข้ามาอาศัยพึ่งवासาวรมี เพื่อให้พ้นการถูกเกณฑ์ต่าง ๆ นอกจากตัวคนจะไม่ถูกเกณฑ์แล้ว เรือนแพและสัตว์พาหนะพวกนี้ ก็รอดพ้นจากการถูกเกณฑ์เข้าไปด้วย ยิ่งกว่านั้น ในสารตราตั้ง ยังให้อำนาจแก่บุคคลพวกนี้ที่จะชำระคดีมโนสาเร่ข้อพิพาทต่าง ๆ ในระหว่างคนของเขาเอง นายอกรบางพวกเป็นเจ้าของที่ดินตั้งครึ่งอ่าวไทย เช่น จีนแป๊ะซิง โฉ่เป็นขุนรักษาสุมุทรีรี นายอกรผูกขาดฟองเต่าในเกาะต่าง ๆ ทางทะเลฝั่งตะวันออก ในแขวงเมืองบางละมุง ระยอง จันทบุรี และตราด มีอำนาจเท่ากับเป็นเจ้าเกาะเหล่านั้นทั้งหมด เพราะสารตราตั้งระบุ "ห้ามอย่าให้ราษฎรคนใดคนหนึ่งไปหาสิ่งของซึ่งเกิดในเกาะ และตัดฟันไปซื้อขายตามอำเภอใจเหมือนแต่ก่อน ถ้าราษฎรคนใดจะไปทำมาหากินในเกาะ ทำไร่ ทำสวน และตัดฟัน ซื่อขายเป็นอาณัติประโยชน์ ให้ไปว่ากล่าวตอขุนรักษาสุมุทรีรีให้รู้ก่อน ขุนรักษาสุมุทรีรียอมให้ทำ จึงทำได้ (ในรัชกาลที่ 4) ค่ายวิธีการอย่างว่านี้ เมื่อใครได้เป็นนายอกรที่ใด คำบาลีใด ราษฎรซึ่งทำมาหากินอยู่แล้วในที่นั้น ก็ต้องฝากตนเป็นไพร่ สังกัดนายอกรผู้นั้นด้วย เหตุนี้ เจ้าหน้าทีที่ดี นายอกรที่ดี ย่อมมีฐานะเหมือนเจ้านคร ในยุโรปสมัยกลาง หรือเจ้าที่ดินในรัสเซีย สมัยซาร์¹

คนไทยที่มีฐานะพอจะเป็นนายอกรหรือเจ้าภีษนายอกรได้ ก็จะต้องเป็นพวกขุนนาง เจ้านาย เพราะพวกนี้เป็นคนมีเงินทอง จะแข่งขันประมูลผูกขาดการค้าเก็บภาษีอกรกับผู้อื่นได้ แต่เมื่อประมูลได้แล้วก็กลับไปมอบให้คนจีนทำอีกต่อหนึ่ง ดังนั้น ขุนนางไทยก็ได้รับส่วนแบ่งผลประโยชน์ด้วย ทั้งในแง่ขายประกัน และการให้สิทธิรับช่วงเก็บภาษี²

เจ้าภีษนายอกรมีประโยชน์ทั้งในค่าน้ำกำไรจากการเก็บภาษี การเก็บภาษีให้เกินอัตราที่กำหนดไว้ การผูกขาดขายสินค้า การแบ่งให้ผู้อื่นรับช่วงไปเก็บภาษีจากราษฎร

¹ หลวงวิจิตรวาทการ, เรื่องเดิม, หน้า 92.

² ณรงค์ พวงพิศ, เรื่องเดิม, หน้า 97.

อีกตอหนึ่ง ถ้าใครหลีกเลี่ยงภาษีอากร ก็จะบุกกรุกเข้าไปในบ้านเรือนผู้กระทำผิด ลามโซ่ชายหญิง รับบ้านรับเรือน หรือเรือนแพที่บรรทุกของ หรือบางทีก็เรียกค่าไถ่อย่างรุนแรง นอกจากนี้ เจ้าภาษีนายอากรยังมีอำนาจชำระคดีข้อพิพาทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่บุคคลในครอบครัว และปวงชน ตลอดจนได้รับสิทธิพิเศษเป็นเจ้าของที่ดินในบริเวณกว้างขวางที่ตนไปผูกขาดทำอากรชนิดนั้น ๆ อยู่จนกว่าจะเลิกผูกขาดภาษีอากรในท้องที่นั้น บางครั้งเจ้าภาษีจำนวนมากก็เป็นหนี้รัฐบาล โดยนำไปลงทุนการค้า ถึงกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงมีกระแสพระราชดำริเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า เพราะเจ้าภาษีได้เงินมาแล้ว ก็เอาเงินไปทำการค้าขายต่าง ๆ เงินหลวงก็ไม่ส่ง ถ้าเร่งเงินหลวงหนักเข้า การค้าก็ร่วงโรยไป เพราะฉะนั้น การค้าขายที่กรุงเทพฯ จึงไม่เจริญ¹

ชาวจีนโดยทั่วไปต้องเสียภาษีเพียงปีละ 2 สลึง สามปีเก็บครั้งหนึ่ง เป็นเงิน 6 สลึง แปลว่าจีนต้องเสียภาษีน้อยกว่าชาวไทยเป็นอันมาก เหตุที่ชาวจีนต้องเสียภาษีน้อยกว่าชาวไทย ซึ่งเป็นเจ้าของบ้าน ได้มีประกาศรัชกาลที่ 4 อธิบายไว้ดังนี้²

"... เพราะคนชาวประเทศไทย มีปรกติกินเนื้อและปลาเป็นกับข้าวเป็นนิตยทุกตัวคน ทุกตำบล ทุกแห่ง จะกินแต่เครื่องเค็มและเคี้ยว ทั้งพวกจีนหรือกินนมเนย ถั่ว งา ทั้งพวกมัทธินประเทศก็หาไม่..." เนื่องจากคนไทยรับประทานอาหารสด เช่น เนื้อปลา จึงต้องเสียภาษีปลาสด และอากรค่าน้ำอึกควย ซึ่งเป็นการเสียภาษีซับซ้อน ส่วนชาวจีนและอินเคยรับประทานอาหารแห้ง จึงเสียภาษีน้อยกว่า

อิทธิพลของชาวจีนที่เป็นเจ้าภาษีผูกขาดนั้นสูงมาก จนถึงกับทำให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่คนหนึ่งของไทยต้องออกจากราชการ เพราะไปขัดขวางผลประโยชน์ของเจ้าภาษี ข้าราชการผู้นั้นคือ พระยาสุรียานุวัตร เสนาบดี กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ (มิถุนายน 2499 - กุมภาพันธ์ 2450) เขาได้ทำงานสำคัญให้ประเทศไทย คือ โอนกิจการคืนจาก

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 99 - 102.

² หลวงวิจิตรวาทการ, เรื่องเค็ม, หน้า 93.

เจ้าภาษีผูกขาดเป็นของรัฐบาล ขจัดการรั่วไหลในรายได้ของรัฐบาล ทำให้รายได้ของ รัฐบาลในระยะต่อมาเพิ่มขึ้น ซึ่งรัฐบาลอาจนำเงินไปลงทุนพัฒนาประเทศได้มากขึ้น แต่ไม่ หนักที่พระยาสุรียานุวัตรจะทำงานชิ้นนี้สำเร็จเต็มที่ โดยเฉพาะในเขตต่างจังหวัด เขาก็ ได้รับพระราชหัตถเลขาฉบับจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงขอให้ลาออก จากราชการ การจัดโอนกิจการเงินเป็นของรัฐบาล กระทบผลประโยชน์ของเจ้าภาษีนาย อากรมาก บุคคลเหล่านี้พยายามใส่ความเขาต่าง ๆ เช่น กล่าวหาว่า เขาปฏิบัติกรเข้ม งวดทั้งปฏิบัติต่อเจ้าภาษีไม่เสมอหน้ากันบ้าง หรือหาว่าเขาจะทำงานไม่ได้ผล การจัดการ เงินโดยรัฐบาลจะต้องล้มเหลว รวมทั้งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่บางคนในกระทรวงพระคลังมหา- สมบัติ ก็ไม่ให้ความร่วมมือกับเขาเต็มขั้นในการปฏิบัติงาน¹

เมื่อได้เกิดระบบทุนสมัยใหม่ขึ้นในยุโรปตะวันตกแล้ว ระบบนี้ก็ได้อ่านา จมาในประเทศไทย เฉพาะกับประเทศอังกฤษที่เรียกว่าสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring's Treaty) ในปี พ.ศ. 2398 เบาว์ริง กล่าวว่² "...เป็นที่กระจ่างชัดแจ้งว่า ความ สำเร็จของข้าพเจ้ามีผลเกี่ยวเนื่องในการปฏิวัติทั้งหมดในโลกทางการคลังของรัฐบาล จะ นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในระบบการเก็บภาษีทั้งปวง ความได้สัดส่วนที่มาแห่งรายได้แผ่นดิน ส่วนใหญ่ อันเป็นการถอนรากถอนโคนอิทธิพล ในประเทศนี้ ซึ่งมีอยู่นานแล้ว..."

เมื่อมีการลงนามในสัญญาพระราชไมตรีทางการทูตและการค้า ผลจากการทำ สัญญานี้มีอยู่เป็นอันมาก คือ ใ้ยกเลิกเลิกกฎและภาษีต่าง ๆ สร้างระบบภาษีขึ้นใหม่ ชดเชย รายได้ที่ขาดไป การค้าขายกับประเทศอังกฤษได้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ต่อมาก็มีการทำ สัญญาทางพระราชไมตรีแบบนี้กับประเทศอื่น ๆ อีก³

¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ความคิดทางเศรษฐกิจของพระยาสุรียานุวัตร สังคมนาสาตร์ ปริทัศน์ (กันยายน, 2517), 41 - 42.

² Bowring, Sir John, The Kingdom and People of Siam Volume Two (London : Oxford University Press, 1969), p. 226.

³ โภกาส เสวีกุล, เรื่องเดิม, หน้า 548.

เนื่องด้วยระบบการเก็บภาษีของไทยยังล้าสมัย ไม่รัดกุม จึงเปิดโอกาสให้ขุนนางข้าราชการไทย กระทำการฉ้อราษฎร์บังหลวงได้ง่าย ระบบภาษีไม่มีระเบียบแบบแผน ตรีศุกุม เกี่ยวกับการตรวจสอบรายได้จากภาษีอากร ไม่มีระเบียบแบบแผนที่จะต้องส่งรายงานการรับเงินภาษีโดยละเอียดถี่ถ้วนของเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบแก่ประการใด¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ยังไม่วายที่จะถูกขุนนางกลั่นแกล้งให้เดือดร้อนทางการเงิน พระองค์ทรงเลา² เรื่องถูกขุนนางแกล้งว่า "...เสนาบดีทั้งปวงเข้าใจว่าภาษีอากรที่ขึ้นกระทรวงใคกระทรวงนั้น จำต้องส่งแต่เพียงเท่าที่กะให้ส่ง ๆ ตามเคย..."

ในปี พ.ศ. 2416 (ร.ศ. 92, จ.ศ. 1235) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงตราพระราชบัญญัติสำหรับหอรัษฎากรพิพัฒน์ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า "เงินภาษีอากรซึ่งขึ้นในท้องพระคลังทั้งปวง ซึ่งจะไคเป็นกำลังทำนุบำรุงแผ่นดินต่อไปนั้น เจ้าภาษีรับทำอากรในเงินหลวง ก็ต้องสะสมอยู่มาก ต้องเร่งรัดคอยเสมอไม่ขาด ...เงินซึ่งมารับทำภาษีแล้วก็เอาเงินไปใช้ทางอื่นเสีย เงินหลวงก็คางทับหนักลง...จึงมีพระบรมราชโองการให้จัดตั้งเป็นธรรมเนียมเจ้าพนักงานบัญชีกลาง สำหรับจะรวบรวมพระราชทรัพย์ ซึ่งขึ้นในท้องพระคลังทั้งปวง ตั้งอยู่ในหอรัษฎากรพิพัฒน์³ และในที่สุดก็ยกเลิกโดยเค็ดชาคในปี พ.ศ. 2456 เมื่อปีประกาศใช้พระราชบัญญัติขบับคัมสิรพากรทั่วถึงกันทั่วประเทศ⁴ ในช่วงเวลา 40 - 60 ปี แห่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นเวลาที่ชาวจีนเป็นผู้เก็บภาษี และพระราชวงศ์เป็นผู้ได้รับส่วนแบ่ง เวลา 40 - 60 ปี นานพอที่จะสร้างรูปโครงสร้างเศรษฐกิจที่แปลกขึ้นในเมืองเรา คือ ทำให้คนมั่งคั่งอยู่เพียง 2 พวก คือ พระราชวงศ์ กับชาวจีน⁵

¹ ณรงค์ พวงพิศ, เรื่องเดิม, หน้า 107.

² ชัย เรื่องศิลป์, เรื่องเดิม, หน้า 403.

³ พระราชบัญญัติสำหรับหอรัษฎากรพิพัฒน์ จ.ศ. 1234, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 8, หน้า 83 - 84.

⁴ ณรงค์ พวงพิศ, เรื่องเดิม, หน้า 108.

⁵ หลวงวิจิตรวาทการ, เรื่องเดิม, หน้า 93.

สรุปรวมความตามที่พระองค์ได้ปรับปรุงแก้ไขภาษีอากร เริ่มต้นแต่ทรงตั้ง
 หอรัษฎากรพิพัฒน์ขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2416 และไ้ทรงตราพระราชบัญญัติ สำหรับกรมพระคลัง
 มหาสมบัติ เมื่อ พ.ศ. 2418 กับไ้ทรงตั้งกระทรวงพระคลัง เมื่อ พ.ศ. 2435²⁴³³ เป็นขึ้น ๆ
 ...ปรากฏว่า ในตอนปลายรัชสมัยของพระองค์ว่า เจ้าภาษี ซึ่งคอยจ้องหาช่องทางที่เสนอ
 ขอเป็นผู้เก็บภาษีต่าง ๆ จากราษฎร ไ้หมดไป รัฐบาลไ้จัดการเก็บภาษีเองทั่วพระราช-
 อาณาจักร ส่วนนายอากรที่รับประมูลผูกขาดอากรผลประโยชน์ต่าง ๆ นั้น รัฐบาลก็ไ้กวัดขัน
 อนุญาตให้มีการผูกขาดน้อยลงเป็นลำดับ¹

การปรับปรุงการจ้กเก็บภาษีอากรในครั้งนั้น ทำให้รายได้เพิ่มขึ้นจาก 15
 ล้านบาท เป็น 40 ล้านบาท ระหว่าง พ.ศ. 2435 - 2445 โดยมีไ้เพิ่มพิศักคั้ตราภาษี
 แต่อย่างไ้ ซึ่งยังไ้มีการยกเลิกภาษีอากรต่าง ๆ เสียด้วยซ้ำไป² แต่การปรับปรุงการ
 จ้กเก็บภาษีอากรในครั้งนั้นของพระองค์ ทำให้มีผู้มีส่วนไ้เสียกับรายได้จากภาษีอากรไม่พอใจ
 อาทิเช่น การตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ เพื่อปรับปรุงการภาษีอากร ในปี พ.ศ. 2416 พอรุ่งขึ้นปี
 หนึ่ง คือ พ.ศ. 2417 ก็เกิดกรณีพระยาอาหารบริรักษ์จุฑาคุมภ์ ตำแหน่งเกษตราธิบดี ชักขึ้น
 ไม่ยอมส่งภาษีฝ่ายนาให้หอรัษฎากรพิพัฒน์ จนต้องถูกถอดจากตำแหน่งเสนาบดีผู้ใหญ่ แม่กรณี
 บาดหมางระหว่าง วังหลวง - วังหน้า เมื่อปี พ.ศ. 2417 ก็มีท่านองพาคพิงไปตั้งภาษีอัน
 เป็นส่วนของวังหน้า คังจะเห็นไ้ได้จากข้อเสนอเรียกร้องของกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ใน
 ขณะที่ประทับอยู่ที่ทงสุลอังกฤษ กล่าวทักท้วงและขอข้อประกันเกี่ยวกับภาษีของส่วนหน้า³

ข้อความที่ปรากฏในร่างข้อตกลงของวังหน้า ซึ่งไ้รับการแก้ไขจากคณะเสนาบดี
 ระบุว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงพยายามที่จะออกกฎข้อบังคับป้องกันมิให้เงิน

¹ สงวน เล็กสกุล, งานปฏิรูปในรัชกาลที่ 5 (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบัณฑิต คณะ
 รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2494) พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทาน
 เพลิงศพ นายสงวน เล็กสกุล (พระนคร : แสงทองการพิมพ์, 2516), หน้า 211.

² Ingram, op. cit., p. 177.

³ เกษม ศิริสัมพันธ์ และ นิออน สนิทวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 196 - 197.

รายได้ของประเทศ ซึ่งได้มาจากการเก็บภาษีอากรเกิดการรั่วไหล และกล่าวว่าวังหน้า ชักขวางมิให้มีการออกกฎหมายบังคับนี้ เพื่อว่าพระองค์ยังคงสามารถเก็บเงินรายได้โดยไม่มี ผู้ใดชักขวางเหมือนที่เคยปฏิบัติมา¹

ในสมัยรัชกาลที่ 4 บรรดาชาวต่างประเทศเคยได้รับผลประโยชน์จากระบบ การเก็บภาษีอากรมาแล้ว ตัวอย่างมีหลักฐานระบุว่าได้เกิดวิกฤตการณ์ขึ้น...บรรดาชาว ต่างประเทศก็นำเหล่าจีนมาขายในสยาม โดยไม่เสียอากรสุรา จนทำให้ต้องส่งผู้แทนของ สยามไปเจรจาที่ปารีส สำหรับสมเด็จพระยามหาศรีสุริยวงศ์นั้น ปรากฏตลอดมาว่าทรง ได้รับผลประโยชน์จากผลกำไรของการเก็บภาษีอากร พระองค์ทรงเป็นผู้หนึ่งที่ต่อต้านการ ปฏิรูปการเก็บเงินรายได้ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว²

ส่วนเกินที่รัฐบาลได้รับในรูปเงินช่วยราชการแผ่นดิน หรือรัฐูปการ นับจาก พ.ศ. 2448 - 2474 รัฐบาลเก็บจากประชาชนได้เฉลี่ยปีละ 7,598,657.15 บาท ส่วนภาษี ที่ดินนับจาก พ.ศ. 2448 - 2474 เก็บได้เฉลี่ยปีละ 8,799,784.33 บาท³ เงินช่วย ราชการแผ่นดินและภาษีที่ดิน แสดงให้เห็นถึงลักษณะการใช้อำนาจ รัฐบาลเก็บส่วนเกินจาก แรงงานและผลผลิต เป็นตัวชี้ลักษณะสังคมว่าอยู่ในขั้นใด ช่วงเวลาดังกล่าวนั้น ผู้ที่มีอำนาจ เก็บภาษีทั้งสองประการ จะได้มาซึ่งการได้ภาษีอากรชนิดอื่น ๆ ควบ นับแต่ปี พ.ศ. 2398 อันเป็นจุดเริ่มต้นของการมีสัมพันธภาพกับต่างประเทศ ระบบเศรษฐกิจหลังจากที่ได้เปิด

¹ กาญจนี สมเกียรติกุล แปลจากกงสุลนอกซ์ กับวิกฤตการณ์วังหน้า ปี ค.ศ. 1874 - 1875 (Knox and the front Palace crisis Bangkok 1874 - 75) ของแอสตันเลย์ เบดลิงตัน (Stanley Bedlington), จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2518), 65 - 69.

² กาญจนี สมเกียรติกุล, เรื่องเดิม, หน้า 77.

³ ตัวเลขคิดเฉลี่ยนับแต่ พ.ศ. 2448 - 2474 คัดแปลงจากสถิติพยากรณ์รายปี พ.ศ. 2480 - 2481.

ประเทศค้าขายเสรีกับต่างประเทศแล้ว ได้มีปัจจัยการผลิตหลังไหลจากต่างประเทศเข้าสู่ประเทศไทย ปัจจัยที่ว่านี้ ได้แก่ เงินทุน แรงงาน และการจัดการ ในด้านแรงงาน ได้มีการส่งกรรมกรโดยเฉพาะคนจีนจากต่างประเทศด้วย มีการนำเงินมาลงทุนเพื่อเปิดทรัพยากรของประเทศ เพื่อส่งไปขายต่างประเทศ ถ้ามองในแง่ประโยชน์ที่ได้รับจากการผลิต และกระส่งสินค้าไปขายต่างประเทศทุก ๆ ปีแล้ว ผลประโยชน์ตกอยู่ในวงจำกัด ทั้งนี้เพราะเงินทุนและปัจจัยการผลิตส่วนใหญ่เป็นของชาวต่างประเทศ ซึ่งผลตอบแทนจะถูกส่งกลับในรูปเงินปันผล หรือเงินช่วยเหลือครอบครัวของชาวต่างดาว ฉะนั้น จึงทำให้เงินลงทุนภายในประเทศมีจำกัด

ตามรายงานของที่ปรึกษาการคลังเกี่ยวกับงบประมาณแผ่นดิน พ.ศ. 2468 - 2469 (ค.ศ. 1925 - 1926) มีข้อความว่า ใน พ.ศ. 2457 (ค.ศ. 1914) ชาวจีนในเมืองไทยส่งเงินออกไปเมืองจีนเป็นจำนวนถึง 126 ล้านบาท (13 บาทต่อ 1 ปอนด์) ในขณะที่รายจ่ายทั้งสิ้น (Total Expenditure) ของรัฐเป็นเงินเพียง 62,977,843 ล้านบาทเท่านั้น¹ แม้กระทั่งในช่วงหลังปี พ.ศ. 2475 แล้วก็ตาม ก็ยังมีการส่งเงินออกนอกประเทศอีก คือนับแต่ช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2433 - 2484 ชาวจีนในเมืองไทยส่งเงินกลับไปประเทศของตนเป็นจำนวนรวม 1,250 ล้านบาท ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับจำนวนเงินที่รัฐบาลได้ใช้จ่ายไปเพื่อกิจการสาธารณูปโภค เช่น การชลประทาน การรถไฟ ในช่วงระยะเวลาเดียวกัน มีจำนวนรวมเพียง 250 ล้านบาท จึงน่าจะถือได้ว่า การที่ชาวต่างประเทศที่มาทำการค้าอยู่ในเมืองไทย ส่งเงินออกไปนอกประเทศเป็นจำนวนมาก ทำให้เงินออกของประเทศรั่วไหล และถือได้ว่าเป็นการทำลายการลงทุนของประเทศ² และถือได้ว่าการรั่วไหลของเงินออมเป็นสาเหตุอันหนึ่งที่ทำให้พลังการผลิตขยายตัวช้า เทคนิคการผลิตและการใช้เครื่องมือในการผลิตจึงไม่พัฒนาเท่าที่ควรในภาคเศรษฐกิจของชาวไทยแท้ ๆ

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เรื่องเดิม, หน้า 582.

² นิตยา มาพึ่งพงศ์, คำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย ตอนพื้นฐานทางเศรษฐกิจของไทย ปีการศึกษา 2517, หน้า 16 - 17.

2.4 การต่อสู้ระหว่างชนชั้นภายในระบบ

ประวัติศาสตร์แต่ละยุคจะมีแบบวิธีการผลิตทางเศรษฐกิจ และแบบการแลกเปลี่ยนอยู่เสมอ และสิ่งนี้จะเป็นรากฐานทำให้เกิดการจัดตั้งองค์การทางสังคม ซึ่งก็คือประวัติศาสตร์ทางการเมืองและทางปัญญาของยุคนั้น จากพื้นฐานดังกล่าวนี้ ซึ่งจะสามารถอธิบายประวัติศาสตร์ได้ ผลที่ตามมาก็คือ ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ (นับตั้งแต่การสลายตัวของสังคมเผ่าชนโบราณ ซึ่งถือครองที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมกัน) เป็นประวัติการต่อสู้ระหว่างชนชั้น เป็นการตอบโต้ระหว่างชนชั้นที่เอาเปรียบและถูกเอาเปรียบ ชนชั้นปกครองและชนชั้นที่ถูกกดขี่¹ หรือนัยหนึ่ง ชนชั้นที่กดขี่และถูกกดขี่ ต่างอยู่ในฐานะตรงกันข้ามซึ่งกันและกัน และดำเนินการต่อสู้ บางครั้งไม่ปรากฏชัด บางครั้งซ่อนเร้น โดยไม่หยุดยั้ง²

มนุษย์มีความสัมพันธ์กับปัจจัยการผลิตที่แตกต่างกันสองแบบ คนหนึ่งมีกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิต อีกกลุ่มหนึ่งไม่มี ความสัมพันธ์สองแบบนี้ได้เป็นตัวการแบ่งแยกมนุษย์ในสังคมออกเป็นสองประเภท ซึ่งมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจขัดแย้งกัน มนุษย์ประเภทแรกได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการใช้แรงงานของมนุษย์ประเภทหลัง การต่อสู้ของมนุษย์สองประเภทนี้มีหลายรูปแบบหลายแบบ คือ การต่อสู้ทางอำนาจความคิด การต่อสู้ทางเศรษฐกิจและการต่อสู้ทางการเมือง เช่น

ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มีการต่อสู้ในรูปแบบหนึ่ง คือ ชนชั้นที่ถูกเอาเปรียบนักกันหน้เจ้านาย คือ ในรัชสมัยรัชกาลที่ 2 เป็นการนัดหมายกันยกพวกหน้ เรียกว่า "ข้าหน้เจ้าบ่าวหน้นาย" บรรดาพวกไพร่ พวกทาส นัดหมายกันหลบหน้เป็นการใหญ่ เข้าไปซุกซ่อนอยู่ตามป่าเขา เพื่อให้พ้นจากความทารุณโหดร้ายของพวกเจ้านาย ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สั่งกรมการอาเภอให้ประกาศเรียกพวกข้าหน้เจ้าบ่าวหน้นายนั้น ให้กลับเข้ามาเสียโดยดี จะภาคทัณฑ์ยกโทษให้ และจะลดอัตราเช่าเดือนให้หน่อยลง

¹ Marx and Engels, op.cit., pp. 162 - 63 (Communist Manifesto).

² Ibid., p. 79.

กึ่งพระราชกำหนดของพระอัยการ ซึ่งออกเมื่อวันอาทิตย์ ขึ้น 6 ค่ำ เดือน
 อ้าย ปีมะเมีย โทศก จุลศักราช 1172 ตรงกับพุทธศักราช 2353 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แห่งกรุงรัตนโกสินทร์¹ ความตอนหนึ่งว่า "...ให้เจ้าเมือง
 กรมการสั่งแขวง นายบ้าน นายอำเภอ ประกาศป่าวร้อง บรรดาข้าหมื่นเจ้ามาวหนึ่นนาย
 ไพรหลวง สมกำลัง ทาสชะเลย ทาสสินไฉ่ ที่ซุกซ่อนอยู่ ณ ป่าคองจันทน์ ให้เข้ามาหาบุญนาย
 เกิมจงก็ จะพระราชทานโทษทัณฑ์ครั้งหนึ่ง...ถ้าจะแวกบรรดาอพยพหลบหนีทั้งปวง จะเอา
 ป่าเป็นที่พัก คือกิ่งซีกขวาง มิเข้ามาสวามิภักดิ์โดยคี่ มีอยู่ ณ แขวงเมืองโค ก็ให้เจ้ากรม-
 การเมืองนั้น จักกองทัพออกตีคึดตามจับเอาตัวบุตรภริยามาใส่ตะรางเสียให้สิ้นเชิง...อนึ่ง
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ว่าพวกไพร่หลวงทั้งปวงนั้น ใครได้รับราชการเหนื่อยยากตราก
 ตรำมาหลายปี ครั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จปราบคาภิเชกใหม่ ทรงพระ-
 มหากษัตริย์ล้นเกล้าฯ ให้เข้ามารับราชการแต่เดือนหนึ่ง ให้ออกไปหาหากินอยู่สามเดือน..."

การต่อสู้ระหว่างชนชั้นอีกกรณีหนึ่ง คือ ชนดงเมืองแพะ การชกครั้งนี้
 เกิดขึ้นเมื่อเวลาเช้าตรู่วันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2445 คณะกรรมการ ไทส่วนคนเหตุ
 ของชนดงเมืองแพะ คนพบว่า เจ้านายเมืองแพะ เจ้าเมืองลำปาง และราษฎรเมือง
 แพะ มีความสัมพันธ์ กับชนดงเมืองอยู่ควยไม่มากนักน้อย สาเหตุที่ราษฎรเมืองแพะประพฤติ
 เช่นนี้ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในกระทรวงมหาดไทยสมัยนั้นผู้หนึ่งวิเคราะห์ไว้ว่า ราษฎรเมือง
 แพะช่วยเงินอุดหนุนข้าราชการไปสังหาร เพราะเหตุสามประการ คือ ประการที่หนึ่ง
 เพราะข้าราชการไปตั้งเก็บเงินแทนเกณฑ์ ซ่อนพวกที่อยู่ไกลเคียงเคยถูกเกณฑ์มาก บางที
 จะชอบใจ แต่พวกที่อยู่ทางเวียง แต่เดิมไม่มีใครต้องถูกเกณฑ์ มาต้องเสียเงินแทนเกณฑ์
 จึงรู้สึกเคืองครอน ประการที่สอง การเกณฑ์ขอแรงทำถนนหนทาง ราษฎรที่เสียเงินเข้าใจ
 ว่าจะพ้นกะเกณฑ์แล้ว ครั้นถูกขอแรงเข้าควย ก็เห็นว่าเรา (เรา หมายถึงรัฐบาล-ผู้เขียน)
 พุกไม่จริง หลอกเอาทั้งเงิน เอาทั้งแรงควย ประการที่สาม เพราะนายแขวง (นายอำเภอ)

¹ กฎว่าควยไพร่สมกำลัง แลเลขหัวเมือง จ.ศ. 1172, ประชุมกฎหมายประจำศก
 เล่ม 4, หน้า 30 - 31.

ที่ออกไปอยู่ตามแขวง ไม่รู้จักเอาใจราษฎร ไปบังคับการกวาดขันเอาตามแบบแผนนัก ราษฎร จึงเกิดเกลียดชัง ข้าราชการชั้นสูงในกระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้นผู้หนึ่งกล่าวว่า ...ทาง ที่จะแก้ไขต่อไปนั้น เงินเกณฑ์ทองคงเก็บ แต่ต้องกะการเกณฑ์ให้ราษฎรเห็นว่าเราพอจริง และที่สุด ต้องกำชับพวกที่เป็นข้าหลวง และนายแขวง ให้รู้จักเอาใจราษฎรบ้าง อย่าให้ ราษฎรรู้สึกความเคียดรอนที่เราบังคับบัญชาหนัก การจึงจะเรียบร้อยตลอดไป¹

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น 7 เมืองเหนือนับได้ว่า มีบทบาทอันสำคัญต่อ การบริหารภาษีอากรในสมัยนี้เป็นอย่างมาก ได้แก่ เมืองพิษณุโลก พิษณุโลก พิษณุ สวรรคโลก สุโขทัย ตาก กำแพงเพชร ปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุแทบทุกปีว่า ราษฎรในเขต 7 เมือง เหนือ มักชักชวนไม่ยอมชำระเงินภาษีอากร ทำให้ทางรัฐบาลต้องประสบปัญหายุ่งยากใน การจัดเก็บภาษีอากรอยู่ตลอดเวลา อุปสรรคในการจัดเก็บพอสรุปได้ว่า ประการแรก ประ- ชาสชนชั้นค้ายินไม่ยอมชำระเงินค่าภาษีอากรแก่เจ้าภาษีนายอากร เมื่อนำเก็บ ประการที่สอง เจ้าเมืองกรมการเมือง ตลอดจนเจ้าหน้าที่ซึ่งเกี่ยวข้อง เช่น กำนัน ไม่คอยให้ความร่วมมือ กับเจ้าหน้าทีนายอากรในการจัดเก็บ ประการที่สาม ข้าหลวงของรัฐบาล ซึ่งได้รับการแต่งตั้งไม่ขึ้นมาจัดเก็บ ทำการฉ้อราษฎ์บังหลวงเสียเอง²

กรณีขบถผู้มีบุญภาคอีสาน เกิดขึ้นในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่ออังกฤษและฝรั่งเศส กำลังคุกคามภูมิภาคแถบนี้ อำนาจของรัฐบาลไทยอ่อนแอในภาคอีสาน ฝรั่งเศสได้ยึดครอง เขมรและหัวเมืองลาวไว้หลายแห่ง และแผนการปกครองของตนเข้าไปทางค่านรัฐบาลไทยที่ กรุงเทพฯ ก็พยายามคว่ำงอำนาจปกครองของตนเอง ลักษณะแต่งตั้งข้าหลวงและข้าราชการ ส่วนกลางไปคอยกำชับ แทรกแซงในการปกครองท้องถิ่นมากขึ้น

1 เคช บุณนาค, "ขบถเงี้ยวเมืองแพร่" ร.ศ. 121 "สังคมนาสาครวิทัศน์" ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 2511, 68 - 77.

2 สมคิด ศรีสิงห์ "ภาษีอากร 7 เมืองเหนือ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น บทความ ทางวิชาสาสน์อาจารย์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรจน์ พิษณุโลก (พระนคร : โรงพิมพ์ พิษเนศ, 2517) หน้า 146.

รัฐบาลกลางได้จัดรูปแบบกำหนดหน้าที่ต่าง ๆ ในการบริหารท้องถิ่น และจัดการบริหารทางการศาลและการเงินในหัวเมืองต่าง ๆ ต่อมาใน พ.ศ. 2442 เสนาบดีบริหารกระทรวงมหาดไทย ได้จัดตั้งระบบเทศบาลขึ้นปกครองหัวเมือง ซึ่งได้จัดวิธีการบริหารขึ้นภายในการควบคุมทางราชการของรัฐบาลกลาง จึงมีผลให้ยกเลิกการส่งบรรณาการเสียในปีนั้นเอง และข้าหลวงในภาคอีสานก็ได้จัดตั้งการเก็บภาษีจากชายฉกรรจ์คนละ 4 บาท ซึ่งรายได้นี้เข้ามาสู่พระคลังหลวงร้อยละ 38 ตกอยู่แก่ฝ่ายปกครองท้องถิ่นของคนไทยร้อยละ 59 ส่วนอีกร้อยละ 3 ตกอยู่กับขุนนางชั้นผู้น้อย¹ ชาวนาในภาคอีสานของไทยและที่ประเทศลาวในปัจจุบัน จึงถูกกดขี่เพิ่มขึ้นเป็นสามชั้น คือ จากขุนนางศักดินาจากท้องถิ่น จากกรุงเทพฯ และจากฝรั่งเศส คงจะเห็นได้จากการค้าขาย วิวักขาย ซึ่งเป็นกิจการเศรษฐกิจสำคัญของคนในแถบนี้มาแต่เดิม ก็กลับตกต่ำลงมาก เนื่องจากนอกจากจะถูกผูกครองในท้องถิ่นทำการขูดรีดเก็บภาษีอย่างที่เคยทำมาแล้ว ยังจะต้องเสียภาษีและทำการขูดรีดตามกฎหมายที่ข้าราชการจากกรุงเทพฯ และทางฝรั่งเศสเป็นผู้กำหนด ยิ่งกว่านั้น ในระยะนั้น การทำนาในภาคอีสานก็ไม่ค่อยผลดีต่อกันมาหลายปี ชาวนาในภาคนี้จึงประสบความอดอยาก หิวโหย แต่ผู้ปกครองไม่สนใจ ในสังคมตะวันออก การต่อสู้ การประท้วงของชาวนาในรูปแบบต่าง ๆ ก็มักจะถูกมองในแง่อื่น ๆ เช่น พวกผีบุญทางภาคอีสาน พ.ศ. 2442 - 2445 นั้น นักประวัติศาสตร์สมัยหนึ่งมองพวกผีบุญว่าเป็นพวกคนบ้าและพวกหลอกลวง ชาวบ้านกับไสยศาสตร์หรือความหวังอื่น ๆ เช่น การเก็บกรวดหินไว้เพื่อให้เป็นเงินทอง หรือการทำนายถึงความยุ่งยากทางเศรษฐกิจและสังคม หากนักประวัติศาสตร์จะมองจากสภาพความขัดแย้งในเวลานั้น จะเห็นว่าขบวนการประชาชนของเหล่าผีบุญนั้น เกิดขึ้นมาได้ด้วยความเสื่อมโทรมทางภาวะเศรษฐกิจแห่งราษฎร เกิดความเดือดร้อนไม่สามารถหากำไรเลี้ยงตัวเองได้จากการขายผลผลิตทางกลีกรรม ค่าแรงงานบนพื้นนาต่ำ และทางราชการในสมัยพระบรมวงศ์เชอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เรียกเก็บภาษี ค่า

¹ ยุกา ชุมจันทร์ "ขบถผีบุญ ค.ศ. 1901 - 1902" จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 4 (กรกฎาคม, 2518), 97.

ราชการ กับประชาชนเพิ่มขึ้น การปรับปรุงมณฑลภาคอีสานใหม่ทำให้ระบบการเมือง การปกครองในภาคนั้น เกิดความระส่ำระสาย ขบวนการผู้บุฎเกิดจากความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และรวบรวมประชาชนได้เป็นจำนวนมาก ด้วยวิธีการโฆษณาชวนเชื่อ ทางราชการ ประมวลว่า ขบวนการประชาชนผู้บุฎนี้มีสมาชิกไม่ต่ำกว่า 8,000 คน¹ การนัดหมายยกพวกหนีของไพร่และทาสในรัชสมัยรัชกาลที่ 2 ขบถเงี้ยวเมืองแพะ พ.ศ. 2445 การซัดขึ้นไม่ยอมเสียดินของ 7 หัวเมือง และขบถผู้บุฎภาคอีสาน เป็นปฏิกริยาที่แสดงออกถึงความไม่สามารถจะออกค้ำคองการเก็บภาษีของรัฐบาลทั้งสิ้น ซึ่งเขาเห็นไม่เป็นธรรมดา แต่ปฏิกริยาเหล่านี้ถูกรัฐบาลสมัยนั้นแก้ไข และปราบปรามให้สงบลงด้วยอำนาจที่เข้มแข็ง

3. โครงสร้างส่วนบนก่อน พ.ศ. 2475

โครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคม เป็นรากฐานก่อให้เกิดความสัมพันธ์อย่างอื่นทางสังคม ได้แก่ ความคิด และสถาบันต่าง ๆ เช่น แนวคิดทางการเมือง กฎหมาย ปรัชญา และศาสนาอื่น ๆ รวมทั้งองค์การจັดตั้ง เช่น รัฐ พรรคการเมือง ซึ่งเกิดบนรากฐานหนึ่ง ๆ ประกอบเข้าเป็นโครงสร้างส่วนบน

3.1 รัฐและอำนาจทางการเมือง

เองเกล² กล่าวว่า รัฐไม่ใช่อำนาจที่มานอกสังคม แต่เป็นผลจากภายในสังคมเอง เมื่อสังคมพัฒนาถึงลำดับขั้นที่มีชนชั้นขัดแย้งแบ่งผลประโยชน์กัน เพื่อที่จะยุติการขัดแย้งต่อสู้ระหว่างชนชั้น จึงเกิดสถาบันรัฐขึ้น รัฐจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในสังคม เพราะรัฐที่เกิดขึ้นแล้วก็ปรากฏากลับเป็นนายของสังคม แปลกหน้า เป็นศัตรูของสังคม เพราะรัฐที่เกิดขึ้นจะเป็นรัฐของชนชั้นที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจสูงสุดเสมอ และโดยการใช้กลไกของรัฐในขั้นนี้ ก็จะกลายเป็นชนชั้นที่มีอำนาจการเมืองสูงสุดด้วย กคชนชั้นที่ถูกขูดรีดไม่ให้เงยขึ้นมาได้ คั้งนั้น

¹ ชัยสิริ สมุทวณิช "ขบถชาวนา - ขบถประชาชน" สิทธิเสรีภาพ วารสารรายเดือน ของสหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน ปีที่ 1 ฉบับที่ 1, (2517), 5.

² ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง (กักสำเนา), หน้า 101.

เองเถด จึงกล่าวว่า รัฐของเจ้าของทาส ก็มีไว้เพื่อกกดพวกทาส เช่นเดียวกับที่รัฐศักดินา เป็นองค์กรของพวกเจ้านายขุนนาง ทำหน้าที่กดพวกไพร่ชาวนา และรัฐสมัยใหม่ก็คือเครื่องมือของนายทุน กดพวกกรรมกร เองเถด กล่าวว่า แม้รัฐประชาธิปไตยปัจจุบัน ก็เป็นเครื่องมือของนายทุน เพราะในรัฐประชาธิปไตยปัจจุบันมีความบังคับ ความเป็นเจ้าของทรัพย์สินสมบัติ จะทำให้มีอำนาจทางการเมืองควยแน่นอน ตามความคิด มาร์กซีส รัฐจึงไม่ใช่สถาบันที่เป็นกลางที่จะคอยประนีประนอมความขัดแย้งในสังคมตามความคิดของพวกเสรีนิยม แต่เป็นสถาบันของชนชั้นเจ้าของปัจจัยการผลิต เพื่อบราบปรามการต่อสู้ขัดแย้งของผู้ใช้แรงงาน

อำนาจทางการเมือง ตามที่เรียกกันนั้น เป็นอำนาจที่จัดตั้งขึ้นของชนชั้นหนึ่ง สำหรับกดขี่อีกชนชั้นหนึ่ง¹

การเมืองในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฐานะขององค์พระมหากษัตริย์อยู่ในตำแหน่งสูงสุด และระเบียบบริหารนั้น พระมหากษัตริย์ยอมถือนิราชอำนาจสิทธิขาด เมื่อมีพระราชกิจที่จะต้องดำเนินการตามระเบียบราชการ ก็มีพระบรมราชโองการคำสั่งสั่งอรรถมหาเสนาบดี ๆ สั่งต่อมายังเสนาบดีจตุสดมภ์ เป็นชั้น ๆ ตามลำดับ แม้องค์พระมหากษัตริย์จะทรงยึดมั่นในทศพิธราชธรรมในการปฏิบัติพระองค์ อย่างไรก็ตาม การปกครองของไทยแบบสมบูรณาญาสิทธิราชแต่โบราณถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระราชอำนาจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจแต่ผู้เดียว เป็นการปกครองแบบจารีตประเพณีที่เคยปฏิบัติสืบกันมา พระมหากษัตริย์เป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุด มีได้แบ่งแยกให้ออกต่างหากจากกัน นอกจากพระมหากษัตริย์² ลักษณะการขึ้นครองราชย์ของพระองค์ ทรงมี "เอนกชนนิกโรสโมสรสมบัติ" ซึ่งแปลว่า ประชาชนรวมกันตั้งขึ้น คือถือว่าที่ประชุมนี้เป็นตัวแทนของมหาชน..."³ ระหว่างที่พระองค์บริหารราชการแผ่นดินนั้น ใน

¹ Marx and Engel, op. cit., p. 105. (The Communist Manifesto)

² เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์, ปฏิวัติ 2475 (พระนคร : บริษัทผดุงพิทยา จำกัด, 2514), หน้า 34.

³ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เรื่องเดิม, หน้า 573.

ตอนต้นของการครองราชย์ ทรงมีพระประสงค์จะจำกัดอำนาจของพระองค์เอง มีภารกิจ
สภาปรีวีเคาน์ซิล เป็นสภารองลงมาจากรุ่นซิลออฟสเตท ในพระราชบัญญัติเคาน์ซิลออฟ-
สเตท คือที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน¹ "ทรงมีพระราชดำริให้ทรงประกาศตั้งเคาน์ซิลออฟ-
สเตทที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน เพื่อจะให้ช่วยคิดราชการแผ่นดิน" พระราชบัญญัติปรีวีเคาน์ซิล
คือ ที่ปรึกษาในพระองค์² ทรงเลือกจัดสรรพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาท
ผู้ใหญ่ผู้น้อย ตามแต่จะทรงเห็นสมควรขึ้นไว้เป็นปรีวีเคาน์ซิล สำหรับปรึกษาราชการใน
พระองค์ ต้องรับตำแหน่งที่อยู่จนสิ้นแผ่นดิน และมีกำหนดอยู่ได้อีก 6 เดือน จึงต้องขาดจากที่
ปรึกษาในพระองค์หมด เรื่องราวอันใดที่นำเข้ามาปรึกษาในปรีวีเคาน์ซิลแล้ว หากลงมติ
เป็นประการใด จะต้องนำเสนอต่อเคาน์ซิลออฟสเตทอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้เคาน์ซิลออฟสเตท
พิจารณา เพื่อนำเสนอต่อสภาเสนาบดีอีกทอดหนึ่ง ข้อตกลงของที่ประชุมรัฐมนตรีสภา จะ
ต้องนำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา (ถ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้ประทับอยู่ด้วย) ถ้า
ได้พระราชทานพระบรมราชานุมัติแล้ว หากเป็นเรื่องสำคัญจะต้องนำปรึกษาเสนาบดีอีกชั้นหนึ่ง
ถ้าไม่สำคัญ "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ลงพระนามประทับพระราชลัญจกร และออกเป็น
กฎหมายได้³ เมื่อพระองค์ตั้งรัฐมนตรีสภา เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2417 นั้น ภาย
หลังที่ตั้งคณะรัฐมนตรีแล้ว ได้มีประกาศในการที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ความตอนหนึ่งว่า⁴

¹ พระราชบัญญัติเคาน์ซิลออฟสเตท คือ ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน จ.ศ. 1236
(พ.ศ. 2417), ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มที่ 8, หน้า 171.

² พระราชบัญญัติ ปรีวีเคาน์ซิล คือ ที่ปรึกษาในพระองค์ จ.ศ. 1236, ประชุม
กฎหมายประจำศก เล่มที่ 8, หน้า 185 - 186

³ ปรีชา สามัคคีธรรม, ปฏิรูปบริหารและการปกครอง, ประชาธิปไตยสมัย ร. 5
(พระนคร : โรงพิมพ์ธงไทย, 2513), หน้า 167 - 171.

⁴ ประกาศการในที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน จ.ศ. 1236, ประชุมกฎหมายประจำศก
เล่มที่ 8, หน้า 269 - 270.

"...การเคาน์ซิล ซึ่งทรงตั้งขึ้นไว้ มีคุณ 2 ประการ ประการที่หนึ่ง ยอมให้ม็อนาจที่จะหยุดหนวง ชักขวางพระเจ้าแผ่นดินได้ คือ การใด ๆ ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงพระราชดำริเป็นการไม่ตองด้วยยุติธรรมราษฎรจะไคความเคือกรอน มีแต่จะเร่งเอาเงินแก่ราษฎรทั้งแผ่นดิน เป็นต้น จนถึงการใด ๆ เล็ก ๆ น้อย ๆ จนถึงพระราชบัญญัติพิกคการขนอนตลาดเป็นที่สุด ที่เป็นฝ่ายข้างเคาน์ซิล จะชักอานาจพระเจ้าแผ่นดิน ก็เจ้าแผ่นดินคนเดียว แลวก็มีเคาน์ซิลบีบคั้นอยูกังนี้ ถึงจะมีอานาจสักเท่าใด จะทำการที่ผิด ๆ กล ๆ โกง ๆ ไปก็ไม่มากนัก...ทานทั้งปวงจะมีความสงสัยวามืออยูกี้ แลวเหตุไคจึงมาตั้งยูให้ชักอานาจตัวคังนี้ ขอให้เขาใจเถิดวามืออยูกี้ ธรรมเนียมไค ซึ่งมีอยูกี้ยวนนี้ ยังเป็นการเคือกรอนแก่ราษฎรเป็นอันมากอยูกี้ ซึ่งตั้งเคาน์ซิลขึ้น ก็เพราะประสงคให้ช่วยอุคหนุน เมือราษฎรซึ่งเป็นโลหิตของแผ่นดินมีความเจริญสุข ไคประกอบการทำมาหากินโดยชอบธรรมค้วยกันแลว บานเมืองก็คองเจริญแ่น..." พระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยูกี้หว ทรงตั้งที่ปรึกษาแผ่นดิน (พ.ร.บ. เคาน์ซิล ออฟสเทท คือ ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน จ.ศ. 1236) ในพระราชปรารภ ทรงกลาววามือคองประกาศตั้งเคาน์ซิลออฟสเทท ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ไว้แต่วันศุกร์ เดือนหก แรมแปดค่ำ ปีจอ ฉศ เพื่อจะให้ช่วยคิกราชการแผ่นดิน ซึ่งจะให้ม็อนาจประโยชนทำนุบำรุงพระนครทั่วพระราชอาณาเขต ให้ราษฎรอยูกี้เย็นเป็นสุข จึงตรา พ.ร.บ. นี้ขึ้นเป็นแบบฉบับ...สืบไป สมาชิกนั้นจะทรงแคงตั้งอยูกี้ นอย 10 นาย อยูกี้มาก 20 นาย เสนาบคมีราชการเกียของหรือไปรคเกล้า ก็เข้าประชุมไค แต่ไม้นับเข้าในจำนวนที่ไคกำหนดไว้นั้น พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็น "เปรสิเคนหัวหน้าประธานาธิบดี" และทรงตั้งที่ปรึกษาในพระองค์ พ.ร.บ. ปรีวีเคาน์ซิล คือ ที่ปรึกษาในพระองค์ พ.ร.บ. ปรีวีเคาน์ซิล ยูเข้าประชุมก็เฉพาะยูที่ไครับจดหมายเชิญ คอมาทรงตั้งรัฐมนตรีสภา มีสมาชิก 12 นาย เป็นเสนาบคหรือยูแทนประเภทหนึ่ง เป็นยูไปรคเกล้าตั้งขึ้นอีกประเภทหนึ่ง (พ.ร.บ. รัฐมนตรี 10 ม.ค. ร.ศ. 113 ยกเลิกเบือ 7 ธ.ค. 75)¹

¹ นายบรรยง มกรากิรมย์, สามกระบแสร (กรุงเทพฯ : ไนระบุแหล่งพิมพ์, 2491), หน้า 149 - 150.

หลวงวิจิตรวาทการ วิจัยงานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ว่า การตั้งรัฐมนตรีสภา ก็เพื่อพยุ้อ่านาจอของกษัตริย์¹ พระสารสาสน์พลชั้นช กลาวถึงพระองค์ ว่า "...พระองค์ท่านก็ไม่ผิดอะไรกับเจ้าแผ่นดินสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของก่อน ๆ คือ ไม่สามารถจะปลัดคนออกจากเส้นของการมีอำนาจอย่างสมบูรณ์ ถึงแม้จะเห็นความสำคัญในการปรับปรุงประเทศไทยในวิทยาการเทคนิคต่าง ๆ ชาวฝรั่ง ชาวตะวันตก แต่ท่านก็เฝ้าฝักใฝ่อยู่ตลอดเวลาว่าจะส่งวอำนาจสมบูรณ์ไว้ได้อย่างไร (เพราะความกลัวว่าจะเป็น) ฝันร้ายอันทำให้ทรงนำความก้าวหน้าในอารยธรรมมาสู่ประเทศ ก็แต่เมื่อความก้าวหน้าเท่านั้น เช่นนี้จะช่วยส่งเสริมและไม่ชักขวางระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของพระองค์..."² เมื่อแรก ๆ ที่รัฐมนตรีสภาเข้ารับตำแหน่ง ก็ทำท่าขยันขันแข็งในการประชุม ร่วมปรึกษาหารือ แต่ครั้นต่อมาบางคนก็ไม่เข้าประชุม บางรายก็เข้าประชุม แต่ไม่ยอมแสดงความคิดเห็น นับได้ว่าสภานี้ทำให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงผิดหวังมิใช่น้อย หลวงวิจิตรวาทการ กล่าวไว้ในหนังสือการเมือง การปกครองของกรุงสยาม ตั้งแต่เมื่อ พ.ศ. 2475 ความว่า³ "...สภาที่ทรงตั้งขึ้นนี้ ก็มีใครช่วยเหลือพระองค์แต่อย่างหนึ่งอย่างใด เพราะในสภาเวลานั้น มีแต่ปากไม่รู้จักพูด จนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเบื่อหน่ายก็เลิกกันไปเอง..." เกี่ยวกับการปกครองแบบรัฐสภา พระองค์ทรงเห็นว่ายังไม่เหมาะสมสำหรับเมืองไทย จะหาสมาชิกรัฐสภาที่สามารถคงได้ไม่กี่คน เมื่อพิจารณาในเวลานั้นแล้ว ประชาชนยังไม่เข้าใจเรื่องรัฐสภาอีกพอ ถ้าเข้ามาในสภาแล้วคงไม่เข้าใจกัน ดังในพระราชธาธิบายเรื่องสามัคคีว่า⁴ "...ถ้าจะตั้งปาลิเมนต์ขึ้นในเมืองไทย เอาความคิดราษฎรเป็นประมาณในเวลานี้ แล้วข้าพเจ้าเชื่อว่าคงไม่ได้จัดการสักสิ่งหนึ่งเป็นแน่แท้ที่เกี่ยว คงจะต้อง

¹ ประพัฒน์ ตริภังค์, งานฉันเคิม, หน้า 601.

² พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เรื่องเคิม, หน้า 546.

³ ประพัฒน์ ตริภังค์, งานฉันเคิม, หน้า 600 - 601.

⁴ พระบรมราชาธิบาย เรื่องสามัคคี, พระราชชนพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางอม ศิริสัมพันธ์ (พระนคร : ชวนพิมพ์, 2511), หน้า 13.

เคียงกันป็นปีเท่านั้น" ในแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พระองค์ทรงเห็นว่า¹ "...เหมือนอย่างถ้าจะมีปาลิเมนต์ จะไม่มีผู้ใดซึ่งสามารถเป็นเมมเบอร์ไค้สักก็คน และโดยว่าจะมีเมมเบอร์เหล่านั้น จะเจรจาการไค้ก็ไม้เข้าใจ ในราชการทั้งปวงไม่มีอันไค้สำเร็จไปไค้ และจะคงซ้าเป็นที่ทวาคหวันของราษฎรผู้ซึ่งไม้เข้าใจเรื่องราวอันไค้...ราษฎรคงจะเชื่อเจ้าแผ่นดินมากกว่าผู้ซึ่งจะมาเป็นเมมเบอร์ออฟปาลิเมนต์ เพราะปกติทุกวันนี้ ราษฎรยอมเชื่อถือเจ้าแผ่นดินว่าเป็นผู้อยู่ในยุติธรรม และเป็นผู้รักไค้ครัดจะห่านุบำรุงราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุขยิ่งกว่าผู้อื่นทั้งสิ้น"

เมื่ออิทธิพลตะวันตกได้เข้ามามีบทบาททางการเมือง การค้า และเศรษฐกิจของประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองให้ประสิทธิภาพยิ่งขึ้น การปฏิรูประบบราชการสมัยนั้น ประสบความสำเร็จในการรวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง การรวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางเช่นนี้ ทำให้ลักษณะการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เค้นชักขึ้น แต่ภายหลังเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่สองใน พ.ศ. 2450 คงจะทรงตระหนักพระราชหฤทัยว่า การปกครองตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นับวันจะพินสมัยเสียแล้ว แม้พระเจ้าแผ่นดินจะสนพระทัยในการปกครองอย่างเช่นพระองค์ แต่อาจจะทรงคิดว่า น่าจะเหมาะกว่า ถ้าพระราชโอรสจะทรงเป็นผู้พระราชทานรัฐธรรมนูญ ก็จะได้เห็นไค้จากพระราชดำริสของพระองค์ ในการประชุมเสนาบดี ณ พระที่นั่งอภินิหาร เมื่อ พ.ศ. 2453 เป็นพระราชดำริสของพระองค์หลังจากที่ตรีสให้กรมหลวงเทวะวงศัวโรปกการ เสนาบดี กระทรวงต่างประเทศ อานรายงานเกี่ยวแก่การปฏิวัติใหญ่ในประเทศจีน ความตอนหนึ่งว่า²

¹ ก.จ.ช., เอกสาร ร. 5 บ 1.4/5, พระราชดำริสรัชกาลที่ 5 ว่าด้วยเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมปกครองราชการแผ่นดิน, (ไม้ทราบวันที่ พ.ศ.) ซึ่งเรื่องนี้ได้มีการพิมพ์แล้วเรียกว่าพระราชดำริสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน - ผู้เขียน

² ว.ช. ประสังสิต, แผ่นดินส่นเค็จพระปกเกล้า (พระนคร : อักษรศาสตร์, 2505), หน้า 44 - 46.

"...ฉันคิดว่า มันเป็นสิ่งถูกต้องของกลุ่มประเทศตะวันออกที่จะปกครองบ้านเมืองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชต่อไปไม่ได้แล้ว เราจะต้องตั้งปาลีเมนต์...และให้คอนสตีติวชัน...แก่ราษฎร เขาฉลาดพอที่จะปกครองตัวเองได้หรือยังละ ฉันไม่อยากเห็นแผ่นดินไทยลงไปค่ายเลือดอย่างเมืองจีนเลย...เราก็ไม่บังคับว่าจะยึดการปกครองแบบนี้ให้ถาวรต่อไปเลย ฉันรู้สึกเป็นห่วงว่า หากสิ้นบุญฉันลงเมื่อใด อันตรายจะมีแก่ราชบัลลังก์ของลูกวชิราวุธ เหตุนั้น ฉันจะสละราชสมบัติยกราชบัลลังก์ให้แก่ลูกวชิราวุธ ในคราวทำแซยัคครบรอบ 60 ปี ซึ่งเป็นเวลาที่จะพึงอีก 3 ปีข้างหน้า...ฉันจะให้ลูกวชิราวุธ มอบของขวัญแก่พลเมืองในทันทีที่โค่นสละราชบัลลังก์ กล่าวคือ ฉันจะให้เขาให้ปาลีเมนต์ และคอนสตีติวชันอีก 3 ปีเท่านั้น คงไม่ช้านักมิใช่หรือ..."

ในตอนหนึ่งของพระราชดำรัสตอบรับการขึ้นครองราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า "...ข้าพเจ้ามีภารกิจสำคัญซึ่งได้รับมอบจากสมเด็จพระชนกนาถ ประการหนึ่งคือ การมีคอนสตีติวเตชัน และปาลีเมนต์ ซึ่งพระองค์ได้วางลูทางรัฐประศาสน์นโยบายไว้แล้ว เมื่อพลเมืองของเรามีความรู้สึกพร้อมเมื่อใด ข้าพเจ้าจะรีบปฏิบัติตามพระกระแสรับสั่งของสมเด็จพระชนกนาถทันที ข้าพเจ้าขอฝากเรื่องปาลีเมนต์ไว้แก่คณะเสนาบดีด้วย กาลเวลาและความเหมาะสมนั้นเป็นเรื่องสำคัญ"¹ แต่เนื่องจากทรงเห็นความไม่พร้อมของประชาชนในประเทศ ในการที่จะให้มีรัฐธรรมนูญ และการมีรัฐสภา ซึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขความพร้อมของประชาชนในประเทศ อย่างไรก็ตาม เงื่อนไขเหล่านี้ก็ไม่ใช่จางชัคว่ามีความหมายประการใด จึงไม่ใคร่ระบุวันและเวลาที่แน่นอน แต่กระนั้นก็มีข้อนำสังเกตุอยู่ว่า ในพระบรมนามาภิไธย รัชกาลที่ 6 ทรงมีบรมชนกาศิรสมมติ คือ พ่อท่านตั้งนั่นเอง ซึ่งผิดกับรัชสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ซึ่งทรงมี "มหาชนนิกรสโมสรสมมติ" และรัชกาลที่ 5 ทรงมี "เอนกชนนิกรสโมสรสมมติ" ทั้งสองประการแปลว่าประชาชนรวมกันเลือกตั้งขึ้น คือถือว่าที่ประชุมนี้เป็นตัวแทนมหาชน² สมเด็จพระเจ้าจักรพงษ์ (สมเด็จพระ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55 - 56.

² พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เรื่องเดิม, หน้า 573.

เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ) ทรงรู้สึกว่าการปกครองระบบสมบูรณาญาสิทธิราช หรือการปกครองอย่างพอกับลูกเช่นนี้ พระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชภาระรับผิดชอบมากเกินไป แต่พระองค์เดียว จึงทรงเป็นเป้าสำคัญที่จะถูกโจมตี การจะจับและปราบปรามผู้ผิดและลงโทษขณะนั้น ก็เป็นของพินสมัยเสียแล้ว เจ้าฟ้าจักรพงษ์ทูลแนะนำว่า ควรมีรัฐมนตรีสภา (Legislative Council) เช่นที่พระเจ้าจulesอมเกล้า รัชกาลที่ 5 ทรงทำนั้นเป็นสิ่งที่มิประโยชน์ โดยพระมหากษัตริย์แต่งตั้งนายกรัฐมนตรีสภา และรัฐมนตรีสภา โดยรัฐมนตรีสภาจะมีสิทธิตรวจร่างพระราชบัญญัติทุกฉบับ สมาชิกทุกคนมีสิทธิจะตั้งกระทู้ถามเสนาบดีได้ และในการประชุมรัฐมนตรีสภานั้น ควรให้ประชาชนเข้าฟังได้ และให้หนังสือพิมพ์ทำรายงานลงได้ ประชาชนจะได้ทราบว่าเสนาบดีคนไหนผิดพลาค ไม่ถือว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงรับผิดชอบอยู่แต่พระองค์เดียว ในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงตอบพระอนุชา มีความสำคัญว่า พระองค์ทรงเลื่อมใสในระบอบรัฐธรรมนูญ เพราะพระองค์ทรงศึกษามาจากอังกฤษ แต่ได้รับคำแนะนำจากผู้ใหญ่ในระหว่างคนไทย และที่ปรึกษาราชการทั้งอังกฤษและอเมริกัน ว่าประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจที่จะออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนในรัฐสภา ซึ่งจะเป็นการทำอย่างครั้ง ๆ คราว ๆ จะไม่เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติ ถ้าหากจะทรงตั้งสมาชิกรัฐมนตรีสภา ก็ทรงเกรงว่าทรงแต่งตั้งคนใกล้ชิด ซึ่งถ้าประชาชนไม่พร้อมจริง ๆ ก็ไม่ควรให้มีรัฐธรรมนูญ¹ จะเห็นว่า คุณลักษณะที่ไม่ใช่รูปแบบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์พอ เพราะอำนาจสูงสุดยังเป็นของพระมหากษัตริย์ อำนาจที่ให้แก่นครภีบาลนั้น เป็นเพียงอำนาจในกิจการบางอย่าง และอำนาจที่มอบให้พระมหากษัตริย์มีสิทธิออกถอนได้ ดังปรากฏในปรารภกรณีของธรรมนูญลักษณะการปกครองคณะนครภีบาล (คุณลักษณะ)² พระพุทธศักราช 2461 ความสำคัญว่า "ธรรมนูญลักษณะปกครองคณะนครภีบาลนี้ เป็นกำหนดอำนาจอันพระราชทานแก่ชาวคุณลักษณะนี้ให้มีเสียงแลโอกาสแสดงความคิดเห็น ในวิธีจัดการ

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 625 - 629.

2 เสถียร พันธรั้งษ์, พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าฟ้าเพชรรัตน (พระนคร : เทพนิมิตการพิมพ์, 2513), หน้า 154.

ปกครองตนเองในกิจการบางอย่าง ส่วนอำนาจในกิจการแผนกใดซึ่งยังมีใ้ทรงพระกรุณา
 ประสิทธิ์ประสาทให้ ก็ย่อมคงอยู่ในรัฐบาลกลาง ซึ่งมียอความอยู่ในองค์พระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัว อำนาจอันคงอยู่ในรัฐบาลกลางนี้ แม้ทรงพระราชดำริเห็นสมควรจะพระ
 ราชทานเพิ่มให้แก่คณะนครภิบาลคฤหาสน์อีกเมื่อใด อย่างไร ก็จะได้ทรงพระกรุณาพระราช
 ทานต่อไปตามกาลสมัยที่ทรงพระราชดำริเห็นสมควรแก่สถิติและภูมิธรรมของคน อีกนัยหนึ่ง
 อำนาจกิจการในแผนกใด ซึ่งได้ทรงพระกรุณาประสาทให้แล้ว แต่มาปรากฏภายหลังว่า
 อำนาจเช่นนั้น ๆ ยังมีสมควรได้ โดยยังมีรู้จักใช้ที่ก็ หรือโดยประการอื่น ๆ ก็ดี ก็จะได้
 ทรงพระกรุณาเลิกถอนหรือแก้ไข เพื่อประโยชน์และความดำรงอยู่ด้วยกันแห่งมหาชนหมู่ใหญ่.."
 และกิจการใดที่นครภิบาลจะจัดต้องได้รับความเห็นชอบจากพระมหากษัตริย์เสียก่อน ดังมาตรา
 ที่ 4 "...การแผนกใด ซึ่งบังคับไว้ว่านครภิบาลจะจัดไปได้ แต่เมื่อได้รับอนุมัติจากกระ
 ทรวงทบวงกรม ผู้เป็นเจ้าของที่คือ รัฐบาลกลางนั้น เพ่งความถึงพระบรมราชานุมัติ ใน
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นยอดแห่งรัฐบาล.." ¹ ดังนั้น คฤหาสน์จึงมีลักษณะ
 เพียงส่งเสริมการปกครองแบบประชาธิปไตยในแง่ผู้ปกครอง หรือนครภิบาลจะต้องได้รับ
 เลือกรากษัตริย์ จริ่งอยู่ อำนาจของนครภิบาลได้รับจากรากษัตริย์ แต่ขณะเดียวกัน พระมหา
 กษัตริย์ก็มีอำนาจเหนือนครภิบาล เนื่องจากต้องมีพระบรมราชานุมัติในกิจการใดกิจการหนึ่ง
 เพราะฉะนั้น เมื่อมีความขัดแย้งระหว่างพระมหากษัตริย์และรากษัตริย์แล้ว อำนาจของพระมหา
 กษัตริย์จะถือเป็นเด็ดขาด ถึงแม้ว่าพระองค์จะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชนก็จริง
 แต่รัฐธรรมนูญฉบับนั้น ก็คงจะมีแนวโน้มสงวนอำนาจไว้แก่พระมหากษัตริย์เกือบจะสมบูรณ์ ซึ่ง
 การตั้งคฤหาสน์ อาจจะเป็นก้าวแรกของการเตรียมให้ประชาชนได้ฝึกฝน และเรียนรู้เป็น
 ขึ้น ๆ ตามระบอบประชาธิปไตย ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสในวันเปิดศาลารัฐบาลคฤหา
 สน์ว่า "...การงานฝ่ายรัฐบาล และฝ่ายนครภิบาล ก็ถ่ายแบบมาจากของเป็นจริงทั้งนั้น
 วิชาการที่ดำเนินไปนี้ เป็นการทดลองว่าจะจะเป็นประโยชน์ได้เพียงใด เพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับ
 ชนานี้ให้แน่ชัดเสียก่อน วิธีการดำเนินการในธานีเล็ก ๆ ของเราเป็นอย่างไร ก็ตั้งใจไว้ว่า

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 156.

จะให้ประเทศสยามได้ทำเช่นเดียวกัน แต่จะให้เป็นการสำเร็จรวดเร็วกว่านี้เล็กน้อย ก็ยังทำไปทีเดียวยังไม่ได้"¹

ตามรายงานการประชุมกรรมการองคมนตรี² เมื่อวันที่ 11 เมษายน พุทธศักราช 2470 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ประทับเป็นประธานการประชุมพระโอรสธิดาทรงเป็นประธาน ความว่า "...พระราชประสงค์ที่องคมนตรี Councillor of State และองคมนตรี Privy Councillor ก็ตั้งไปตั้งนั้น แต่คนเหล่านั้นทำการตามหน้าที่ ไม่ได้จริงจัง และตอบวางระเบียบขึ้นอีก แต่มีประชุมแก่รัฐมนตรี ซึ่งไปประโยชน์ เพราะผู้ที่ทรงแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีไม่มีความรู้ แต่โดยพระปรีชาสามารถ หากได้เกิดสาเหตุร้ายแรงอย่างไรขึ้นไม่...พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ liberal มาก ถึงแม้ว่าทรงเห็นว่าบ้านเมืองชอบปกครองด้วยอาญาสิทธิ์ แต่ก็ยังเป็นอาญาสิทธิ์ที่ liberal ...ในรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงศึกษาในต่างประเทศมามากแล้ว ทรงมีพระราชหฤทัยว่าการปกครองกรุงสยามจะเป็นอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้แน่แล้ว นอกจากโดยรูป Absolute Monarchy จึงมีได้แก้ไขระเบียบขององคมนตรี ทรงปล่อยให้เป็นไปอย่างเดิม แล้วทรงตั้งองคมนตรีขึ้นใหม่ตามพระราชอัชฌาศัย ใครได้รับพระราชทานพานทองก็ไปรดเกล้าฯ ให้รับตำแหน่งองคมนตรี..." การประชุมองคมนตรีในสมัยนั้น (รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ) มีการชุมนุมกันน้อยครั้ง³

พระปกเกล้าทรงตั้งอภิรัฐมนตรีสภา (พระราชดำรัส 2468) ประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ 5 พระองค์ เพื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงปรึกษาราชการทั้งปวงเป็นนิจ ใน

¹ จมื่นอมรรตุนารักษ์ (เวียงเวียง), คฤหาสน์เมืองประชาธิปไตยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระนคร : หอสมุดแห่งชาติ, 2513), หน้า 78.

² กจช., เอกสาร ร. 7 ร.ล. 6/3 รายงานการประชุมกรรมการองคมนตรีวันจันทร์ที่ 11 เมษายน พุทธศักราช 2470.

³ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เรื่องเดิม, หน้า 646.

พระปรารภทรงกล่าวว่ "ตามพระราชประเพณีซึ่งมีอยู่ในบัดนี้ พระเจ้าแผ่นดินมีมนตรีสำหรับเป็นที่ทรงปรึกษาหารือสองคณะด้วยกันคือ องคมนตรี ซึ่งทรงตั้งไว้เป็นจำนวนมาก สำหรับทรงปรึกษากิจการพิเศษอันเกิดเฉพาะอย่างคณะหนึ่ง กับเสนาบดีสภาผู้บังคับบัญชาราชการกระทรวงต่าง ๆ มีจำนวนหย่อนยี่สิบ สำหรับทรงปรึกษาหารือราชการอันกำหนดไว้ให้เป็นหน้าที่กระทรวงนั้น ๆ คณะหนึ่ง แต่ยังมีราชการอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นการสำคัญ กล่าวคือ ที่จะได้คิดในกิจการ ตลอดจนรัฐสภาปิลาสนโยบายของรัฐบาล เป็นอุปการอันหนึ่งอันเดียวกันทุกกระทรวง แต่ก่อนมาตกอยู่แต่ตามพระบรมราชวินิจฉัย จึงคิดตั้งมนตรีขึ้นใหม่อีกคณะหนึ่ง เรียกว่า อภิรัฐมนตรี ผู้เป็นสมาชิก จำต้องเป็นผู้ซึ่งมีความคุ้นเคยชำนาญงานราชการมากมาแต่ก่อน ประกอบด้วยเกียรติคุณ ทั้งความปรีชาสามารถ สมควรเป็นที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยของพระเจ้าแผ่นดิน ตลอดจนมหาชนทั้งหลาย..."

อภิรัฐมนตรี 5 องค์นั้น คือ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัติวงศ์ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ และกรมพระยาจันทบุรีนฤนาถ ต่อมาได้ทรงปรับปรุงและตั้งองคมนตรีสภา (พ.ร.บ. องคมนตรี 2 ก.ย. 70) คือ ปรับปรุง พ.ร.บ. ปรีวีเลานซ์ล จ.ศ. 1231 พ.ร.บ. องคมนตรีนี้เลิกไปเมื่อ 14 ก.ค. 75)¹

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงนำเอาวิธีการดังกล่าวนี้มาเป็นรัฐประศาสนโยบายประการหนึ่งนั้น ก็เพราะทรงมีพระราชประสงค์จะเจริญรอยตามรัฐประศาสนโยบายของสมเด็จพระบรมชนกนาถนั่นเอง และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงเป็นพระองค์หนึ่งในคณะอภิรัฐมนตรีครั้งนี้ พระยาภักดียามไฉนตรี (คอกเตอร์ฟรานซิส บี แสยร์)² กล่าวว่ "...มีระเบียบปกครองที่ยังเป็นปัญหาสำคัญอยู่ข้อหนึ่ง คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชดำริเห็นว่า การปกครองแผ่นดินแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น ใกล้เคียง

¹ บรรยง มกรากิรมย์, เรื่องเดิม, หน้า 151 - 152.

² ประพัฒน์ ศรีณรงค์, เรื่องเดิม, หน้า 595.

ต่ออันตราย และมีอุปสรรคยิ่งยวด พระองค์มีพระบรมราชปรารภอย่างยิ่งว่าจะให้รัฐบาล
 ดำเนินการปกครองใกล้เคียงประชาธิปไตย... แต่การที่จะดำริตั้งให้มีรัฐสภาขึ้นนั้น มีพระ-
 บรมราชดำริเห็นว่า ถ้าสถานนั้นไม่ลวนแล้วไปค่ายสมาชิกผู้ฉลาดสามารถ ย่อมจะเป็นเครื่อง
 จักรอันใกล้ ๆ อันตรายกว่าการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หลายเท่า... การที่จะ
 เปลี่ยนรูปรัฐบาลให้คำเป็นรัฐสภา ก็ต้องรอไว้ก่อน ถึงอย่างนั้นก็ พระองค์ก็ทรงวาง
 โครงการไว้แล้ว..." เกี่ยวกับพระราชดำริที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญ จะพบในหนังสือ
 กล่าวตอบผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร วันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2475 พระองค์แสดงพระ-
 ประสงค์จะเปลี่ยนแปลงการปกครองอยู่แล้ว ตอนหนึ่งใจความสำคัญว่า¹ "...ความจริง
 ข้าพเจ้าได้คิดอยู่แล้วที่จะเปลี่ยนแปลงท่านองนี้ คือมีพระเจ้าแผ่นดินปกครองตามพระธรรมนูญ
 จึงยอมรับที่จะช่วยเป็นตัวเชิด..." พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
 จะพบในพระราชปรารภของพระราชกำหนดนิรโทษกรรม ในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครอง
 แผ่นดิน พ.ศ. 2475² ความตอนหนึ่งว่า "...อันที่จริง การปกครองด้วยวิธีมีพระธรรมนูญ
 การปกครองนี้ เราก็ได้ดำริอยู่ก่อนแล้ว ที่ราษฎรคณะนั้นกระทำมา เป็นการถูกต้องตามความ
 นิยมของเราอยู่ควย..." เขาใจว่าความคิดที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ประชาชน ถูก
 ปัดเป็นความลับ เพราะประชาชนภายนอกไม่มีผู้ใคร่ทราบเรื่อง พระวรวงศ์เธอพระองค์-
 เจ้าจุลจักรพงษ์ กล่าวว่า³ "...เนื่องจากเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่า อภิรัฐสภาจะมีตั้งอยู่
 เรื่อย ๆ ไป และสมาชิกล้วนเป็นเจ้าทั้งสิ้น จึงเกิดการไม่ชอบเจ้าขึ้นมากกว่าแต่ก่อน..."

การเมืองการปกครองของประเทศไทยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.
 2475 นับแต่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา อำนาจสูงสุดยังมีอยู่อย่างสมบูรณ์ในพระมหากษัตริย์
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เป็นพระมหากษัตริย์ ที่ทรงเข้าพระทัยในเหตุการณ์บ้าน

1 วิเทศกรณีย์, เหตุการณ์ทางการเมือง 43 ปี แห่งระบอบประชาธิปไตย
 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โรงพิมพ์ร่วมการพิมพ์, 2518), หน้า 88.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 98.

3 พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เรื่องเดิม, หน้า 679.

เมืองว่า จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระองค์ทรงรับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่น โดยพยายามลดพระราชอำนาจลง ทรงให้มีสภาที่ปรึกษาแผ่นดิน แม้นอนเกล้าสวรรคต พระองค์ก็ทรงปรารถนาที่จะให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎา พระราชทานรัฐธรรมนูญ และให้มีรัฐสภาแก่ประชาชน อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ก็ยังไม่ประทานรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชน ด้วยปัญหาประชาชนยังไม่พร้อม พระองค์จึงทรงทดลองตั้งคูสิตธานี ซึ่งเป็นแนวทางที่ประนีประนอมการศึกษาระบบประชาธิปไตย แต่อำนาจของราษฎรในคูสิตธานี ยังไม่ให้อำนาจสูงสุด เพราะอำนาจที่แท้จริงอยู่ที่พระราช (พระมหากษัตริย์) เท่านั้น อย่างไรก็ตาม การที่จะหวังให้กษัตริย์สมบูรณาญาสิทธิราช เป็นฝ่ายพระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่พลนิกรเอง จัดเป็นเรื่องที่ไม่ควรหวัง เพราะตามประวัติศาสตร์สากล มีเพียงแต่ญี่ปุ่นประเทศเดียวที่พระเจ้าจักรพรรดิ ผู้ทรงสิทธิขาด เป็นฝ่ายพระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่พลนิกร โดยการริเริ่มของพระองค์เอง¹

พระมหากษัตริย์ได้ทรงสละอำนาจอธิปไตยที่เคลื่อนไหวถึงอำนาจปกครอง แม้ทรงได้พระทัยถึงการฟังเสียงส่วนมาก และดำเนินการโดยวิธีปรึกษาหารือ ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม ก็มีใ้ทรงมอบพระราชอำนาจอันทรงสมบูรณาญาสิทธิราชย์ประการใด ที่เป็นดังนี้ พระองค์อาจจะมิราโชบายค่อยเป็นค่อยไป อย่างไรก็ตาม ก็กฎเกณฑ์เหล่านี้โดยพื้นฐาน ก็เพื่อประสงค์ คือรักษาอำนาจของเจ้าที่ดิน เพื่อปกครองประชาชนในระบอบศักดินานั่นเอง

3.2 ลักษณะสังคมไทย จิตสำนึก ศาสนา และการศึกษา

แต่เดิมประกอบด้วยบุคคลสองชั้น คือ ฝ่ายปกครอง ซึ่งมีหน้าที่บริหารบ้านเมือง รับผิดชอบโดยตรงต่อองค์พระมหากษัตริย์ฝ่ายหนึ่ง และฝ่ายผู้อยู่ใต้ปกครอง ซึ่งประกอบอาชีพ

¹ จินคา จินตเสวี, จิตวิทยาของการปฏิวัติ, จากต้นฉบับของ ดร. กุสศเพ เลอบอง (พิมพ์ครั้งที่ 2 พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2488 : กรุงเทพฯ : บุญชัยการพิมพ์, ไม่ระบุ พ.ศ.), หน้า 13.

อยู่ในเมือง และตามท้องถื่นชนบทอีกฝ่ายหนึ่ง¹ ราษฎรจะไม่รู้จักเรียกร้อง จะรับทุกสิ่งทุกอย่าง แล้วแต่เบื้องบนจะหยิบยื่นให้ โดยทั่วไปคนไทยมีนิสัยนอบน้อม ไม่กระตือรือร้น จะแสดงความเคารพนับถือพนักงานเจ้าหน้าที่เป็นพิเศษ โดยไม่กล่าวถึงความเคารพบูชาพระมหากษัตริย์ที่พวกเขายกย่องให้เป็นสมมติเทพ เขามีความเคารพอย่างลึกซึ้ง และนอบน้อมอย่างยิ่งต่อพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง บุคคลชั้นผู้บังคับบัญชาทั่ว ๆ ไป² เมื่อมีการติดต่อค้าขายกับภายนอกราชอาณาจักรมากขึ้น เป็นผลให้ทางค้าขายพหุเข้ามาท่ามาหากินบนผืนแผ่นดินไทยมากขึ้นเป็นลำดับ ลักษณะโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย จึงเปลี่ยนไปประกอบด้วยชนสามชั้น คือ ชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง และชนชั้นต่ำ การกำหนดชนชั้นบุคคลเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นไปตามแหล่งกำเนิด เชื้อสาย มากกว่าความสำเร็จในชีวิต ชนชั้นสูงประกอบด้วยเหล่าเชื้อพระวงศ์ ข้าราชการบริวาร รวมทั้งเครือญาติ ชาวต่างประเทศ และชนชั้นกลางที่ประสบความสำเร็จในการเข้ารับราชการ การศึกษา และการประกอบอาชีพในแขนงต่าง ๆ ผู้รับใช้รัฐแต่ละท่าน มียศ ซึ่งเรียกว่า ขุน หลวง พระ พระยา และเจ้าพระยา ตามลำดับความสำคัญของหน้าที่ นอกจากยศแล้ว ยังได้รับราชทินนามอีกด้วย ส่วนใหญ่ของบุคคลเหล่านี้อาศัยอยู่ในเมืองหลวง หรือตามหัวเมืองในท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งมักจะถืออั้งเป็นตัวแทนขององค์พระมหากษัตริย์ มากกว่าเป็นผู้รับใช้ประชาชน เป้าหมายการดำเนินชีวิตก็คือเงินเคื้อน และเหรียญตราเป็นสิ่งตอบแทนลักษณะจิตใจ (Mentality) มีความเป็นขุนนาง และความเป็นข้าราชการ (Aristocrat & Bureocrat) แผงด้วยทัศนะแบบอนุรักษนิยม (Conservative) และความหวาดระแวงในการสูญเสียสถานะเดิม (Statusquo) ในระดับสูงมาก³ สภาพความเป็นอยู่ของชนชั้นสูงในสมัยนั้น ทำให้เห็นสิทธิต่าง ๆ ที่ชนชั้นสูงได้รับอย่างเหลือเฟือ

¹ ประพันธ์ศักดิ์ กมลเพชร, ศานติประวัติ (ชนบุรี : โรงพิมพ์กรุงธน, 2513), หน้า 21.

² สังฆราชปลาเถกั้ว, เรื่องเดิม, หน้า 188 - 189.

³ ประพันธ์ศักดิ์ กมลเพชร, เรื่องเดิม, หน้า 22.

หนังสือพิมพ์ "ไทยหนุ่ม" ซึ่งถือกำเนิดเมื่อ พ.ศ. 2469 - 73 บรรยายสภาพทั่วไปของลักษณะสังคมขณะนั้น ในคอลัมภ์ "คอนแคะ" ฉบับระหว่างเดือนมกราคม 2468 ซึ่งกล่าวถึงเจ้าพระยาคนหนึ่งว่า "ได้สังเกตฟังเสียงของมหาชนชาวสยาม และชาวต่างประเทศ ซึ่งอยู่ในเมืองไทยเวลานี้ ตลอดจนเจ๊กจีน แชก ญี่ปุ่น พม่า เขมร มอญ เงี้ยว ว่าต่างพากันออกปากกล่าวถึงนามท่านเจ้าพระยา...กันทั่วทุกแห่งหน ฟังดูออกจะชู้หา หนาหูยิ่งกว่าเรื่องอื่น ๆ ไทยหนุ่มยังได้บรรยายถึงคดีหาสน์อันโอ้อาทิสุดในกรุงสยาม ยศศักดิ์ และตำแหน่ง อัครฐาน ทรัพย์ สตงการ อันมากมาย ทวมทนอ่านาจวาสนาที่เรื้องรองสูงส่ง¹ จนชั้นสูง ฝ่ายปกครองนั้นเล่า การแสวงหากำไรควยการค้าขายไม่ตรงกับความนึกคิด หรือความสามารถของชาวไทยส่วนใหญ่จึงมีความเห็นว่า การรับราชการฝ่ายปกครองหรือฝ่ายทหาร เป็นทางเคี่ยวที่จะถึบคนให้สูงขึ้นในสังคม สำหรับชนชั้นกลาง เปอร์เซ็นต์ส่วนใหญ่เป็นชาวต่างดาว ซึ่งมีความขยันขันแข็งเป็นพิเศษในการประกอบอาชีพทางการค้าและอุตสาหกรรม จนสามารถควบคุมกลไกทางเศรษฐกิจของประเทศไว้ในกำมือทั้งหมด บุคคลเหล่านี้ไม่มีความสนใจในทางการเมืองและการปกครองแต่ประการใด คั้งที่พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ กล่าวไว้ในหนังสือเจ้าชีวิต ความตอนหนึ่งว่า "...การค้าขายในเมืองไทยสมัยนั้น ส่วนมากยังอยู่ในมือฝรั่ง จีน หรือชาวอินเดีย ซึ่งต่างพวกก็ไม่มีอิทธิพลอันใดในเมืองของไทย และประชาชนชาวไทยทั่วไปยังหาสนใจในทางการเมืองมิได้..."² หรือถ้าหากสนใจก็เป็นไปในลักษณะแสวงหาผลประโยชน์ และระมัดระวังตัวยิ่ง เป้าหมายในชีวิตก็คือ ความสำเร็จในการประกอบอาชีพ และการเพิ่มพูนฐานะให้กับตนเองและครอบครัว วิธีการดำเนินธุรกิจ มักจะกระทำผ่าน หรือร่วมกับชนชั้นผู้มีอำนาจในสังคม ในลักษณะด้อยที่ด้อยอาศัยกัน และใช้วิธีค้ากำไรเกินควรกับบุคคลชั้นต่ำสุดของสังคม ซึ่งเป็นชนชั้นที่ไม่สามารถจะช่วยเหลือตัวเองได้เลย บุคคลชั้นต่ำสุดนี้ยอมรับในฐานะของตนว่าเป็นชนชั้นต่ำในสังคม เป็นผู้คอยรับคำสั่ง คอยรับความอยู่ดีธรรม คอยรับความกรุณาปราณี และคอยปฏิบัติตามจากชนชั้นสูง ที่มีสายเลือด

¹ เกียรติชัย พงษ์พานิชย์, เรื่องเดิม, หน้า 84.

² พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เรื่องเดิม, หน้า 582.

เป็นไทยส่วนใหญ่ อาศัยอยู่ในชนบท หรือเข้าไปขายแรงงานในเมือง ในสภาพของการต่อสู้
กันรบ เพื่อความคงอยู่ของชีวิต และต่อสู้กับโรคร้ายไข้เจ็บในภาวะของอวิชา วิธีชีวิตเป็น
ไปตามกรอบคัลลองประเพณีที่ผูกมัดอย่างเหนียวแน่น กำหนดทางเดินและแนวความคิดทุก
อย่างตามทัศนะที่ได้รับการปลูกฝังจากบรรพบุรุษชนชั้นสูงกว่า¹

ความคิดเปรียบเทียบสภาพการณ์ในสังคมไทย กับชีวิตอีกสังคมหนึ่ง บั๊กนีย์
ความรุนแรงในหมู่ที่ได้รับการศึกษาสูงเป็นส่วนใหญ่ สำหรับชาวนาและชาวชนบท
นั้น เนื่องจาก การใช้ชีวิตในชนบท โดยการช่วยตนเอง การขาดความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด
ชีวิตระหว่างไพร่ฟ้ากับรัฐบาล และความเชื่อถือว่าวิถีชีวิตของตนถูกกำหนดโดยชะตากรรม หรือ
สิ่งที่เร้นลับต่าง ๆ ทำให้ชาวชนบทขาดความรู้สึกว่าสภาพความเป็นอยู่ของเขาเป็นผลสืบ
เนื่องมาจากการกระทำของรัฐบาล เมื่อใดที่ชาวชนบทเกิดความรู้สึกเดือดร้อนยากแค้น
จริง ๆ หรือประสบปัญหาที่จะต้องปรับตัวให้เข้ากับระบบการปกครองใหม่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้
ปฏิกริยาต่อต้านอาจเกิดขึ้นได้² เช่น กรณีการนัดกันหนีเจ้านายของทาสและไพร่ ชนดงเงี้ยว
เมืองแพร่ ชนดงมัญญภาคอีสาน การขัดขืนไม่ยอมเสียภาษีของหัวเมืองภาคเหนือ เป็นต้น แต่
อย่างไรก็ดี ปฏิกริยาต่อต้านเหล่านี้ ขาดการจัดตั้งองค์การที่ดี การแสดงออกเหล่านี้จึงค่อนข้าง
ไร้ผล ปกติความคิดเห็นของชนชั้นผู้ปกครองเป็นความคิดเห็นที่ปกครองสังคมมาทุกยุคทุก
สมัย นั่นคือ ชนชั้นที่ควบคุมพลังทางวัตถุของสังคม ในขณะที่เดียวกัน ก็จะควบคุมพลังทางปัญญา
ด้วย ชนชั้นที่มีปัจจัยในการผลิต ในขณะที่เดียวกันจะควบคุมปัจจัยในการผลิตทางปัญญาด้วย³

การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีความเด็ดขาดไตรภูมิพระร่วง มีส่วน
สำคัญอย่างยิ่งในการเสริมพระราชอำนาจ ตามคติพราหมณ์ให้ตั้งมั่นอยู่ได้ โดยปราศจากข้อ

¹ ประพันธ์ศักดิ์ กมลเพชร, เรื่องเดิม, หน้า 23.

² ชัยอนันต์ สมุทวณิช, อุดมการณ์ทางการเมือง (พระนคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2517), หน้า 136.

³ Karl Marx and Friedrich Engels, The German Ideology Part I & III (New York : International Publishers, 1960), p. 39.

สงสัยหรือโต้แย้งใด ๆ ค่ายการผนวกความเชื่อของพุทธศาสนา หรือบุญกรรมเข้าไปอย่างกลมกลืน เช่น ในไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงกำเนิดของจักรพรรดิด้วยการเทศนาสั่งสอนว่า ตำแหน่งจักรพรรดิได้มาเพราะบุญ หรือกรรมเก่า ซึ่งมีมาเหนือคนสามัญอื่น ๆ ทั้งยังได้ปลุกฝังความคิดเรื่องการสืบสันตติวงศ์จากพ่อถึงลูกด้วย ดังตัวอย่างที่ศึกษามา¹

"ผู้ใดกระทำบุญ แรกก่อนดีว่าได้ปฏิบัติบูชา แต่พระศรีรัตนตรัย และรู้จักคุณพระพุทธรเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า และให้ทานรักษาศีล เมตตากาวนา ครั้นตายก็เอาคนไปเกิดในสวรรค์ บางคนว่าไปเกิดเป็นท้าว เป็นพระยา ผู้ใหญ่ แลมีศักดิ์ นียศ บริวาร เป็นอเนกอนันต์ไซ้... เกิดมาเพื่อว่าจะได้ให้รู้จักคนมีบุญกว่าคนทั้งหลายไซ้ แลว่าลางคาบลูกแก้วพระยามหาจักรพรรดิราชนั้น แลมีบุญหากได้กระทำมาแต่ก่อนมากนักหากเล่า และได้เป็นพระยาจักรพรรดิราชาแทนพ่อนั้นก็มี ถ้าแล้วว่าเป็นแทนพ่อไซ้ เทียบยอมสูบุญสูธรรมอันประเสริฐทุกประการคังพ่อนั้นแล ฯลฯ"

เมื่อได้กำหนดสถาบันกษัตริย์ขึ้นมาด้วยเหตุผลทางบุญบารมีแล้ว สิ่งที่ตามมาก็คืออำนาจในไตรภูมิพระร่วง จึงมีข้อความหลายตอนชี้แจงหน้าที่ของประชาชนไว้ ความตอนหนึ่งว่า²

"...มิแล้ว เมื่อใดมีพระยาจักรพรรดิราชไว้ คนทั้งหลายผู้นั้นมาแทน ท่านว่ากล่าวถ้อยคำสิ่งใดแล้วก็ดี บังกับบัญญัติสิ่งใดก็ดี เทียบยอมชอบด้วยทรงธรรมทุกประการ แล ฯ อันว่าท้าวพระยาทั้งหลายก็ชวนกันมาไหวนพ คำรบ ย่าเยง แลแล้วก็ถวายตัวเป็นข้าพระยามหาจักรพรรดิราชนั้นทุกคน แล ฯ ...กราบถวายตัวเป็นข้าท่าน แต่ท่านผู้เป็นเจ้า พระยามหาจักรพรรดิราชนั้นทุกคน แล ฯ ...กราบถวายตัวแก่ท่านว่าคังนี้ บพิททาน แค้นไป พ หน้าคู้ทั้งหลาย ถวายตัวเป็นข้าท่าน แต่ท่านว่าคังนี้ บพิททาน แค้นไป พ หน้าคู้ทั้งหลาย ถวายตัวเป็นข้าท่าน แต่ท่านผู้เป็นเจ้า จะปรารณาสิ่งใด คู้ข้าทั้งหลายจะหามาถวายแก่ท่านผู้เป็นเจ้า ฯ จะให้คู้ข้าทั้งหลายกระทำการงานสิ่งใดแล้ว คู้ข้าทั้งหลายจะทำงานสิ่งนั้นถวาย

¹ ชลธิรา กลัคคอยู่, วรรณคดีประชาชน (พระนคร : อักษรสาส์น, 2517), หน้า 46 - 47.

² ชลธิรา กลัคคอยู่, เรื่องเดิม, หน้า 48.

แด่ท่านผู้เป็นเจ้า อันวานแลเมืองแห่งคชชาติทั้งหลายนั้น แลขอถวายเป็นอำเภอด้าน
ผู้เป็นเจ้า แลอัญเชิญท่านผู้เป็นเจ้าได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ผู้ชาติทั้งหลายนี้เถิด"

นายเอบี กริสโวลด์¹ กล่าวถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อแนวความคิด
ปฏิบัติของคนไทยไว้ในหนังสือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม ความตอนหนึ่งว่า
"...ประชาชนส่วนใหญ่เชื่อในสังสารวัฏอย่างแท้จริง คือ สิ่งที่มีชีวิตทั้งหมดไม่เฉพาะแต่
มนุษย์เท่านั้น ต้องตกอยู่ภายใต้ห้วงแห่งสังสารวัฏ หากกระทำไม่ว่าดีหรือชั่วของทุกชีวิต
ย่อมส่งผลไปถึงสถานะของเขาในชาติหน้า ทั้งเทวดาและยักษ์ ย่อมต้องสิ้นชีพ ทานเหล่านั้น
เมื่อครั้งหนึ่งเคยเป็นมนุษย์ แลปัจจุบันกำลังถูกลงโทษ หรือได้รับรางวัลชั่วขณะ จากกรรม
ที่กระทำมาแล้วในชาติก่อน การเวียนว่ายตายเกิดนี้ ย่อมมีอยู่ต่อไป ไม่มีที่สิ้นสุด สัตว์ใน
ปัจจุบันอาจตายไปเกิดเป็นเจ้าชายในชาติหน้า เนื่องจากทำกรรมดีไว้ในชาตินี้ และเทวดา
ในปัจจุบัน ถ้าประพฤติไม่ดี ก็อาจไปเกิดเป็นลูกขอทาน หรือคนทุพพลภาพได้ ผู้ที่ต้องการไป
เกิดก็ย่อมต้องทำบุญ และบุญแต่ละอย่างก็มีราคากำหนดไว้ล่วงหน้า เป็นต้นว่า ทานนั้นสำหรับ
การอุทิศเงินถวายวัด ทานนั้นสำหรับการถวายอาหารแด่พระภิกษุและสามเณร ทานนั้นสำหรับ
การปล่อยนก และทานนั้นสำหรับการให้ทาน ประชาชนไทยส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชน เป็นผู้
เชื่อในเรื่องบุญกรรม จึงเห็นว่าความทุกข์ยากเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้" พลโทประยูร
ภมรมนตรี อธิบายว่า² "...โดยทั่วไปแล้ว ผู้ที่อยู่ในประเทศของเราก็เคยชินกับสภาพซึ่ง
บุญบารมี ระบบพินินพินา โศกชะตากรรมบุญบารมี เป็นเรื่องของชีวิต"

¹ เอบี กริสโวลด์, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม ม.จ. สุภัทรทิศ
กิสกุล แปลเป็นภาษาไทย ม.จ. จงจิตถนอม กิสกุล พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ในมหา-
มงคลสมัย พระชนมายุเสมอด้วยสมเด็จพระราชบิดา วันอาทิตย์ที่ 29 สิงหาคม พุทธศักราช
2508 หน้า 8 - 9.

² พลโทประยูร ภมรมนตรี, บันทึกการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 (กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, 2517), หน้า 3.

จะเห็นว่า ศาสนาก็มีส่วนทำให้ประชาชนยอมจำนนต่อสภาพธรรมชาติ ไม่พยายามแก้ไขชีวิตของตนให้ดีขึ้นโดยวิธีวิทยาศาสตร์ เชื่อว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่ตน เช่น ความยากจน ความไม่สบาย หรือเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นผลกรรมที่ตนได้ทำไว้ในอดีต ชาวนาชนบททั่วไป จึงมีทัศนคติต่อชีวิตแบบปลงตก ท้อแท้ และไม่เรียกร้องสิ่งต่าง ๆ คิดว่าตัวเองนั้นไร้ความหมาย เป็นผู้มีชีวิตอันต่ำต้อย ต้องเกรงกลัว และคอยรับใช้เจ้านายอยู่ทั่วไป ไม่กล้าพูด กล้าคิด หรือแสดงออก กังนั้น เขาจึงรู้สึกว่าเขาไม่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่สมบูรณ์ วิธีแก้ปัญหาวินิจฉัยจึงมุ่งหน้าเข้าหาโหราศาสตร์ หรือลัทธิพิธีกรรมต่าง ๆ เกิดจากความรู้สึกไม่แน่นอน ไม่มั่นคงในชีวิตและการทำงาน ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของระบบสังคม ระบบเศรษฐกิจ และระบบการเมืองไทย ในระดับชาวบ้านทั่วไป ที่ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม ความไม่แน่นอน แปรปรวนของดินฟ้าอากาศ ที่มีผลกระทบต่อผลิตผลของเขาแต่ละปี โดยที่เขาไม่อาจควบคุมได้นั้น ก่อให้เกิดความรู้สึกไม่มั่นคง และในกรณีที่รัฐมิได้ให้ความช่วยเหลืออย่างเพียงพอ ทางออกที่เหลืออยู่ได้แก่ การหันหน้าเข้าพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เช่น ผี ปู่ตา ในภาคอีสาน การแห่นางแมวเพื่อขอฝนตก ฯลฯ ความไม่แน่นอนและการแก้ปัญหาไม่ตกที่เกิดขึ้นจำเเน็บเป็นวัน ๆ หรือร้อยปี เช่นนิยมย่ำระบบความเชื่อ และลัทธิพิธีกรรม จนถึงปฏิบัติอยู่ว่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต¹

ในด้านการศึกษา เนื่องจากการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก จึงจำเป็นต้องป้องกันการก้าวร้าวของมหาอำนาจ รากฐานการปฏิรูปประเทศเพื่อให้เข้มแข็ง อยู่ใต้การศึกษาอิทธิพลของพวกหมอสอนศาสนา ซึ่งนอกจากจะดำเนินงานตามความมุ่งหมายของเขาแล้ว ก็ยังได้เผยแพร่ความกตัญญูต่อกษัตริย์ นอกจากนั้น ยังมีการจัดตั้งโรงเรียนควย การเสด็จประพาสต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้พระองค์ทอดพระเนตรเห็นความเจริญทางการศึกษาของประเทศนั้น มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการศึกษาควย นอกจากนั้น ความต้องการคนที่จะใช้ราชการได้จริง ๆ ในหนังสือของกรมหมื่นดำรง-

¹ ชัยอนันต์ สุกุทวนิช, เรื่องเดิม, หน้า 149

ราชานุกาพ ที่มีถึงพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ อัครราชทูตไทยประจำอังกฤษ เมื่อวันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2442¹ เพื่อจะชวนให้กลับเข้ารับราชการในกรมศึกษาธิการ ใจความสำคัญว่า

"แต่แรกเริ่มจัดการมณฑลเทศาภิบาล การมีเพียงจะปราบปรามโจรผู้ร้ายและป้องกันความก่อกวนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเวลานั้นให้หมดไป ความต้องการเพียงเท่านั้นหากคนเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลได้โดยยาก ต้องเที่ยวคนควาซอรองไม่ว่าที่หนึ่งใด หาไปได้พอการขึ้นหนึ่ง.....ในเวลาที่ยื่นจดหมายนี้ ต้องการตัวผู้ว่าราชการเมืองไม่ว่ากว่า 5 คน จะต้องการปลัดไม่ว่ากว่า 15 คน และจะต้องการตัวนายอำเภอซึ่งเป็นคนสำคัญ ท่านองเจ้าเมืองในเวลา 30 คน ยังหาตัวไม่ได้" ประกาศเรื่องโรงเรียน เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2414² แสดงความมุ่งหมายที่สำคัญเพื่อจะผลิตคนเข้ารับราชการ "อนึ่ง บุตรหลานของข้าราชการซึ่งยังไม่ได้เข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายนั้นก็ดี ถ้าสมัครจะเข้ามาฝึกหัดเล่าเรียนหนังสือไทย ก็จงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับไว้ฝึกหัด เล่าเรียน เพื่อจะให้รู้หนังสือ แลคิดเลข ขนบธรรมเนียมราชการให้ชัดเจน จะได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณต่อไป..."

เมื่อวันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2454 ได้มีการประชุมที่ศาลาว่าการกระทรวงธรรมการหารือกันด้วยเรื่องจัดการศึกษาในมณฑลกรุงเทพฯ ซึ่งจะได้ตั้งขึ้น จัดพร้อมด้วยกระทรวงนครบาล เพื่อวางระเบียบ ทำความตกลงให้เข้าใจกันในหน้าที่อันนี้ ซึ่งจะได้ออกกันติดตามหน้าที่ ข้อความที่ได้ปรึกษาคกลงกัน มีแจ้งอยู่ดังต่อไปนี้

"...การจัดการศึกษาของบ้านเมืองที่จะให้แพร่หลาย ให้ราษฎรในพระราชอาณาเขตทุกละแวกบ้านได้เล่าเรียนมีความรู้ ความประพฤติดี ให้เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินที่ติดตามพระราชประสงค์"³

¹ กจช., เอกสาร ร. 5 ศ. 5 (ร - ด) 1-16/5, เรื่องโรงเรียนราชบริพาร (16 มี.ค. 117 - 2 ก.ย. 118).

² ประกาศเรื่องโรงเรียน จ.ศ. 1236, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1, หน้า 257.

³ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507, พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง วันที่ 1 เมษายน 2507, หน้า 195.

ในปี พ.ศ. 2462 ได้มีรายงานการประชุมอุปราชา และสมุหเทศาภิบาล
แผนกกระทรวงศึกษาธิการ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ ได้
ชี้แจงให้ที่ประชุมทราบ ความตอนหนึ่งว่า¹ "...การศึกษาสำหรับชาติที่จะพระราชทานความรู้
แก่ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ ตลอดทั้งหญิงชายทั่วหน้าตามควรแก่อัศภาพของตน คำว่าตามควร
แก่อัศภาพนี้ ขอให้ที่ประชุมพึงใส่ใจไว้ เพื่อจะได้จัดให้เหมาะ ไม่มากเกินไป หรือน้อยไป..."

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ได้นำให้ประชาชน
รับราชการอย่างเคย แต่มุ่งสอนให้ประชาชนมุ่งประกอบการเลี้ยงชีพส่วนตัว² "...การ
จัดการศึกษาในระยะแรก มุ่งหมายฝึกหัดคนเพื่อใช้ราชการ เพราะในเวลานั้นกิจการของ
รัฐบาลกำลังขยายกว้างขวางออกไป จำเป็นต้องใช้คนมากขึ้น ต่อมารัฐบาลได้มองเห็นภัย
คตินิยมในการรับราชการ เห็นว่าถึงเวลาอันควรที่จะต้องจัดการศึกษาให้กว้างขวางออกไป
จนได้ชื่อว่าเป็นการศึกษาแห่งชาติ คือ สอนให้พลเมืองมีความรู้ในการทำมาหากินเลี้ยงชีพ โดย
สมควรแก่อัศภาพของตน ไม่เฉพาะฝึกคนสำหรับใช้ในราชการเท่านั้น²

การตั้งโรงเรียนและการดึงคนจำนวนมากเข้าในวงราชการ ทำให้มีคนอีกกลุ่ม
จากครอบครัวสามัญชนและขุนนางผู้น้อย ได้เข้ารับการศึกษา เช่น โรงเรียนสวนกุหลาบฯ
โรงเรียนนายทหารบก (จ.ป.ร.) โรงเรียนข้าราชการพลเรือน โรงเรียนกฎหมาย เป็น
การเปิดให้คนที่มิใช่เชื้อพระวงศ์ หรือขุนนางชั้นสูง เข้ามามีบทบาทในการปกครองเป็นครั้งแรก
หรือจะพูดอีกนัยหนึ่งว่าก็คือ คนที่อยู่ไกลปืนเที่ยง ได้เข้าในวงใน³ ดังนั้น การศึกษาของ
ประเทศไทย จึงมีโครงสร้างแยกออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ⁴

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 270.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 225.

3 ชาตวิทย์ เกษตรศิริ, เรื่องเดิม, หน้า 101.

4 เสนาะ อุณาภูล, นโยบายการเงินการคลัง และการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ
ของประเทศไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รามินทร์, 2515), หน้า 310 - 311.

1. พวกเชื้อพระวงศ์ และขุนนาง ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ เป็นพวกที่มีความรู้ความสามารถ ก็จะได้รับราชการในระยะหลัง ๆ ก็มีการส่งบุตรหลานจากตระกูลสามัญชนไปศึกษาจากต่างประเทศบ้าง แต่ก็เป็นส่วนน้อย การจัดการศึกษาชั้นสูงภายในประเทศ ก็เป็นการศึกษาเพื่อผลิตคนเข้ารับราชการ เริ่มจากโรงเรียนข้าราชการพลเรือน และโรงเรียนกฎหมาย

2. ในระบอบสามัญชนธรรมดา ก็จัดการศึกษาผลิตคนให้อ่านออกเขียนได้ ทั้งนี้ เพราะคนไทยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในการทำนา การจัดการศึกษาจึงมุ่งไปในค่านั้น เป็นส่วนใหญ่ ส่วนในเรื่องเทคนิคการจัดการและการค้าต่าง ๆ ตกอยู่ในมือของชาวต่างประเทศ การศึกษาของเราจึงเข้ากับโครงสร้างทางเศรษฐกิจในระบอบนั้น

การศึกษาชั้นประถม ซึ่งใช้เป็นภาคบังคับตามกฎหมายที่มีอยู่นั้น ก็ประกาศใช้บางจังหวัด บางท้องที่¹ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวตะวันตก เช่น จีน และญี่ปุ่น ได้ศึกษาเศรษฐศาสตร์ ได้ถูกกักกันทีเดียว มีท่านผู้หนึ่งซึ่งเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ คือ พระยาสุรียานุวัตร อธิบดีกรมราชทูตไทยประจำกรุงปารีส ได้เขียนตำราเศรษฐศาสตร์เป็นภาษาไทยฉบับแรก ชื่อว่า ทรัพย์ศาสตร์เบื้องต้น มีคนสนใจกันมาก แต่ถูกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชวิจารณ์ประณามหนังสือเรื่องนี้ จนไม่สามารถจะเผยแพร่ต่อไปได้ ในพระราชวิจารณ์นั้น ทรงกล่าวว่า เศรษฐศาสตร์ไม่มีฐานะที่จะเป็นวิชาการ เพราะพวกนักปราชญ์วิชาอื่น เช่น อักษรสมิธ ก็ไม่เห็นมั่งมีเป็นเศรษฐี เมื่อพวกเขาตำราเองก็ไม่ร่ำรวย จะตั้งเป็นวิชาสอนคนได้อย่างไร เนื่องจากตำราเศรษฐศาสตร์ หรือ เศรษฐวิद्याฉบับแรกได้ถูกประณามโดยสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า เช่นนี้ การศึกษาทางเศรษฐศาสตร์ก็เกือบจะกลายเป็นอาณานิคมดิน ไม่มีใครกล้าเขียนตำราหรือศึกษาอย่างเปิดเผย² ความสำคัญของหนังสือทรัพย์ศาสตร์ อยู่ที่การวิเคราะห์เศรษฐกิจไทยภายใต้ระบบ

1 เกียรติชัย พงษ์พานิช, เรื่องเดิม, หน้า 53.

2 หลวงวิจิตรวาทการ, เรื่องเดิม, หน้า 1

สมบูรณาญาสิทธิราช ซึ่งสภาพความยากจนของชาวนาไทย และอธิบายว่า ความยากจนนี้เกิดจากการถูกขูดรีดส่วนเกิน ทั้งนี้เป็นผลจากโครงสร้างกรรมสิทธิ์อันไม่เป็นธรรมในปัจจุบันการผลิตที่ดินและทุน...พระยาสุรียานุวัตร เสนอให้เปลี่ยนโครงสร้างกรรมสิทธิ์ของไทยใหม่กระจายกรรมสิทธิ์ในปัจจุบันการผลิตก่อน แล้วสมาชิคนำปัจจัยมารวมกันในขบวนการผลิตไปในรูปสหกรณ์ "รวมกระทำกร" ยึดหลักการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แทนการแข่งขันและการขูดรีด...สภาพโครงสร้างกรรมสิทธิ์ และการผลิตของเศรษฐกิจไทยในอดีต โดยเฉพาะชี้ให้เห็นสภาพความยากจนยิ่งของชาวนาไทย ซึ่งมักถูกกลบเกลื่อนบิเบียน โดยข้อเขียนมากหลาย ให้เป็นไปว่าชีวิตชาวนาไทยในอดีต เป็นชีวิตที่สุขสบาย มีกินมีใช้...หนังสือทรัพย์สินศาสตร์นี้เมื่อพิมพ์ครั้งแรก ใน พ.ศ. 2454 ถูกรัฐบาลขอให้ไม่ให้เผยแพร่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงวิจารณ์คำหนังสือ และผู้เขียน โดยเปิดเผย ในวารสารสมุทรสารของราชนาวิสมาคม คือในสมุทรสาร ปีที่ 2 เล่มที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2458¹

จะเห็นได้ว่า การศึกษาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 นั้น ก็เพื่อฝึกฝนคนเข้ารับใช้ทางราชการ คือ ฝึกวิชาชีพสมัยใหม่ ให้รับใช้ระบบเค็บต่อไป ไม่ใช่สอนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบความคิด หรืออุดมการณ์ ไม่ใช่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างส่วนบนจริง ๆ วิชาการเมืองและเศรษฐศาสตร์ จึงถูกห้ามสอน เช่น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เกี่ยวกับการแสดงออกของนักเขียนที่แสดงออกในงานประพันธ์ ในระบบสังคมนั้น หลวงวิจิตรวาทการ² กล่าวว่า ตัวเอกในกวีนิพนธ์ของเราแทบทุกเรื่อง มักได้ก็ โดยไม่ต้องทำอะไร ข้อความในท้องเรื่องมักสรรเสริญผู้ที่นอนสบายว่าเป็นผู้มีบุญ และกล่าวถึงคนที่ต้องทำงานหนักเหนื่อยว่าเป็นผู้มีกรรม กวีของเรามักเนรมิตพระเอกให้เป็นคนอ่อนแอ

¹ คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ 3 โดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ในหนังสือทรัพย์สินศาสตร์ ซึ่งแต่งโดยพระยาสุรียานุวัตร (พระนคร : สำนักพิมพ์พิชเนศ, 2518), หน้า 32.

² หลวงวิจิตรวาทการ "มนุษย์ปฏิวัติ" อนาคต (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2502), หน้า 450.

อ่อนแอ พอดังทำงานอะไรเข้าหน่อย ก็พรรณาน่าสงสาร เช่นว่า "แสนวิตก ออกเอย
 ไม่เคยยาก..." งานเขียนส่วนใหญ่ในช่วงก่อน พ.ศ. 2475 เล็กน้อย ในช่วงนี้ยังเป็น
 เรื่องของชนกลุ่มน้อย ประเภทคุณพระ คุณหลวง และนักเรียนนอก เชื้อแถวคุณพระคุณหลวง
 ซึ่งนอกจากจะเป็นขุนนางแล้ว ก็มีรายไคและผลประโยชน์จากที่ดิน คอกไม้สค คอนข้างจะ
 ประสบผลสำเร็จมากกว่าใคร¹ เนื้อหาร้อยกรองของไทย ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงต้น
 รัตนโกสินทร์ เป็นภาพสะท้อนของสังคมที่มีรูปแบบเศรษฐกิจการปกครองแบบศักดินา งาน
 เขียนส่วนใหญ่ จึงล้วนรับใช้ชนชั้นศักดินา ในแบบ "ถวายบ่าวเรอหวังให้ธิดาราชผู้มีบุญ"
 ทั้งสิ้น...งานศิลปวัฒนธรรมที่ได้รับการโชนว่าเป็นของดีของสูง จึงต้องสอดคล้องกับผล
 ประโยชน์ของชนชั้นปกครอง การแสดงออกด้านปรัชญาชีวิตก็เน้นบทบาทของคนส่วนน้อยมาก
 กว่าคนส่วนใหญ่ ทำให้ไพร่ท่งปวงยอมจำนน รับสภาพไม่ต่อสู้ดิ้นรน เพื่อชีวิตที่ดีกว่าที่เป็นอยู่²

ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มีการเปลี่ยนแปลง คือ มีการ
 ปลดปล่อยทาสและไพร่ แทนที่จะชู้ครีคส่วนเกิน โดยการชู้ครีคแรงงาน ก็เป็นการชู้ครีคผลผลิต
 ้วยการให้ส่งส่วย หรือชู้ครีคเป็นเงิน โดยเก็บภาษีจากสินค้าที่ขายไค แม้ว่าแรงงานถูก
 ปลดปล่อยจากพันธะทางกฎหมาย แต่ยังคงต้องเช่าที่ดินทำกิน และเสียค่าเช่า ฝ่ายศักดินายัง
 คงรักษากรรมสิทธิ์เค็ดชาคในที่ดิน พร้อมกันนั้น ฐานเศรษฐกิจของนายทุนภายในชาติ ก็เริ่ม
 เกิดขึ้น โดยบุคคลชั้นสูงในระบบศักดินา หันมาเป็นนายทุนเสียเอง ขณะเดียวกัน ก็เกิดฐาน
 เศรษฐกิจของนายทุนต่างชาติมาเกาะหรือซ้อนกับระบบศักดินา ส่วนโครงสร้างส่วนบนก็สอดคล้อง
 คลองกับฐานเศรษฐกิจของศักดินาสมัยนั้น ทำให้ความคิดและสถาบันต่าง ๆ ของสังคมสมัยนั้น
 ปกป้องให้ผู้มีทรัพย์สินในสังคมสามารถเก็บส่วนเกินจากประชาชนตลอดเวลา คำนิยมที่มีอยู่
 ในสังคมเป็นไปเพื่อประโยชน์ของชนชั้นผู้ปกครอง โดยทำเรื่องความกตัญญูคุณ การไม่ตั้งขอ
 สงสัยในสิ่งที่เคยปฏิบัติ การไม่ดิ้นรน เพราะถือว่าปรากฏการณ์จากภายนอกกำหนดวิถีชีวิตคน

¹ เสถียร จันทิมาธร, คนเขียนหนังสือ, (พระนคร : โรงพิมพ์พิชเนศ, 2517),
 หน้า 49 - 40.

² ชลธิรา กลัคอยู่, เรื่องเคิม, หน้า 75.